

# SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL



## STOCKHOLMS KYRKOR

UTGIVNA MED BIDRAG AV

SAMF. S:T ERIK

BAND IV. HÄFTE. 3.

JOHANNES KAPELL OCH KYRKA

S:T STEFANS KAPELL



S. JOHANNES KYRKA  
OCH  
S. STEFANS KAPELL  
I  
STOCKHOLM

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM



PÅ UPPDRAG AV S. JOHANNES FÖRSAMLING

och med stöd av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

---

I distribution:

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag.

ESSELTE AB.  
STOCKHOLM 1934

## F Ö R O R D

Den beskrivning av S:t Johannes kyrka och S:t Stefans kapell, som härmed framlägges, bildar tillsammans med den tidigare publicerade skildringen av S:t Jakobs kyrka fjärde bandet av STOCKHOLMS KYRKOR. Liksom fallet är beträffande den sistnämnda kyrkan har även ifråga om Johannes församlingshistorien ägnats en särskild avdelning. Såväl detta parti som den rent konsthistoriska delen av publikationen har bekostats av Johannes församling. För denna stora frikostighet få utgivarna härmed framföra uttrycken för sin varma tacksamhet. Samtidigt vilja utgivarna tacka de olika kyrkornas befattningshavare ävensom tjänstemännen vid arkiv och bibliotek, vilka städse med stor beredvillighet underlättat författarnas arbete.

Det är utgivarnas förhoppning att inom en nära framtid kunna publicera beskrivningar av ytterligare ett antal Stockholmskyrkor. Detta måste emellertid bli beroende på det intresse och det ekonomiska stöd, som av resp. församlingar kan komma att lämnas. Utan tvivel vore det ur olika synpunkter värdefullt om offentliggörandet av det viktiga avsnitt av vår kyrkokonst, som bildas av huvudstadens kyrkor, kunde fullbordas inom en icke allt för avlägsen framtid.

Stockholm i augusti 1934.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL



SANKT JOHANNES KYRKA

OCH

SANKT STEFANS KAPELL

AV

*ALICE QUENSEL och SAMUEL HEDLUND*







Fig. 207. S. Johannes kapell (F) och stapel med närmaste omgivningar vid slutet av 1600-t.  
(Efter Suecia Antiqua).

Die Holzkirche (F) mit Glockenturm und nächster Umgebung am Ende des 17. Jhds.

St. Jone's chapel (F) with belfry and nearest environs at the close of the 17th cent.

## SANKT JOHANNES FÖRSAMLINGS HISTORIA

När den lutherska S. Jakobs församling skapades år 1643, låg i dess nordligaste del, på det yttersta Brunkeberg i nordost en kyrkogård, som denna tid kallades Brunkebergskyrkogården eller Nya kyrkogården<sup>1</sup>. Denna de avlidnes vilostad är yttersta upphovet till den blivande S. Johannes församling.

BRUNKE-  
BERGSKYRKO-  
GÅRDEN

Brunkebergskyrkogården låg på den plats, som motsvarar den nuvarande Johannes kyrkogård.<sup>2</sup> Traditionen om en medeltida kyrkogård här torde vara svävande. I varje fall talar ju namnet »Nya kyrkogården» för att den nu nyligen var tagen i bruk. Som här icke fanns någon kyrka, kring vilken kyrkogården vuxit upp, ligger det nära till hands att tänka sig dess tillkomst i samband med någon farsot — det enda tillfälle, då begravningsplatser anlades oberoende av kyrkas närhet. Under det tidigare 1620-talet, särskilt 1623, hade också pesten rasat i Stockholm, och det förefaller inga-

<sup>1</sup> Se bl. a. de särskilda räkenskaper, som från och med år 1644 föras över denna kyrkogård i S. Jakobs räkenskaper.

<sup>2</sup> Det nordöstra hörnet, där kyrkan nu ligger, hörde likväl ej dit. Se karta (fig. 211).

lunda osannolikt, att den givit upphov till denna nya kyrkogård i Norrmalms avlägsnaste trakt, ehuru dess traditioner kunna nå längre tillbaka till någon av 1500-talets.<sup>1</sup>

Kyrkogården tyckes från början ha begagnats av icke blott alla Norrmalmsbor, utan även av Södermalms invånare, samt stått under Stockholms magistrats förvaltning. Det allmänna bruket tyder även på ovanstående ändamål. 1648 resolverar magistraten, att »uthi kyrkiogården på Brunckebärg måge så vell de på Vestre som de på Södermallmen begrafva sina döda, och vare sedan den eena församlingen icke mehra underkastat än den andre. Den affgift som deraff går skall komma den församlingen till godho, ifrån hvilken lijket kommit ähr.»<sup>2</sup> Emellertid visa S. Jakobs räkenskaper, att denna församling alltifrån dess tillkomst haft några närmare befogenheter beträffande den kyrkogård, som ju också syntes ligga inom dess territorium, bland annat uppförandet av kapellet därstädes.<sup>3</sup> År 1653 framföra S. Jakobs kyrkvärdar till magistraten församlingens klagan, att fastän S. Jakob blott har en liten kyrkogård och S. Klara däremot tvenne »vidtbegrepne» låter sistnämnda församling begrava sina lik på Brunkebergskyrkogården och har likväl icke på sju års tid med en penning bidragit till kostnader, vare sig för plank eller annan byggnad. Man anhåller, att de penningar, som »den länge tiden för bemälte kyrkiogård falne ähre, och af kyrkioverderne vedh St Clara församlingh anammede ähre, måtte der til nödigh bygningh användes, och att samme Brunkebergs kyrkiogård måtte här effter allene höra till Östremalms församlingh, ty af Östremalmen och Ladugårdslandet begrafves många lijck om åhret vedh St Clara, och ganska fåå av västre malmen vedh St. Jacob.»<sup>4</sup> Borgmästare och råd resolverade också, att detta var alldeles skäligt<sup>5</sup>, och samma år lägger ett kungligt beslut kapellet på berget till S. Jacobs församling.<sup>6</sup>

Om i allmänhet kyrkogårdarna ha vuxit fram kring kyrkan, är här förhållandet omvänt. Det är det enkla begravningskapell, vilket av behovet påkallades på Brunkebergskyrkogården, som småningom utvecklas till »Johannis capell» eller »Johannis kyrka», slutligen blir gudstjänstlokal och samlar omkring sig en egen församling.

Kyrkoherden i S. Jakob, Pontinus berättar, att det varit Claes Fleming, som först anbefallt byggandet av ett kapell att begagnas vid likfärder.<sup>7</sup> Slottsbokhållaren sedermera rådmannen Johan Ericsson Fuhrubom skulle med stort nit ha utfört det, delvis på egen bekostnad. Därför skulle han skämtsamt kallat kapellet för S. Johan eller

BEGRAV-  
NINGSS-  
KAPELLET

<sup>1</sup> G I brev 1557  $\frac{7}{5}$  att alla begravingar skola ske på N. och S. Malm på de platser bäst tjäna kunna (de skola så byggas och tillpyntas, att svin o. a. kreatur utestängda vara).

<sup>2</sup> Stockholms tänkebok 1648  $\frac{17}{3}$  Rå A.

<sup>3</sup> Supplikanter vilja bestrida det och påstå kapellet ligga mitt emellan församlingarna (Kons. akter 1671). Kyrkoherde Pontinus anser, att k. gården genom delningen 1643 tillföle S. Jakob.

<sup>4</sup> Inlaga till Stockholms Borgm. och råd, tr. i WITTING, S. Jacobs Minne bil. 39. Kopia finnes i Kons. akter 1655. R A.

<sup>5</sup> Stockholms tänkebok 1653  $\frac{4}{2}$  Rå A.

<sup>6</sup> RÅDSPROT. 1653  $\frac{24}{5}$ . R A.

<sup>7</sup> Pontinus var kyrkoherde i S. Jacob 1662—1681

S. Johannes, för övrigt helt naturligt antydande broderskap med S. Jakob.<sup>1</sup> Byggmästaren hette m. Anders Andersson. WITTING och flere efter honom uppge, att kapellet byggts 1636. Av S. Jakobs räkenskaper framgår emellertid med full tydlighet, att det uppfördes åren 1649—51, liksom att kyrkogården plankats 1647. Kapellet timrades av trä, tjärades och försågs med två klockor. Dess egenskap av begravningskapell fordrade tydligen klockor — men dessa åter fordrade ett torn, och så blev kapellet så pass ståtligt, att det tituleras omväxlande kyrka och kapell. Någon annan gudstjänst än begravning förekom dock icke — blott en och annan predikan för till staden tillfälligt inkommenderade trupper.<sup>2</sup> Det militära inslaget i gudstjänsten förblev en tradition i S. Johannes, varom mera nedan.

Kapellets natur motsvarade dess förste kyrkobetjante, dödgravaren. Staffan Matsson bekom årligen 8 daler silvermynt av de medel, som föllo vid kapellet, för att han skulle »achta cappellet dageligen till och upsäter (: ) lukorna och hålla dörerne upee för huart lijk sampt hålla upseende mädh torneet». 1652 voro villkoren redan förbättrade till 10 daler.<sup>3</sup> Kapellets enkla inventarier utgjordes också av den utrustning, som krävdes vid begravningar: bårkläden, ljusstake med tre pipor, klädespäller och en sammetspäll särskilt för barn. Dessutom funnos tre »underkläder» för officianterna. Något särskilt prästerskap fanns ännu icke — präster från den dödes församling, i de flesta fall S. Jakobs, torde fungerat.

Brunkebergskyrkogården var en allmän begravningsplats för det fattigare folket, men blev genom frekvensen en god inkomstkälla för församling och prästerskap.<sup>4</sup> Den var dessutom outhärlig, då S. Jakobs egen kyrkogård var alltför trång. Det var därför främst kyrkogården, som gjorde den nordligaste delen av församlingen omistlig och hänsynen till detta som motiverade den övriga församlingens motstånd mot de separationssträvanden, som på 1660- och 70-talen kommo till uttryck.

<sup>1</sup> På 50-talet lades en gråstensmur med huggen portal. Se RÄK. 1649—50, 1651, 1652, 1654, 1655. I RÄK. 1649—50, s. 146, kvitterar byggmästar Anders 260 daler k. mt, som han fått för att han »uphuggit capellet på Brunkebergzkyrkogården». 1651, s. 34, har han fått 325: 6<sup>2</sup>/<sub>5</sub> daler för att han upptimrat samma kapell. Samma år betalas portar, fönster och klockor till kapellet samt dessutom arbetskraft och diverse material för omkring 770 daler. 1652 betalas till inredningsartiklar o. dyl. 1 173: 7<sup>4</sup>/<sub>5</sub> daler. Det kan ej vara tvivel om byggets fortgång under dessa år. Ett bårhus omtalas dock såsom befintligt »i» Nya kyrkogården i S. Jakobs RÄK. 1645—47.

<sup>2</sup> WITTING sid. 102—03.

<sup>3</sup> S. Jak. RÄK. 1652—53. Han var dödgravare endast vid Brunkeberg — en annan fanns i S. Jakob.

<sup>4</sup> För senare halvåret 1644 t. ex. gav Brunkebergskyrkogården 109 daler 26<sup>4</sup>/<sub>5</sub> för 279 försålda lägerställen. Samtidigt voro i S. Jakobs kyrka och kyrkogård tillsammans sålda blott ett 40-tal gravar. Som regel begrovs över ett 30-tal i månaden på Brunkeberg, och ej mer än högst hälften i S. Jakobs. Där såldes dock enskilda gravar till högre priser. 1655 gav Brunkebergskyrkogården 569: 19 dlr.

1600-TALETS  
SEPARATISM.  
KUNGSBACKA-  
FÖRSAM-  
LINGEN

Redan 1657 hade kyrkoherden själv i konsistorium framfört sina åhörarens begäran om att få predikan i kapellet alla sön- och helgdagar.<sup>1</sup> »Mentes vara bäst, att han hölle en kaplan, som där predikar, eljest taga de bort en del undan församlingen och göra ett särdeles pastorat.<sup>2</sup> Mäster Samuel i S. Clara borde få del därav, efter saken kunde prejudicera även honom. Den  $\frac{4}{5}$  s. å. begärde »några af församlingen i S. Jakob och Clara» en särskild predikant i kapellet på berget. Konsistorium fann då, att daglig tjänst däruppe icke kunde låta sig göra, utan att de båda församlingarnas intrader förminskades. Någon särskild kaplan fingo de icke, utan hade att fortfarande hålla sig till S. Jakobs präster.

Innehavaren av kaplansbeställningen var emellertid en man, som välvde stora planer för Johanneskapellets och därmed för egen räkning. De gingo ut på att av norra församlingsdelen bilda ett eget pastorat. Denne man, som själv drömde sig som herde för det nya pastoratet, hette Anders Nortman. Hans planer framträdde icke i ljuset förrän efter kyrkoherde Skoghs död år 1661.<sup>3</sup> Hans efterträdare, Magnus Pontinus, har beskrivit hela förloppet i en särskild berättelse från år 1676.<sup>4</sup> Som naturligt är, ser han högst ogillande detta rebelleri hos en del av sin församling och tillskriver Nortman skulden att hos de andra ha väckt och underhållit detsamma. Bortsett från Pontinus' partiska syn, förefaller det också, som om bakom denna separatism legat mer ärelystnad än praktiska behov.<sup>5</sup> Pontinus berättar, att dittills hade hela församlingen »af Östra Malmen och Ladugårdslandet, förutan Amiralitets- och artilleristaten, hållit sig endräkteligen till S. Jakob». Men herr Anders Nortman, ledsen vid kaplans-tjänsten, »begynte hemligen göra sig förslag huru han måtte . . . få omsider vid Johannis kyrka sitta kyrkoherde och ega en del af församlingen deromkring». Han var van att dagligen gästa åhörare hemma och passade då på, att hos en del av dem, som bodde närmast omkring kapellet, kasta fram tankar på en självständig församling.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> KONS. PROT. 1657  $\frac{29}{4}$  och  $\frac{4}{5}$  R A.

<sup>2</sup> Jfr diskussionen om Södermalms kapell på 1650-talet. KONS. PROT. 1654  $\frac{23}{8}$ ,  $\frac{15}{9}$  m. fl.

<sup>3</sup> Åtskilliga suppliker gjordes i »Brunkebergsförsamlingens» namn, än till överståthållaren, än till rikskanslern. Se ACTA ECCL. R A.

Man föreger, att kapellet byggts av de intrader, som där fallit. Detta är emellertid blott en indirekt sanning, då räkenskaperna icke visa någon särskild Johannesfond, utan att kyrkogårdens avkastning gått till en gemensam kyrkokassa, varur utgifter även för kapellet bestritts. Bl. supplikanter är även kapellets byggmästare m. Anders.

<sup>4</sup> Manuskriptet i K. B., cit. hos WITTING, s. 23 ff. Denna berättelse följes nedan, där ej annan källa anges.

<sup>5</sup> T. o. m. supplikanterna måste framhålla, att trakten, som nu var nybyggd, nog skulle bli mer befolkad, om de finge gudstjänst. Deras uppgift om »flere tusende», som nu saknade Guds ord, faller på sin egen orimlighet.

<sup>6</sup> Att PONTINUS' skildring av hans osympatiska sätt att innästla sig hos församlingen icke är alldeles grundlös, betygas av den varning, som konsistorium tilldelar honom vid hans kaplans-tillsättning för att han »löper omkring hos de förnämste i S. Jakobsförsamling, begärandes deras sufraiga till sacellanien, som där vacerar och sådant söker utan Cons:ii vetskap».

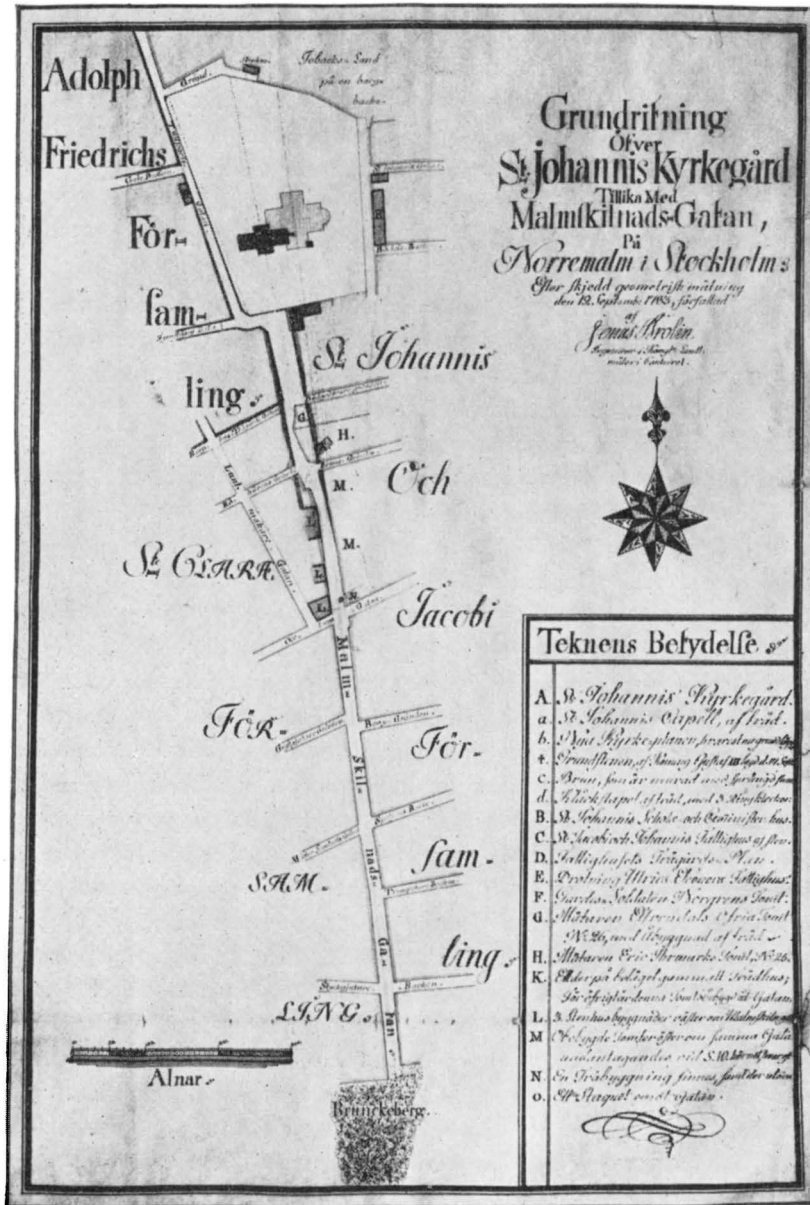


Fig. 208. Plan över Brunkebergskyrkogården och den tillämnade stenkyrkan 1783.

St. Johannes Friedhof mit Grundrisse der St. Jone's churchyard and plan of the stone church 1783 begonnenen Steinkirche.

Saken inleddes med en propos om egna kyrkvårdar för Johannes. För denna frågas behandling sammanträdde kyrkoherden med justitieborgmästaren Johan Prytz jämte flere av S. Jakobs ledamöter. Man fann, att det för S. Jakob skulle bli stor avsaknad, »om en tract deruppe vid capellet avskures», helst emedan det nu var ifrågasatt, att Ladugårdslandet snart skulle avskiljas till egen församling. Möjligt är ju, att just detta senare förhållande kan ha influerat på Johannesborna och eggat dem att visa sig lika goda. De sammankomna beslöto nu emellertid enhälligt, att Johannes skulle förvaltas av samma kyrkvårdar som S. Jakob och inkomsterna gå till en gemensam kassa.

Johannesborna fortsatte emellertid att supplikera om egen predikant samt gudstjänst i kapellet och lyckades verkligen 1666 få en kunglig remiss till överståthållaren angående detta,<sup>1</sup> men »utan något eftertryck», så att saken tystades ner som av sig självt.

Nortman avled 1669, men han hade lämnat separationssaken i arv åt sin måg, Olof Rundelius, karaktäriserad av PONTINUS »såsom en fräck man och utan försyn, förmäten och bullersam, hvilken var väl i predikande tämmelig färdig, men något svag i mesande för oböjliga röstens skull, som hade föga behag med sig». Han strävade efter kaplanstjänsten efter sin svärfar och lyckades få »många de högas recommendationer». Men när vid valet kronobetjänterna i församlingen och borgerskapet ej kunde komma överens, överläts avgörandet åt kyrkoherden, som valde herr Johan Gammal och herr Jöran West.<sup>2</sup> Detta retade naturligtvis upp Rundelius mot kyrkoherden och drev honom att ytterligare visa den »orolighet och bullersamma väsende», som just avhållit kyrkoherden från hans val. Nu grep han »väldeligen an det gamla anslaget, att få blifva kyrkoherde vid St. Johannis capell och afskära St Jacobs församling samma kyrkogårds intrader, och en stor tract av dess gränsor, såväl som och ifrån St Clara et väldigtt stycke nedan för berget». Den största svårigheten var för honom härvidlag Johannesdelens ekonomiska svaghet. Den skulle dock förbättras, menade R., om tillräckligt stycke av S. Clara ävenledes kunde förmås till separation och förening med den nya Johannesförsamlingen. De Klarabor, som kommo i fråga, voro de, som bodde närmast nedanför och på Brunkeberget i nordväst, de s. k. Kungsbackaborna. Vidare uppmuntrade R. sin blivande församling med att han, som ärvt mycket gott efter sin svärfar, bl. a. den välbyggda gården invid S. Johannes kyrkogårdsmur, ville skänka församlingen samma gård till kyrkoherdebostad samt på två år icke begära någon lön. Ytterligare lovade han av egna medel de två första åren hålla en kaplan. Dessa anslag höllos så hemliga, att ingen visste därav, förrän supplik till K. M:t var ingiven, under-tecknad av 30 Jakobsbor och 12 Clarabor.<sup>3</sup> I denna anlägger man en så ömklig och fromt bevekande ton som möjligt. Man klagar, att man vid Johannes så sällan får

<sup>1</sup> K. brev till överståthållaren 1666 <sup>26</sup>/<sub>9</sub>. R. R. Enligt WITTING, bil. 12, felaktigt <sup>15</sup>/<sub>9</sub>. Själva ha supplikanterna uppfattat denna remiss som en befallning, se nedan s. 445.

<sup>2</sup> Två komministrar skulle numera tillsättas, se nedan s. 453.

<sup>3</sup> Tr. hos WITTING, bil. 12.

njuta gudstjänst. »Men som the till andra kyrkor icke komma, somlige för vägens besvärlighet och långhet, somlige för sin stora bräcklighet, somlige för then stora trängsel, ther är, somlige för oväder och annat, stor del therföre, at the säga sig icke kunna höra prästen så långt tillbakars i kyrkan; ty man vet the fattige måste stå efterst; mägta sig ock icke köpa några bänkerum för sin medellöshet, ligga alltså hemma i synd och säkerhet, Gud och menniskor till största förargelse, befruktandes att ock theres salighet genom sådant lider saknad och obotelig skada.» Man begär egen predikant och regelbundna gudstjänster. »Om någon för timmelig nytto och fördel thetta vårt gudeliga upsåt förhindra ville, till vilken stora synd man förmodar sig ingen gör delachtig» — man syftar naturligtvis på motståndet från prästerna i S. Jakob, som skulle mista en del av sina intrader — så förlitar man sig på K. M:t, att han anser »the mångas andeliga välfärd och eviga salighet».

K. M:t, som förklarar sig behjärta supplikanternas önskan, men likväl vill ha utrett, huruvida något förfång skulle ske i S. Jakobs kyrka, remitterade saken <sup>18</sup>/<sub>5</sub> 1671 till överståthållaren Axel Sparre, som den 10 oktober förordar suppliken,<sup>1</sup> trots det att konsistoriets inhämtade utlåtande gått ut därpå, att det vore bättre att söka inrymma folket i de redan uppbyggda kyrkorna än att »flere skulle ofullkomligen multicipleras» och med besvär underhållas — just nu vore en ny kyrka byggd på Ladugårdsland, och ännu en skulle uppföras på Munkeläget.<sup>2</sup>

Konsistorium hade gjort ett fåfängt förlikningsförsök, då såväl vederbörande kyrkoherdar och kyrkvårdar som de sökande den 8 juni varit uppkallade, och det hade till överståthållaren ingivit ett sammandrag av skäl och motskäl i frågan.<sup>3</sup> Först åberopades för »jus particularis ecclesiae» k. brevet av 1666, men härpå svarades av S. Jakobs representanter, att det aldrig varit någon absolut befallning, vilket bäst syntes av K. M:ts nuvarande tvekande ståndpunkt.<sup>4</sup> Vidare klagas, att »Brunkebergs kyrkia» länge stått ledig, varför man önskar få ordinarie gudstjänst där. Svaras, att den knappast någon dag står ledig — där hållas ju predikningar över lik från åtskilliga församlingar: »så at om der förmiddagen icke skier någon gudstjenst, likväl få de vist efter middagen höra predikan, stundom 3 eller 4, sig til vederqweckelse». Angående de sjuka, vanföra, förlamade och eländiga, som påstodos icke förmå att gå till S. Jakob eller S. Clara, undrade församlingarnes förespråkare om icke vägen upp för berget bleve dem ännu svårare. Den föregivna trängseln i S. Jakob och S. Klara var redan eller blev snart upphävd genom de nya Ladugårdslands- och Munkelägerskyrkornas öppnande för gudstjänst, »så att om foleket stå nu i dörren, är det

<sup>1</sup> WITTING, bil. 13 och 16. I en särskild inlaga till Konsistorium framhålla separatister, att när 20 à 30 mantal på landet mäktä hålla en predikant, förmodas borgerskapen, som flera äro, förmå detsamma. WITTING, bil. 15.

<sup>2</sup> Kungsholmen.

<sup>3</sup> KONS. PROT. <sup>5</sup>/<sub>10</sub> R. A. och WITTING, bil. 15.

<sup>4</sup> Jfr ovan sid. 444 not. 1.

af deras egen godtyckio». Klagomålet, att de voro för fattiga för att köpa bänkrum i de stora kyrkorna, föranleder upplysningen, att flere av supplikanterna inneha bänkrum i S. Jakob, samt undran hur de då kunna anse sig ha råd att underhålla egen kyrka med präster och betjante. Man hade också begärt egen präst, som kunde finnas nära till hands vid »hastige och oförmodelige tillfällen». Men supplikanterna hade dock själva måst tillstå, att ännu ingen prästerlig tjänst, sent eller bittida, hade felats dem, när de önskat. Det vore omöjligt, att »så sätta kyrkia allestädes mit i byn, at alle hafva präster lika til hands; sedan om olyckan slår till, så kan hinder och dröjsmål skie, fast prästen bodde i nästa vägg.» S. Jakobs församling erbjöd nu, att dess prästerskap skulle i kapellet hålla gudstjänst varje söndag och dessutom en gång i veckan. Om detta icke bleve antaget, utan supplikanterna framhärade i sitt yrkande om skilsmässa, ansåg sig S. Jakobs församling, som genom hävd och nedlagda kostnader på kapell och kyrkogårdshägnad hade rätt till Brunkebergskyrkogården, böra få ersättning för sina kostnader etc. etc.

Resultatet blev emellertid, att K. M:ts brev om den önskade separationen utfärdades till överståthållaren den 3 november.<sup>1</sup> K. M:t anser icke tillräckligt starka skäl vara anförda mot supplikanternas kristliga uppsåt,<sup>2</sup> »i synnerhet när thet noga betraktas, at stadsens staquetter nu så mycket mera äro utvidgade,<sup>3</sup> at til äfventyrs äntå thetta värkets framdeles lärer nödigt och oumgängeligt pröfvas, hvilket nu lättare står att värkställa när man i tid the inkomster som af ofvan bemälte capells kyrkogård dageligen falla, till sjelfva kyrkones underhåll och thess nödvändiga requisiters förskaffande besparar.» Avsikten är således, tydligt nog, att helt beröva S. Jakob dess indräkt från denna flitigt använda kyrkogård. Överståthållaren bemyndigas att tillsammans med Norra förstadens församlingars föreståndare och prästerskap utstaka området för den nya församlingen samt bilägga de »differentier», som kunna uppstå.<sup>4</sup>

Herr Olof Rundelius avvaktade emellertid i sin iver icke denna församlingsdelning, innan han från ärkebiskopen förskaffade sig fullmakt på sin kyrkoherdebeställning före församlingens avvitrning.<sup>5</sup> Någon introduktion ville dock icke Konsistorium gå in på. Häröver klagade Rundelius hos »sin nådige ock särdeles bevågne herre», överståthållaren som också gav S. Jakobs kyrkovärd befallning att utlämna S. Johannes kyrkonycklar. Rundelius lät strax, den 30 november, ringa till högmässa, då han

<sup>1</sup> R. R. WITTING, bil. 17.

<sup>2</sup> PONTINUS tror, att höga överheten veknat för väklingande talets skull: Låt dem få Guds ord!»

<sup>3</sup> Reglering av stadsgränsen, se Stockholms tänkebok 1649 <sup>17</sup>/<sub>1</sub> och Förm. reg. brev 1670 <sup>27</sup>/<sub>10</sub>, tr. i HILDEBRAND och BRATT, Stockholms Priv.

<sup>4</sup> 1672 <sup>20</sup>/<sub>3</sub> var ett sammanträde mellan överståthållaren och kyrkoherdarna i Klara och Jakob i och för församlingsdelning utlyst på Brunkeberg (se KONS. PROT. <sup>19</sup>/<sub>3</sub> och <sup>3</sup>/<sub>4</sub>). Borgmästare de la Vallée har avvitrningen om hand. Frågan kom ju dock, som redan framgår, snart i annat läge, och någon dylik Kungsbackaförsamling kom aldrig till stånd. Jfr däremot S. Olofskapellets tillkomst, se SVERIGES KYRKOR, bd VI, h. 1, s. 49 ff.

<sup>5</sup> K. befallning hade emellertid gått till ärkebiskopen om introduktion. R.R. 1671 <sup>7</sup>/<sub>11</sub>.



likväl, såsom ointroducerad, icke själv vågade predika, utan hade överlåtitt det på sin hjälppräst, Petrus Muur.<sup>1</sup> Efter gudstjänsten framträdde en exekutionsbetjänt, som i överståthållarens namn befallde församlingen erkänna Rundelius såsom sin rätta själasörjare och kyrkoherde — däri bestod hela introduktionen, som ju är ett ganska egenartat exempel på ingrepp från profan myndighet i en ecklesiastik sak.

Rundelius ansåg sig nu fått fria händer att beställa om gudstjänst och församlingsvård i Johannes. Han lade beslag på inkomster, utfärdade upprop om hjälp till predikstol och altare, lyste för brudar, vägrade mottaga S. Jakobs kyrkvårdars sedlar för grav, bår, ringning o. s. v. Präses i konsistorium, Svebilus, och kyrkoherden i S. Klara, Terserus, klagade hos överståthållaren, att kyrkoherdetillsättning denna tid på året ej vore enligt kyrkoordinationen och att Rundelius före ordentligt försiggången församlingsdelning ej ägde befatta sig med kyrkotjänsten. »Men här gafs ingen aktning hvarken på det ena eller andra besväret».

Då gav en oväntad och skandalös händelse en ny vändning åt saken. En prästman från Lindesberg, bärande även han namnet Nortman, som utan tjänst uppehöll sig i staden, insinuerade <sup>13</sup>/<sub>12</sub> i konsistorium en skrift från några, som bodde vid Brunkeberg på Klarasidan, vari de begära att få honom till kyrkoherde i Brunkeberg, efter de hålla Rundelius oduglig.<sup>2</sup> Konsistorium ville dock icke befatta sig med saken, då ju Rundelius av överheten redan fått samma lägenhet. Då beslöt N. att »med predikande ställa sig in hos församlingen». Andra söndagen i Advent inställde han sig helt oförmodat tillsammans med sådana klarabor, som förordat honom, gick fram till bordet, där predikan brukade hållas, och fattade handboken. Rundelius gick fram och sökte förmå honom att icke befatta sig med gudstjänsten, eftersom en annan vore förordnad därtill. Men Nortman gav sig icke. Då vände sig R. till församlingen och frågade, om icke han vore den, som skulle föranstalta om gudstjänsten, »då några gingo fram, begynnande med buller och munbruk träta på mag. Nortman». Rundelius tog då ljuset från bordet och bad, att man skulle flytta bordet längre bak i kyrkan för att där hålla predikan, »men efter Nortman ändå i mörkret begynte läsa confession samt siunga, säijandes sigh vara vaan uthi fält predika uthan predikestool», kallade Rundelius folket ut ur kyrkan och lät hålla predikan på kyrkogården, »sedan mycket buller vaar giordt i kyrkian, både af mans- och quinspersoner, med skrijkande och sväriande». Rädd att något ont kunde vederfaras honom smög då Nortman undan i mörkret.<sup>3</sup>

Uppträdet blev naturligtvis draget inför konsistorium.<sup>4</sup> Nortman påstod sig vara ombedd att predika av de Brunkebergsbor, som ville ha honom till pastor samt att

<sup>1</sup> Jfr även KONS. SKR. till ärk.bisk., ULA EV 174 <sup>19</sup>/<sub>11</sub> 1671.

<sup>2</sup> KONS. PROT. 1671.

<sup>3</sup> PONTINUS' berättelse, KONS.PROT. <sup>18</sup>/<sub>12</sub> KONS.AKTEN s. å. samt KONS.SKR. till ärk.bisk. <sup>19</sup>/<sub>12</sub>, UUB EV 174.

<sup>4</sup> KONS. ovannämnda protokoll.

han förut anhållit om tillstånd hos Pontinus, som emellertid sagt sig icke hava något med gudstjänsten i kapellet att skaffa. Förgäves hade han sedan sökt præses i konsistorium samt Terserus (nu biskop) och slutligen själv fattat sitt beslut. Själv berättar han, att han, då folket på Rundelii uppmaning strömmade ut ur kyrkan, sjungit: »O, du helge Ande, kom». Därpå hade någon viskat i hans öra, att han gjorde bäst i att försvinna, efter han eljest torde bli genomstungen av någon värja. Rundelius förklarar denna relation vara osanning, samt att det vore betänkligt att inlåta sig med en, som icke blott vore en priverad präst utan också en desperat person. Konsistorii resolution blev, att både Rundelius och Nortman skulle för någon tid förbjudas förrätta sin tjänst, samt att med gudstjänsten i kapellet, som genom detta tumult vore oskärat, för en tid skulle innehållas.<sup>1</sup>

Kort därefter avled Nortman. Hans uppträdande hade emellertid gjort så mycket, förklarar PONTINUS, »att Höga Öfverheten, utan någons ansökning, genast företog sig den nya församlingens skilnad ifrån St. Clara och St. Jacob til ett nogare öfvervägande, och fattade inom 3 dagar derefter det beslut», att Johannes kyrka och kyrkogård med de däromkring boende på malmens östra sida skulle hädanefter som hittills lyda under S. Jakob och dess kyrkoherde. Men Kungsbackaborna skulle bli en egen församling med Rundelius som kyrkoherde, och de skulle få till låns begagna Johannes kyrka, till dess de hunne att på något lämpligt ställe uppföra en egen brädkyrka. Uti det k. brevet till överståthållaren <sup>13/12</sup> 1671 anföres såsom motiv, att S. Jakobs kyrkogård »mycket liten och trång är», så att kyrkogården på Brunkeberg med träkapellet vore alldeles omistbar för S. Jakobs församling, helst det gemena folket av samma församling till största delen hade sina lägerställen där.<sup>2</sup> S. Jakobs församling konfirmeras alltså i sin rätt till denna kyrkogård och därav fallande intrader.

Under den tid Kungsbackaborna skulle få begagna Johannes kapell, borde noga iakttagas, att ingen oförrätt sker någon annan församling. Den nya församlingen råkade nämligen i konflikt med S. Jakobs, framför allt rörande förhållandet mellan de båda församlingarnas kyrkobetjante samt inkomsterna av kyrkogården. Redan samma år klagade Staffan dödgravare i konsistorium, att den nye klockaren på Brunkeberg, Olaus Valman (Wallman) tog halva lönen ifrån honom.<sup>3</sup> I politikollegium anföres besvär av kyrkvärden i S. Jakob, Erik Bengtsson, att Rundelius tvärtemot k. brevet 1671 innehåller de medel, som falla för begravingar på Johannes kyrkogård.<sup>4</sup> Då svarar Rundelius — han kallas nu alltid kyrkoherde — att överståthållaren själv disponerat över Johannes kyrka och där insatt kyrko-

<sup>1</sup> Genom hänvändelse till rikskanslern vunno kapellborna tillåtelse att få gudstjänst under julhelgen. Se KONS.-AKTER 1672. Kons. hade därtill förordnat Barnhuspredikanten.

<sup>2</sup> R. R. WITTING, bil. 18. Brunkebergsborna hade anført, att Storkyrkans och Riddarholmskyrkans kyrkogårdar icke voro större än S. Jakobs — men hadé likväl därav nog.

<sup>3</sup> KONS. PROT. 1671 <sup>23/12</sup>.

<sup>4</sup> POL. KOLL. PROT. 1673 <sup>1/7</sup> Rå A.

vårdar, klockare, dödgravare och andra kyrkobetjante. Brevet, som överståthållaren därom utfärdat, visades i kollegiet den  $\frac{8}{7}$  av Johannes egna kyrkvårdar, hökaren Anders Svensson och klensmeden Anders Nilsson.<sup>1</sup> Politikollegium återförvisade emellertid ärendet till överståthållaren. Samma sak behandlas vid ett sammanträde i S. Jakobs kyrka mellan dess föreståndare, kyrkoherden, och »rådmannen uthi bem:te kyrckia» den 19 september s. å.<sup>2</sup> då Staffan Matssons, dödgravarens, änka i en supplik andragit, att hennes far, Sven Larsson, varit dödgravare i Johannes i 18 års tid och efter honom hennes sal. man i 30 år, »effter Borgmästare och Råd samt dess kyrckioverders bevillning» samt haft löfte att behålla denna tjänst, både i egen och hustruns livstid, om de försågo tjänsten med god man. Hennes man hade för ålderns skull överlåtit tjänsten på sin måg, Lars Persson. Trots löftena hade nu överståthållaren för två år sedan berövat henne och mågen halva tjänsten och givit den åt den nye klockaren, Olof Wallman, och vid dennes död förliden midsommar, hade de mist även den andra halva tjänsten. Om ny dödgravares tillsättande kom i fråga, begärde församlingens föreståndare, att det icke skulle ske utan kommunikation med dem.

Klagomål kommo också från den andra parten. Rundelius anmäler, att »en oreeda skeer uthi hans församling i dhet att S. Jacobs församling tvingar många sine lijk in at begrafvas för afftonsången, deraf kyrckiotiensten offta suspenderas till kläckan 2 eller 3 effter middagen, hvaraf församlingen blifver förargat och till honom vrede fattar, lijka som han skulle der till vållande vara.»<sup>3</sup> Den  $\frac{18}{12}$  äro kyrkvårdarna i S. Jakob uppkallade att svara i denna sak. De förklara, att de ofta ha 5 å 6 lik att låta begrava på en dag. Om man ej började därmed i tid, skulle det icke medhinnas, »efftersom H. Rundelius eij vill tillåta att något af S:te Jakobs lijk skola under aftonsången begrafvas». Kollegium förmanar dem å ömse sidor till endräkt och att så ställa sina sysslor, att de med båda församlingarnas goda beröm och nöje bli förrättade. Det hade gått så långt, att kyrkoherde Pontinus förbjudit dödgravaren Lars Persson, som hade »affektion» till S. Jakobs kyrka, att öppna en grav för ett lik, därför att sedel därtill givits av den nye klockaren i Johannes, och icke av S. Jakobs. Detta hade till följd, att exekutionsbetjante från överståthållaren blevo utsända att slå upp Johannes kyrkogårdsport och kyrkodörr samt öppna graven. Följden blev, att liket blev »med oordning» begraven och Lars Svensson avsatt för att han ställt till trasset.

Hos överståthållaren klagades vidare av S. Jakobs föreståndare, att förändringar vidtagits med Brunkebergskapellets inre, utan kommunikation med dem.<sup>4</sup> Kyrkogårdsmuren hade dessutom brutits upp och portar gjorts — det komme att bli S. Jakobs kostnad att laga muren igen och skaffa lås för portarna, om man ville ha kyrkogården inhägnad. Liken från Kungsbacken låter Rundelius begrava utan S. Jakobs kyrk-

<sup>1</sup> POL. KOLL. PROT.  $\frac{8}{7}$ .

<sup>2</sup> POL. KOLL. PROT., sist i bandet 1673.

<sup>3</sup> POL. KOLL. PROT., 1673  $\frac{16}{12}$ .

<sup>4</sup> WITTING, bil. 19.

värdars vetenskap och inkomsten behåller han. Likaså tager han alla håvpenningar, som falla i aftonsången, evad där då äro lik eller ej. För att kunna göra det utan påtal, hindrar han liken att införas till efter aftonsången, ibland tills det blir mörkt. S. Jakob får icke vidare ha sin egen dödgravare. Det omtalas, att den gamle Staffan Matsson dött av sorg däröver. Kungsbackaförsamlingens förste klockare och egne dödgravare, Wallman, var också död nu, och den nye, Erik Matsson, hade fått hela tjänsten genom fullmakt av överståthållaren. Man begär nu åter egen dödgravare, samt att Kungsbackaförsamlingen måtte uppmanas att skynda på med eget kyrkbygge. Rundelius' gynnare hade nu efterträtts av Claes Rålamd, »om hvilken alla hade den tanken, att han icke allenast i grund väl förstod hvad i hvarjehanda sak vore rätt och orätt, utan ville ock bifalla rättvisan utan afseende på någons person», säger Pontinus. Kungl. Maj:ts slutliga resolution i denna saken gavs den  $12/3$  1674 i brev till överståthållaren.<sup>1</sup> Häruti säges, att »såsom Vår intention intet hafver varit, till att igenom then resolution som Vi den tiden fattade (nämligen  $13/12$  1671) att förminska S. Jacobs församlings rättigheter, så kommer Oss så mycket mera sällsamt före, at den nya församlingens ledamöter, emot Vår klara förordning, och S:t Jacobs föreständares vetenskap och vilja, hafva understått sig till att göra slike ingrepp emot theras rättigheter». Nu resolveras, att Kungsbackaborna väl må komma tillsammans i träkapellet och hava gudstjänst, men de få icke hava jus particularis ecclesiae, och det i betraktande av ovannämnda skäl samt därför att de själva givit tillkänna, att de för deras fattigdom icke kunna uppbygga egen kyrka. »Och skall alt therföre härefter, den som gudstjensten förrättar, vara under S. Jacobs kyrka och af dess ordinario såsom en capellan lönas och underhållas. Det samma vilje Vi hafva förstått om klockaren, ringare och dödgravaren, hvilke i slike motto skola höra under S. Jacobs församling, och derstädes härefter som förr hafva deras lön att upbära». Rundelius får förvänta någon annan lägenhet, som lovas honom, så snart tillfälle yppas. Han fick dock behålla sin titel och tillstaddes ensam sköta predikningarna i kapellet. Han dog emellertid redan 17 juli 1675, sedan han låtit bedja kyrkoherden Pontinus om förlåtelse. »Omsider stillades hela oväsendet med Rundelii död», säger WITTING. Därmed slutades också tills vidare storhetsdrömmen hos den rebelliska församlingsdelen kring Brunkeberg.

UPPGÖRELSE  
OCH FÖLJDER

Episoden har icke varit utan betydelse. Det oansenliga begravningskapellet hade i rent yttre avseende förstörats och förskönats, och från denna tid förrättas här regelbundna gudstjänster för de i trakten boende, som snart betrakta sig såsom en särskild församling, visserligen i gemenskap med S. Jakobs och utan att något visst område ännu blivit avskilt.<sup>2</sup> PONTINUS berättar, att man ansåg försiktighetsmått tjänliga

<sup>1</sup> R. R. WITTING, bil. 21.

<sup>2</sup> Från denna tid talar man om »S. Johannes församling» — t. o. m. PONTINUS använder uttrycket. Kungsbackaborna fingo en liknande ställning genom tillkomsten av S. Olovs kapell. Se SVERIGES KYRKOR. STOCKHOLM, Bd. VI, h. 1 s. 49 ff.

för att hejda en alltför stor självständighetskänsla. Så skulle alla vidare kostnader på kapellet förbjudas — man hade redan hunnit få altare, predikstol och bänkar samt göra tillbyggen: »halfrundelen» och vapenhuset på södra sidan.<sup>1</sup> Vidare borde ingen särskild trakt höra till kapellet — församlingsborna hade rätt att inneha stolrum både där och i moderkyrkan, vars kaplaner även skulle tjäna skiftesvis i kapellet. Slutligen fick icke heller gudstjänst hållas där »alla ordinarie stunder».

Kort efter Rundelius' död predikade Pontinus själv i kapellet och frågade efter slutad gudstjänst åhörarna vad deras tankar nu voro. Alla försäkrade sig vilja vara förenade med S. Jakob, nu som förr, men begärde få vissa gudstjänster i kapellet. Den 30 juli 1675 infunno sig några Johannesbor i S. Jakobs kyrkoråd med förslag till gudstjänstordning.<sup>2</sup> Den skulle medföra nära fördubblat arbete för S. Jakobs prästerskap, varför man önskar, att kyrkoföreståndarna ville göra deras »löningar» desto rundare, vartill församlingsborna förklarade sig villiga. Skolmästaren vid S. Jakobs skola kunde ju åtaga sig ottesångerna mot det, som då fölle i håven. För att förbättra de ekonomiska möjligheterna syntes skäligt, att den trakt, som låge norr om kapellet och likväl på östra sidan om berget intill rännilen, borde höra till S. Jakobs församling. »Några har där begynt bygga och veta icke, vart de skola hålla sig och mycket flere skulle snart taga sig där tomter, om de spörja sig få den commoditeten till dess kristendom.» Detta lovade rådman Joel Hörner framlägga inför magistraten.<sup>3</sup> Vad skolmästarens lön angick, så ville S. Jakobs föreståndare ha därom bekymmer, så att icke något nytt måtte med håvgången i ottesångerna begynnas.<sup>4</sup>

Den slutgiltigt fastställda tidegården upplästes från S. Johannes predikstol den 5 september.<sup>5</sup> Ottesång skulle hållas alla söndagar, då katekesen predikas för ungdomen, samt på de tre stora högtidsdagarna och de tre solenna böndagarna, med sådana texter, »som med högtiden komma öfverens eller af Höga Öfverheten äro beskrifna». »Men på Apostladagarna håller hela församlingen tillsammans sin ottesång i S. Jakobs kyrka allena,<sup>6</sup> och på det de må veta rätta tiden till ottesången ringes där en gång, nämligen första gången, till ett tecken att det är tid till att laga sig till ottesången.» Högmässopredikan skulle hållas alla sön- och helgdagar, men »messa in albis» med skriftermål och nattvard blott var fjärde söndag samt de stora högtids- och böndagarna. Vanligen mässades »i egen kappa, vilket kallas gemenligen hålla

<sup>1</sup> WITTING, s. 103. Se fig. 213 f. (ur WITTING.)

<sup>2</sup> WITTING, bil. 22.

<sup>3</sup> Denna del, som kallas »sandén», blev också tillagd församlingen, se kyrkoherde Lysings skrift mot Johannesborna 1698, KONS. AKTER.

<sup>4</sup> Skolmästar Naesenius tjänstgjorde också i Johannes ett halvt år med 50 daler k.mts lön ur kyrkokassan, till dess den tredje kaplanen antogs, se nedan s. 453.

<sup>5</sup> WITTING, bil. 23.

<sup>6</sup> »Till en liten erinran, att de inte hade något jus particularis ecclesiae, utan lydde alla till S. Jakob såsom moderkyrkan», hade man förklarat för Johannesborna vid ovan omtalade möte i kyrkorådet.

svartmessa». Aftonsång skulle hållas de stora högtids- och böndagarna. »Eljest äro mest likpredikningar under aftonsångstiden däruppe», och alltid aftonsång i S. Jakob. Veckopredikningar skulle man få tisdagar och torsdagar, »såsom och i Tyska kyrkan sker», så att församlingen dessutom kunde gå i S. Jakobs onsdagar och fredagar! Texten för veckopredikan i Johannes borde vara någon av Davids psalmer, »undantagandes om någon vore på en gång alltför vidlyftig», eftersom därmed vore begynt, och sedan ett kapitel av Bibliska böckerna igenom. »Sången uppehåller Erik Matsson dödgräfvare såsom en versicularius, och måste af kyrkan därför njuta särdeles lön, som det ock sker i S. Jakobs kyrka med collegis i skolan.» De »ceremonier», som brukades i Johannes, voro enligt PONTINUS:

I ottesången:

1. Kommer här och låter oss Herren etc.
2. Versiculus ad suggestum (efter behag).
3. Predikan, som slutar med välsignelsen på predikstolen.
4. Versiculus ad suggestum.

I högmässan:

a. Då svartmessa hålles, det är när nattvarden icke utdelas och prästen går med sin kapp för altaret:

1. För altaret läses Confession: Jag fattig etc. med förtalet.
2. Sjunges: Allenast Gud etc.
3. Herren vare med Eder.
4. Kollekten för evangeliet.
5. Episteln.
6. Psalmus gradualis,
7. Evangelium.
8. Symb. Apostol.
9. Versiculus ad suggestum.
10. Predikan.
11. En psalm de suggestum (!)
12. För altaret: Herren vare med Eder.
13. Bönen efter evangelium.
14. Herren vare med Eder. Tackom och lovom Herren.
15. Välsignelsen.
16. Slutas med en vers, som kommer överens med evangelium.

a. När nattvarden utdelas, är lika ceremonier för predikan, efter predikan följer man handboken.

I aftonsången:

1. En psalm.
2. En vers ad suggestum.
3. Predikan, som slutas med välsignelsen på predikstolen.
4. En afton- eller högtidspsalm.

I veckopredikan:

1. En morgonpsalm eller annan.
2. Versiculus ad suggestum.
3. Predikan, begynnes abrupte med morgonbönen och lyktas med välsignelsen på predikstolen.
4. En vers de suggestu.

Redan 1670 hade en andra ordinarie kaplan med hänsyn till Johannes antagits, och 1679 antogs en tredje. Dessa tre tjänstgjorde omväxlande i båda kyrkorna. Kyrkoherden predikade i S. Johannes, »så ofta läglighet kan blifva och det efter den berömliga församlingens egen begäran och samtycke». 1699 hade S. Johannes fått aftonsånger i stället för ottesångerna. Detta ansågs vålla kaplanerna större besvär, varför hävpengarna anslogos åt predikanterna på högtids- och fjärdedagar, utom första dag vid jul, påsk och pingst. Klockaren, som förut haft denna inkomst, skulle i stället få häven Apostladagarnas högmässa.<sup>1</sup> Året därpå fick S. Johannes aftonsång även dessa senare dagar, och hävmedlen gingo till predikanten — klockaren fick ersättning i högmässohäven.<sup>2</sup>

Dessa förmåner voro framtvingna genom en ny konflikt. Tydligen stimulerade av de större gudstjänsträttigheter, som S. Olofskapellet innehade, uppställde en del Johannesbor — man hade på en lista lyckats samla ett 100-tal namn — fordran på utvidgning även av deras egna. Särskilt önskade man aftonsånger och dopförrättningar. Striden fördes inför konsistorium och var synnerligen häftig.<sup>3</sup> Kyrkoherde Lysings retliga natur förmildrade den icke, men det förefaller sannolikt, att han hade rätt i att även detta buller mera orsakats av »egen ära, nyfikenhet och andlig högfärd» än av den fromhet, som av motparten åberopas. Lysing misstänker vissa agenter och uppviglare, särskilt en »sylthökare» Peter Broman, som lyckats samla ett möte på Castenhof, väl till 60 man, på aftonen före Mikaelisfest, »då fast tjänligare varit, att de berett sig till att betrakta de välgärningar, som Gud oss genom h. änglars tjänst bevisar och huru man bör vakta sig för förargelse» etc. Han misstänker fortfarande separationstendens bakom alltsammans. Insinuationer från andra sidan gå också ut på, att Johannes väl icke behövt vara så fattig, om man fått behålla dess kyrkomedel — man avser naturligen främst kyrkogårdens avkastning — för egen räkning. Då hade väl kyrkan nu kunnat vara lika fin och sirad som S. Olof! Kyrkoherden har också rätt i att åberopa det kungl. brevet från 1674 samt överenskommelsen av 1675, vilka Brunkebergsborna nu helt enkelt påstå sig icke känna till — t. o. m. S. Jakobs föreståndare hade velat hänskjuta denna avgjorda sak till magistraten och ståthållaren; berättar Lysing indignerad för konsistorium, som ävenledes upprörs. Saken bilades emellertid på ovannämnda sätt genom en kompromiss.

S. Johannes särskilda kyrkobetjäning, som från att ha bestått av en ensam dödgrävare under Rundelius' tid utökats med den tillämnade Kungsbackaförsamlingens, kom att efter försoningen utgöras av klockare, ringare, dödgrävare och snart nog en kyrkovaktare, vilka emellertid stodo på moderkyrkans stat och under dess styrelse.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1699 <sup>24</sup>/<sub>5</sub>. S. Jakobs kyrkoarkiv.

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1700 <sup>29</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>3</sup> KONS.-PROT. 1698 <sup>5</sup>/<sub>10</sub>, <sup>26</sup>/<sub>10</sub>, <sup>16</sup>/<sub>11</sub>, <sup>23</sup>/<sub>11</sub> och <sup>7</sup>/<sub>12</sub>.

<sup>4</sup> Jfr ovan ss. 448 och 450. Klockare- och dödgrävarsysslorna voro länge förenade i en person. Först 1807 upphörde denna förening och sammanslogos i stället klockare- och kantorsbefattningarna. Ang. kyrkobetjäntes åliggande och villkor, se S. Jakobs historia, kap. IV B



Fig. 209. Johannes kapell enl. etsning av Wicke Andréén.

Die Holzkirche im 19. Jhds.

The wood chapel in the 19th cent.

1683 bestod Johannes löningsstat av klockaren, som till hushyra, för klockartjänst och sångens uppehållande uppbar 118 daler sm:t, dödgravaren, som för bårklädens omvårdning och uppsikt i tornet hade 30 daler, ringarne för 4 strängar 48 daler samt kyrkvaktaren för kyrkotjänsten 20. Den senare hade också fått en rock, värd 18 daler, att bära vid högtider.<sup>1</sup>

KYRKAN Förbudet mot tillbyggnad vid S. Johannes blev icke upprätthållet länge. 1687 uppfördes östra läktaren i kapellet — kallad Drottninghusläktaren, därför att Drottninghusets invånare fick rätt att begagna den.<sup>2</sup> En klockaregård hade man uppsatt 1683; 1702 hade den rödfärgats — vilket var en lyx, ansågo revisorerna.<sup>3</sup>

Det allt starkare florerande gudstjänst- och församlingslivet i S. Johannes väckte snart nog pretentioner på en större och varaktigare kyrka. Drömmen om en stenkyrka skulle emellertid behöva nära två sekler för att gå i fullbordan. Den tar sig

<sup>1</sup> Kyrkorevisionsakter Rå A.

<sup>2</sup> De fortsatte därmed till 1735 WITTING s. 103 och deras rätt till bänkrum återupplivades 1829, se K.-RÅDSPROT. 29/5.

<sup>3</sup> Kyrkorevisionsakter Rå A S. Jak. RÄK. (efter 1657 i S. Jakobs kyrkoarkiv). Den gård, som Rundelius velat skänka, hade gått till hans arvingar, som 1684 begära få sälja den till Pol. kollegium och de fattiges behov. Just. koll. prot. 1684 1/2.



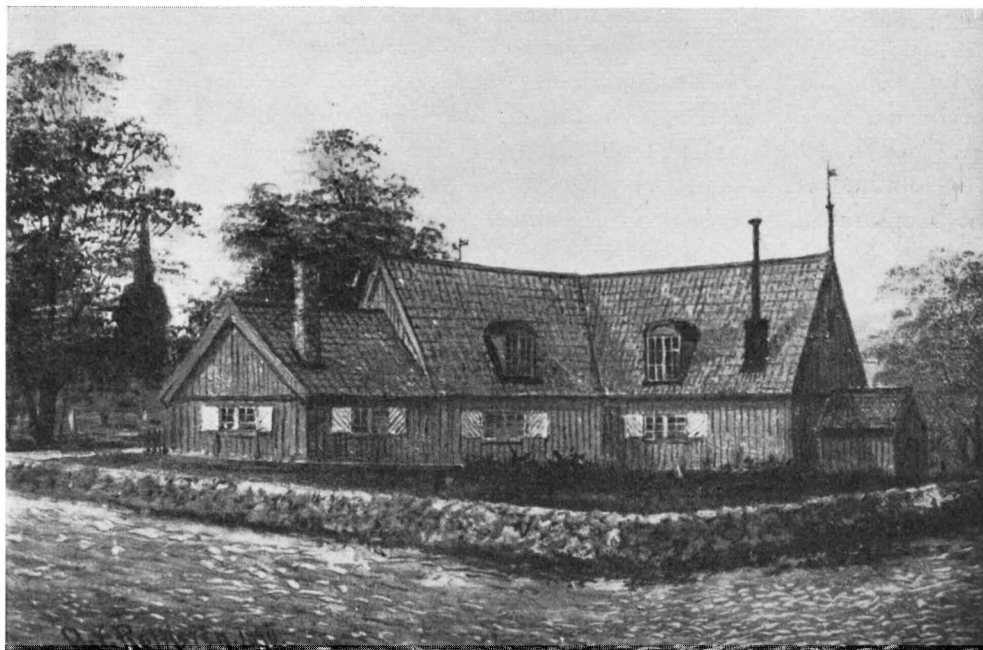


Fig. 210. Johannes kapell 1890. Efter oljemålning av A. K. Rothstén.

Die Holzkirche 1890.

The wood chapel 1890.

uttryck då och då under tiden, börjande med en supplik till hertiginnan Hedvig Sofia av Holstein, vilken dock av hennes höge broder blev avslagen 1704  $\frac{10}{5}$  i Heilsberg.<sup>1</sup> Några Johannesbor hade där förgäves vädjat till minnet av drottning Ulrika Eleonora: Man hade funnit anledning »av Eders Kongl. Höghets Högst Sal. k. Fru Moders egen gudsfruktans välsignade och helige monument, som brede vid kyrkian är, hospitalet i förbemälte församling (Drottninghuset), att härmed anlijta Eders Kongl. Höghet, såsom dhen första arvingen, som man må kalla, af en så stoor Drottning Gudsfruchtan och oförljkelige dygder».<sup>2</sup> Man ber henne själv teckna bidrag i stamboken samt »disponera» Riksänkedrottningen och Prinsessan (Ulrika Eleonora d. y.) därtill och slutligen att hos K. M:t utverka tillåtelse till ett dylikt bygge, eftersom »ett obilligt tillstånd i värdet befruktas, dher man ordinario modo skulle i församlingen och Consistorie om kongl. permissionens utvärkande proponera». Man var nog rädd, att separationsaffären från Rundelius' tid skulle leva i minnet och verka hämmande på vederbörande ort! Carl XII:s resolution, påtecknad skrivelsen, lyder: »Såsom detta förslaget behöver ett mögnare öfverläggande, innan det ställes i värdet,

<sup>1</sup> WITTING, bil. 38.

<sup>2</sup> Hertiginnan var äldsta dottern. Konungens särskilda tillgivenhet för denna syster var kanske också känd.

medlen dess utan vid närvarande tid finnas vara så knappe, att det intet lärer kunna fortsättas; altså finner Kongl. Maj:t vara bäst, att dhermed anstår til lägligare tijd.» Liksom man blev sviken i hoppet om stenkyrka, fick man icke heller sin önskan uppfylld om ett par klockor, som med K. M:ts »glorieuse tropheer» vore att hit förvänta.<sup>1</sup> Också rådet avslår 1705 en supplik om kyrkbygge,<sup>2</sup> och bekräftar därmed det betänkande det inhämtat av underståthållaren — under överståthållarevakansen — samt magistraten, som hade överlagt med »kyrkiones ledamöter och kyrkioherden» om saken, då det befunnits, att inga andra medel kunde anvisas än dem man kunde samla ihop med stamböcker. Att dylika under dessa »svåra och medellösa tider» icke kunde ge mycket, visste man genom exempel från de böcker, som kringburits för Uppsala domkyrka efter branden och för de fattiga. Själva Johannesborna voro ju också så fattiga, att de väl icke skulle kunna bidra med annat än dagsverken.

STÖRRE  
SJÄLVSTÄN-  
DIGHET VID  
MITTEN AV  
1700-TALET

På mitten av 1700-talet inträffar ånyo en period av uppräckning inom Johannes, som medför en ökad självständighet. Början skedde, när församlingens fattighus förlades till närheten av S. Johannes kyrka, på den tomt, som nu innehaves av Brandkåren. Kyrkoherde Tollstadius väckte i konsistorium frågan om egen präst för fattighuset.<sup>3</sup> Under överläggning härom framkom förslaget, att i stället en av kaplanerna skulle få bostad i Johannes — detta påstås t. o. m. varit kyrkoherde Arnells avsikt, när han anlade fattighuset. Överhovpredikanten Troilius hade visserligen sina betänkligheter mot en anordning, som kunde öka antalet av de redan nog många bikyrkorna i församlingarna — dylika inrättningar hava ofta tett sig oskyldiga från början, men sedan slagit ut i åtskilliga missbruk. Det blev heller intet av den gånge. Men 1757 väcks förslaget ånyo — man tänker sig att möjligen i fattighuset inrymma en kaplan eller pastors hjälppräst.<sup>4</sup> Det vore önskligt, särskilt för sjukbuds skull. Fattighuskassören Lohman föreslog, att man skulle avvakta en kaplansledighet, då den yngste kaplanen kunde förordnas att bo i Johannes. Detta blev också beslutat vid inträffad ledighet år 1760.<sup>5</sup> Innan man finge egen kaplansgård i Johannes, skulle yngste kaplanen såsom hyresersättning få de medel, som vunnos genom att hyra ut de genom hans avflyttning lediga rummen i Jakobs kaplanshus.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Man syftade väl på den i Thorn tagna klockan, som ju emellertid hamnade i Uppsala domkyrka, som nu stod under reparation efter branden.

<sup>2</sup> R. PROT. 1705 <sup>9</sup>/<sub>12</sub> WITTING, bil. 37.

<sup>3</sup> KONS. PROT. 1748 <sup>23</sup>/<sub>3</sub> R. A.

<sup>4</sup> K.-RÅDSPROT. 1757 <sup>16</sup>/<sub>11</sub> 1811 stadgas, att äldste kaplan har rätt att välja bostad i Jakob el. Johannes. K.-RÅDSPROT. <sup>27</sup>/<sub>11</sub>.

<sup>5</sup> K.-RÅDSPROT. 1760 <sup>18</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>6</sup> 1774 beviljades emellertid den äldste komministern efter egen önskan att få kvarstanna i Johannes — i anseende till de uppodlingar han där gjort med egna kostnader. K.-RÅDSPROT. <sup>18</sup>/<sub>2</sub>. En ordentlig uppdelning av gårdens lägenheter mellan honom och skolmästaren ägde rum 1775 <sup>3</sup>/<sub>11</sub>, då komministern fick behålla de norra och västra, av honom uppodlade delarna av gården. 1781 fördelades emellertid uppodlingen — det var tobaksplantage — lika mellan komminister och skolmästare.

Att frågan om egen präst i Johannesdelen så lyckligt genomfördes, beroende till stor del på att man redan tidigare vunnit en annan förmån, särskild representation inom kyrkorådet. År 1756 begärde Johannesborna i ett memorial till kyrkorådet, att de skulle få utvälja två eller tre personer att såsom särskilda representanter för Johannes deltaga i kyrkorådets överläggningar och beslut.<sup>1</sup> Bakom detta ligger fortfarande drömmen om en ansenligare kyrka, och bakom denna kanske fortfarande separatismen. Kyrkorådet synes i varje fall vara på sin vakt. Man svarar, att S. Jakobs kyrkas nuvarande omständigheter icke kunde tillåta något bidrag till en sådan kyrkobyggnad — och därest Johannesborna skulle vara betänkta på att skilja sina kyrkoinkomster ifrån S. Jakobs, så voro de icke dess mindre skyldiga att utom de kyrkoherden härstädes tillkommande rättigheter, även underhålla den ene av de härvarande tre kaplanerna, eftersom deras antal endast för S. Johannes skull blivit tillökt, likaså att deltaga i kyrkoherde- och skolhus reparationer samt kyrkobetjäningens underhåll. På excellensen Löwenhielms förslag beslöts emellertid, att man utan att öka kyrkorådets antal skulle tillse, att alltid någon vore medlem av Johannes — nu kunde man tydligen redan särskilja ett visst geografiskt område för denna s. k. församling med Brunngatan som gräns. Det synes dock vara en småningom inrotad vana och ingen officiell skillnad.<sup>2</sup> Valet tillgick så, att Johannesborna representerade ett förslag på sex personer, varav kyrkorådet utsåg tre, en slaktare, en bagare och mjölnaräldermannen.<sup>3</sup> Den 6 mars togo dessa sitt säte i kyrkorådet.

Ytterligare några drag av större självständighet för S. Johannes församling framträda ungefär samtidigt. 1751 valde Johannesområdet invånare klockare utan medverkan av Jakobsborna. 1753 upplades vissa särskilda böcker för Johannesdistriktets räkning, bänkbok, begravningsbok, förhörböcker och kommunionbok. Det var egentligen dåvarande klockarens, Schillgrens, nit, som åstadkom detta. Han hade för egen kostnad köpt en bok, »den han på et ganska artigt sätt, stäld til 22 åhrs varelse, inrättat at hädanefter nyttias til bänkhire bok vid S. Johannis kyreka». Kyrkorådet beviljade honom för detta och för besväret med bänkhjors indrivande 220 daler nu och 100 årligen.<sup>4</sup>

Efter kyrkoherde Tollstadius död hävdade Johannesborna, att vid förestående kyrkoherdeval provpredikan borde hållas även i Johannes, enligt gammalt bruk.<sup>5</sup> Man påstod, att Johannesborna icke fingo rum i S. Jakobs kyrka. Kyrkorådet fann det också

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1756 <sup>12</sup>/<sub>2</sub>. Jfr förhållandet i S. Klara och S. Olov, SVERIGES KYRKOR, STOCKHOLM, bd. VI.

<sup>2</sup> Troligtvis har avgränsningen skett genom uppdelningen av församlingsborna komministrarna emellan, då man velat fastslå en bestämd rayon för den i Johannes bosatte.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1756 <sup>28</sup>/<sub>2</sub> och <sup>1</sup>/<sub>3</sub>.

<sup>4</sup> K.-RÅDSPROT. 1753 <sup>19</sup>/<sub>11</sub>.

<sup>5</sup> K.-RÅDSPROT. 1759 <sup>27</sup>/<sub>10</sub> KONS PROT. Vid klockarval i S. Jakob bestredo Johannesborna sin rätt eller plikt att deltaga — kyrkorådet förklarade emellertid, att detta skulle »strida emot gamla inrättningen». K.-RÅDSPROT. 1765 <sup>8</sup>/<sub>9</sub>.

billigt, men erinrade, att flere kungl. förordningar om prästval ej kände provpredikan annat än i moderkyrkan. Johannes kyrkorådsmedlemmar invände, att man så långt någon kunde minnas provpredikat i Johannes vid alla prästval, även kaplarnas, samt att förhållandet mellan dessa församlingar ej vore detsamma som landsförsamlingars, där annexen kunde ligga på stort avstånd. Man beslöt anmäla saken i konsistorium och lät klockaren i Johannes uppsätta röstlista särskilt för den församlingen. Vad som ligger i ovanstående uttryck är ej gott att veta. Uppfattade man S. Johannes som annex? I så fall får begreppet ej fattas efter vanlig terminologi. Den ekonomiska gemenskapen med S. Jakob var ju, som ovan berörts, fasthållen.

1760 fick S. Johannes sin egen kaplansgård. Den inköptes från kapten von Bromell för 18 000 daler kopparmynt, som man upplånade ur fattighusmedlen mot 4 % ränta, samt utgjordes av fastigheten 81 och 82 vid Tullportsgatan i kvarteret Oxehuvudet, mitt emot västra porten i Johannes kyrkogårdsmur.<sup>1</sup> Johannes kyrkoråd anhöllo nu, att en särskild »paedagogus» måtte få anställas i Johannes och få sin bostad i nya kaplanshuset. Men den saken måste man uppskjuta i brist på medel. Tillsvidare hyrdes nedersta våningen ut till den mjölnare, som arrenderat den på egendomen belägna väderkvarnen.<sup>2</sup>

Skolfrågan dök emellertid åter upp 1762, då en skrift av tjugufyra Johannesbor inlämnades i kyrkorådet.<sup>3</sup> Kyrkoråden från Johannes föreslog överflyttande av första klassen i Jakobs skola. Riksrådet Löwenhielm åter ansåg, att Johannesborna borde förena sig om en pedagogs underhåll. Denne kunde få sin bostad i den nu uthyrda nedre våningen i kaplansgården. Någon mjölnare behövde icke vidare bo där, då både väderkvarnen och hästekvarnen på egendomen voro så förfallna, att de borde försäljas och rivras. Skolbetjante i Jakob fingo yttra sig häröver — troligtvis gick deras yttrande i samma riktning som Löwenhielms. Nästa år upplätos också två rum i den omtalade lägenheten åt en prästman, magister Svensson, som skulle undervisa Johannesborna i svenska och kristendom emot den betalning, varom församlingens ledamöter överenskommo. Han fick spisa hos kaplanen mot att han vid behov hjälpte honom med predikande.<sup>4</sup> WITTING berättar emellertid, att detta skolverk snart nog avstannade, då magistern lyckades få en bättre anställning, och att det icke kom i gång igen, förrän konsistorium dit insatte magister FREDRIK WITTING, d. v. s. sages-

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1760 <sup>15</sup>/<sub>10</sub> och <sup>21</sup>/<sub>11</sub>.

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1762 <sup>20</sup>/<sub>1</sub>, då process pågick med staden, som ville inlösa egendomen för att draga gata genom tomten i norr. Kyrkorådet ansåg, att den gatan aldrig skulle kunna brukas till körning för branthetens skull. Se K.-RÅDSPROT. 1763 <sup>19</sup>/<sub>11</sub>, 1764 <sup>17</sup>/<sub>3</sub>, 1764 <sup>30</sup>/<sub>5</sub>. År 1775 <sup>31</sup>/<sub>7</sub> ingavs bevis, att samma egendom nu låge å fri grund och vore befriad från tomtören.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1762 <sup>4</sup>/<sub>12</sub>.

<sup>4</sup> K.-RÅDSPROT. 1763 <sup>26</sup>/<sub>8</sub> och <sup>5</sup>/<sub>8</sub>. Kyrkoherden hade haft förhoppning på att för skolan få understöd av besparda bibeltrycksspännmålsmedel. Detta synes emellertid icke ha lyckats, varför Johannes skola fortfor att vara av helt kommunal natur.

mannen själv, författaren till »S. Jakobs Minne»<sup>1</sup> Utom fria husrum anslogos åt skolmästaren alla de kollektmedel, terminationspengar och andra förmåner, som brukade åtfölja en sådan syssla. Slutligen fick man 1764 <sup>12</sup>/<sub>12</sub> K. M:ts stadfästelse på skoleinrättningen.<sup>2</sup>

Det var ju naturligt, att jämsides med dessa övriga yttringar av en viss självständighet den gamla, alltid latent förhoppningen på en större kyrka åter skulle uppstå. S. Jakobs kyrkoherde, Celsius, ställde sig denna gång sympatiskt och lovade t. o. m. söka hos Rikens ständer utverka en beskattning av 2 öre s.m.t från vart matlag i riket samt stambok i Stockholm för ändamålet.<sup>3</sup> Det var ej längre K. M:t, som var kyrkobyggenas patronus — nu är man inne på Frihetstiden och vet att vända sig till dem, som makten hava! Församlingsborna skulle själva medverka med dagsverken och körslor. Den nya och månghövdade patronus synes dock icke ha behjärtat saken. Tidens mentalitet var ej så mottaglig för den slags vädjan — man lät ej nu beveka sig så lätt, som en gång av Kungsbackaborna. WITTING kan emellertid ej underlåta att i sitt arbete rikta en maning till dem »inom Stockholms portar, som samla ägodelar och veta icke ho dem få skall: tänk om desse med någon bygnings-hjelp ville ihogkomma vår 130-åriga träkyrka, det vore christligt och hederligt: den penningedelen vore åtminstone väl använd, och man hade det nöje, at i lifstiden sjelf veta, til hvad den skulle användas».

DEN GUSTAVIANSKA  
KYRKBYGGNADSPLANEN

Men ständerväldet fick ett slut, och än en gång skulle en kunglig byggherre ingripa i församlingens historia. På det torftiga området ytterst på Brunkeberg få vi bevittna en gustaviansk praktscen, som tyckes ingiva de fattiga Johannesborna rika löften, men som i själva verket blev ett av tidens många skådespel utan varaktig följd. Med denna, den mest dramatiska episoden i Johannes kyrkas tillkomsthistoria, förhöll det sig så, att den gamla kyrkan liksom ofta förut på 1770-talet åter befanns vara i bristfälligt skick. Den fick också en reparation, men i sparsamhetens tecken. Vid slutet av samma decennium ansåg emellertid dåvarande kyrkoherden, Wingård, tiden inne att söka uppnå ett resultat, som skulle göra slut på de ständiga halvmesyreerna. Förmodligen räknade han på ett större intresse av den nuvarande regimen, om icke för allmänhetens själavård, så åtminstone för ett företag, som kunde tjäna residensstaden till prydnad. En supplik till K.M:t fick också till följd k. resolutionen 1779 <sup>1</sup>/<sub>3</sub>, varuti beviljas att de inkomster, som vid tullklareringar uppbäras till 3 runstycken för vart skålpund kaffebönor och som intill 1782 års slut tillfalla Adolf Fredriks kyrka, sedermera i tio år må komma Johannes kyrka till godo, i och för dess uppbyggande av sten. Kyrkorådet tackade sin kyrkoherde på det ömmaste för hans omsorg, och hov-

<sup>1</sup> WITTING, s. 149. K.-RÅDSPROT. 1764 <sup>31</sup>/<sub>10</sub>. Man framhåller i kyrkorådet, att de penningar, som barnens föräldrar givit åt den förste skolmästaren, givit honom så ringa existensmöjlighet, att han »bortflytt» och hela skoleinrättningen avstannat.

<sup>2</sup> WITTING, bil. 41.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1760 <sup>21</sup>/<sub>11</sub>.

intendenten J. E. Rehn anmodades att göra ritning till den nya kyrkan.<sup>1</sup> Året därpå visade Rehn sina ritningar för kyrkorådet, som fann dem »med mycken accuratesse författade» och nu ville insända dem till K.M:ts approbation. På högsta ort synas de emellertid icke ha vunnit gillande. 1782 omtalas i kyrkorådet, att K.M:t utlyst en tävlan i Målareakademien med nya Johanneskyrkan som ämne.<sup>2</sup> Överståthållaren hade nu av kyrkorådet begärt uppgift om tillgängliga medel — kostnaden beräknades till 150 000 rd. I svarsskrivelsen, som Wingård uppsatt, anförde kyrkorådet, att det redan i början av 1780 överlämnat till K.M:t Rehns ritningar, vilka på k. remiss till överhovintendenten Adlercrantz blivit gillade av denne. Vidare framhöll man, att församlingen önskat genast av kyrkans medel få börja lägga grunden och förbjuda begravningar å den utsedda platsen. Kyrkorådet, som hoppats att kyrkan i sådant fall skulle vara färdig om 5 å 6 år, hade underlåtit att reparera träkyrkan. Av överståthållarens brev fann man sig nu vara långt ifrån att få börja något bygge. Nu ville man åtminstone begära att få vidmakthålla den gamla, »af våra förfäder uppbyggda trädkyrkan, som, ehuru vanhederlig en sådan publique byggnad är för Rikets hufvudstad, ändå likväl alltid blifver en glad sammelplats för församlingens innevånare». »Om våre förfäder icke varit till religionen catholiquer», fortsätter man i tidens toleranta anda, »hade större delen av Sveriges innebyggare nu liknat oss, dymedelst at om icke under öppen himmel, åtminstone i trädkyrkor hålla sin Gudstjenst.» »Nu åter, sedan catholicismen uti fäderneslandet blivit afskaffad, har aldrig någon enda kyrka av värde eller storlek blifvit uppbyggd, utan publique medel och sammanskott.» Man hoppades därför på offentligt understöd för fortsättningen, om man ock lyckades börja arbetet för egna medel och driva det ett par år. Man spelar på ännu en av de strängar, som borde vara vederbörande behagliga: Om K.M:t i nåder förunnar medel — man avser närmast förlängning av kaffeavgiftens njutande — »så skall snart en prydelig kyrka, på ett högt och vackert ställe, blifva ett talande bevis af tidehvarfvets goda smak uti byggnadskonsten». Om dessa fraser varit mer eller mindre indirekt adresserade till Majestätet själv, vädjar man också till överståthållaren Sparre, genom att rekommendera saken till honom, som redan grundat »så många lysande inrättningar, hvilka skola föreviga minnet af Eders Excell:s ämbetstid». Underhållet av den nya kyrkan hoppades man prestera genom de vanliga kyrkoinkomsterna, bänkhjror, hävpenngar, gravställen, ringningar, likvagnar, bårkläden etc. Man kunde ej bedöma en kyrkas förmögenhet efter församlingsbornas, eftersom »de aldra rikaste uti en församling sällan mera bidraga till kyrkans bestånd än den fattige, om icke mindre». Eljes borde väl aldrig, tillägger man, Storkyrkan eller S. Clara kommit i den ömkliga belägenhet, att de icke en gång kunna betala intresset å sina skulder!

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1779 <sup>12</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1782 <sup>15</sup>/<sub>6</sub>. Tävlingen vann ingen större tillslutning och måste för andra gången utlysas 1782 <sup>23</sup>/<sub>10</sub>. Resultatet blev en silvermedalj åt bästa desseinens författare, Petter Serén. Målarakad. dagbok för åren 1781—83. Akad. för de fria konsternas arkiv.

Att saken lanceras så kraftigt av S. Jakobs kyrkoherde och kyrkoråd tyder väl på, att kyrkobygget denna gång icke direkt sammanhängt med planer på församlingsdelning. Hur det gått i praktiken, om man väl fått sin kyrka, är en annan sak.<sup>1</sup>

1783 hade man ännu icke fått någon resolution.<sup>2</sup> Då beslutar kyrkorådet ånyo underdånig ansökan om Johannes nybyggnad. Såsom drivande orsaker uppger man först, att den lämpligaste platsen för bygget var den, där nu de flesta begravingarna ske. Ju längre man fördröjde bygget, dess större blev kostnaden för att bortföra alla lik, kistor och ben. Vidare var nu den gamla träkyrkan så bofällig, att den varken gav skydd för regn eller blåst, och kunde icke lagas, då byggnadsordningen förbjöd nytt brädtak. Alla medel sparades ju också med tanke på nybygget. Man anhöll, att sedan de till Målarakademien givna ritningarna ej kunnat antagas, K.M:t måtte befalla överhovintendentsämbetet att inkomma med ritningar och kostnadsförslag och glömmet fortfarande icke att vädja till den gustavianska fåfängan; man hoppas på ett nådigt befrämjande av ett företag, som ökade »de offentlige minnesmärcken som Eders Kongl. Maj:t till den goda smakens och konsternas heder i detta tidehvarf redan inom hufvudstaden upprest».

1783 på hösten hade K.M:t äntligen genom påskrift gillat Rehns ritningar till Johannes stenkyrka samt yttrat, att han före anträdandet av sin utländska resa ville lägga grundstenen.<sup>3</sup> Rehn hade därför låtit slottsmurmästaren och slottsbyggmästaren utstaka omkretsen för den nya kyrkan, börja med grundens grävande och stensprängning samt låtit beställa själva grundstenen och dessutom hammare och slev av silver med elfbensskrift och en starkt förgylld kopparplåt, där lämplig inskription efter kyrkorådets mening skulle graveras, för att denna plåt jämte åtskilliga av de under Gustaf III:s tid slagna medaljer och gångbara mynt skulle nedläggas i grunden. Kyrkoherden och Rehn fingo förtroendet att till konungen framföra kyrkorådets tack för resolutionen samt utbe sig viss dag utsatt för grundstensläggningen.

Man beslöt vidare att ur fattighuskassan upptaga ett lån på 1 000 rd. mot 6 % ränta för att kunna sätta igång arbetet.<sup>4</sup> Räkenskaperna över bygget skulle föras särskilt, utan sammanblandning med de båda kyrkornas övriga. Gravägare, vars gravar måste rubbas, skulle få andra platser på kyrkogården som ersättning. Det var sålunda en ganska vidlyftig apparat, som nu sattes i gång, när Johannesbornas gamla önskan tycktes så nära att nå sin fullbordan.

<sup>1</sup> Det heter dock i K. brev 1787 <sup>27</sup>/<sub>3</sub> med tillstånd för förs. att få behålla den uppburna kaffeavgiften, att Johannes förs. må nöjas med sitt gamla kapell och förbli »odeld».

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1783 <sup>18</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1783 <sup>6</sup>/<sub>3</sub>.

<sup>4</sup> Såsom tillsyningsman över arbetet anställdes traktören Redberg, som bodde så nära vid Tullportsgatan — det var ju en betänklig omständighet, att han drev krogrörelse och kunde ha intresse att låta arbetsfolket uppmuntra densamma. Arvodet han begärde var också väl högt — 24 sk. om dagen — men någon lämpligare person stod f. t. icke att finna!

Stor var också den pomp, som utvecklades vid själva grundstensläggningen.<sup>1</sup> Kyrkoherden hade själv författat ceremonielet efter mönster av grundstensläggningen vid Adolf Fredriks kyrka, och överkammarherren baron Ridderstolpe hade översett detsamma. Konungen själv hade lovat bestå medaljerna, mynten, hammaren och slevén. Redan kl. 8 på morgonen söndagen den 14 september besattes kyrkogården av Livgardet och Artilleriet med 16 kanoner. Platsen för den tillämnade kyrkan var mitt emot stora ingången till kyrkogården, d. v. s. mitt för Malmskillnadsgatan, Från denna södra portal och upp till gamla kyrkan formerades strax före kl. 11 häck av 500 man av Livgardet, kl. 11 började sammanringning i församlingens båda kyrkor, och kl. 12 anlände konungen själv, ledsagad av hertigarna av Södermanland och Östergötland, hovsvit och militäreskort av adjutanter, pager, drabanter och dragoner. Själv åkte konungen i sin stora statvagn. Vid kyrkporten mötte överståthållaren, kyrkoherden Murray samt församlingens övriga prästerskap, kyrkoråd och kyrkvårdar. Under instrumentalmusik inträdde processionen i bestämd ordning i kyrkan.

Inne i kyrkan mötte riksråden Hjärne, Falkenberg och Bunge. Kyrkoherden predikade över Guds ord genom Nathan till David om Salomo i 2 Sam. bok 7: 13: »Han skall bygga minom manne ett hus». I tillämpningen betraktades i olika satser de plikter, som härvid åligga envar, att tacka och priså Gud, som oupphörligen vårdar sig om sin dyrköpta församling, att vörda den bäste konung, som nitälskar för Guds ära och religionens vård och att så vårda sig om Guds hus på jorden, att vi ock omsider kunna få ingå i Guds härlighets hus i himmelen. Efter slutad gudstjänst begav sig processionen ut på kyrkogården under stark musik från en där särskilt uppbyggd läktare till platsen för grundläggningen, där läktare runt omkring uppförts för åskådare. Kyrkvärden Richnau frambar i silverfat medaljerna och mynten samt plåten med inskription, kyrkvärden Rung murslevén, kyrkorådet Wier hammaren, kyrkorådet Norström en portfölj med ritningarna till kyrkan, vilka Rehn tog och överlämnade till konungen. Denne nedsteg nu på en kronläderprydd trappa till grundstensplatsen, dit stenen medelst en kran nedhissades och blev liggande, där altaret skulle stå. Ovanpå stenen var en fyrkantig öppning med en fästad låda av koppar, där konungen lade ned alla gångbara mynt, från dukat till runstycke, samt medaljerna, stora kröningsmedaljen, medaljen över regeringsförbättringen 1772 samt den över kronprinsens födelse.<sup>2</sup> Plåtens inskription upplyste, att konung Gustaf III denna dag lagt kyrkans grundsten, samt uppräknade namnen på dåvarande överståthållare, kyrkoherde i församlingen,

<sup>1</sup> K. RÅDSPROT. 20/9 innehåller beskrivningen.

<sup>2</sup> Lådan med mynten och medaljerna återfanns år 1813 vid uppgrävning av grunden. Kyrkorådet ingick till K.M:t med förfrågan, hur man med dem borde förfara, och K.M:t donerade alltsammans till Johannes församlings fattiga. Kyrkorådet, som emellertid ville bevara detta minne av den historiska tilldragelsen, inlöste föremålen med en summa, som motsvarade deras värde, eller 30 rd, enligt guldsmeden Lampas uppskattning. De skulle förvaras i kyrkans kassakista. Se K. RÅDSPROT. 1813 5/6, 11/8, 6/10, 10/11 ock 1814 16/2.



kyrkoråd och kyrkvårdar samt arkitekten. Därpå slöt konungen lådans lock och murade igen det med trenne slevar, varefter han med hammaren slog tre slag på locket, medan kyrkoherden med hög röst sade: »I namn Faders och Sons och Den Helige Andes, Amen», och 64 kanonskott dånade. Även hertigarna murade och hamrade, varpå hammaren bortskänktes åt byggmästare Robsahm och slevan till murmästare Uhr, vilka av konungen utnämndes till direktörer. Som avslutning läste kyrkoherden över alla de talrikt församlade Välsignelsen, och de kungliga avreste vid pass kl.  $\frac{1}{2}$  2, då åter 64 skott lossades.

Denna lysande tablå, så typisk för den gustavianska teatern, för en gång spelad på Johannes församlings enkla scen, blev emellertid endast en prunkande inledning till ett — intet. Den fattiga stadsdel, som för ett ögonblick blivit belyst av den kungliga välbevågenhetens strålar, skulle snart få känna obeständigheten i nådens sken.

Sparre ingriper i april 1785 såsom medlare mellan kungens patriotiska och konstnärliga fåfänga och den fattiga församlingens möjligheter och kommer med ett nytt förslag.<sup>1</sup> Han vet, att kungen nu icke kan förmås att gilla någon kyrkobyggnad, som vore »mindre prydelig för residenset» än det De Fourniska projektet, men han känner också församlingens oförmåga. Han föreslår därför, att Johannes församling alldeles skulle upphävas, kyrkogården där inrättas till en allmän begravningsplats för de norra församlingarna och blott ett särskilt begravningskapell för solenna begravningar uppföras — en återgång således till situationen före 1670-talet. Själva församlingsterritoriet borde uppdelas mellan S. Jakobs och Adolf Fredriks församlingar, kanske också Ladugårdslands. I maj bevistar Sparre själv ett kyrkorådssammanträde för att utreda saken.<sup>2</sup> Han säger sig ha gjort allt för att motarbeta De Fourniska förslaget, som han genast insett skulle bli för dyrbart. Efter beräkning skulle det gå till 150 000 eller 200 000 i stället för att det Rehnska skulle kunna stanna vid 90 000 à 120 000. Mot hans förslag om Johannes församlings delning anför kyrkorådet, att Johannes kyrka och kyrkogård aldrig varit annat än S. Jakobs egendom. År 1454 fick S. Jakob till begravningsplats en del av Johannes kyrkogård såsom vederlag för förlorad mark utav sin egen, som lagts till Kungsträdgården. Det övriga hade församlingen själv köpt. Man syftar här på Karl Knutssons bytesbrev 1454, bekant genom Wittings bok. På 1600-talet hade man emellertid haft uppfattningen, att det kungliga vederlaget skett på Kristinas tid.<sup>3</sup> Man kan ju också anföra borgmästare och råds brev av 1653 och kungl. brevet 1671  $\frac{18}{12}$ .<sup>4</sup> Vidare framhålles församlingsbornas kärlek till den kyrka, dit de gått sedan ungdomen, att Johannes församling torde vara den »mäst kyrkesamma i hela Kongl

SPARRES  
DELNING-  
PLAN

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1785  $\frac{23}{4}$ .

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1785  $\frac{26}{5}$ . Liknande plan tidigare diskuterad i S. Klara, se SVERIGES KYRKOR, STOCKHOLM, bd VI, h. 1, s. 57.

<sup>3</sup> PONTINUS' berättelse och S. Jakobs kyrkvårdar i KONS. AKTER 1671.

<sup>4</sup> Jfr. ovan ss. 440 och 475.

Residenset», att utom Johannes egna 2 000 medlemmar 1 000 från S. Jakob för vägens längd pläгат gå i Johannes. De fattiga skulle antingen aldrig få höra Guds ord, eller skulle man bli tvungen bygga särskild fattigkyrka. S. Jakobs liksom Adolf Fredriks och Ladugårdslands kyrkor vore för trånga för en sådan påökning som den tilltänkta. Kyrkogården behövdes mer än väl för den nuvarande församlingen. Redan nu uppstodo olägenheter genom begravning av gardets och övriga regementens samt de s. k. politiliken. Dessutom bleve det en förlust i inkomster för S. Jakob. Den del, som skulle avsöndras, vore just den yttersta, som är den betydligare, medan hopen av uslare och fattigare skulle stanna kvar. Vidare framhålles gemenskap i skola och fattigvård. Ännu en gång lyckades också S. Jakobs församling att hävda sin rätt till Johannesdelen med dess kyrka och kyrkogård. Men för församlingen återstod nu efter alla planer, påbegynta arbeten och underhandlingar intet annat än att reparera sin gamla träkyrka — Sparre ansåg den icke kunna stå mera än 2 å 3 år till, och likväl kom den att göra tjänst ännu i över hundra!

En bild från 1770-talets interiör i Johannes kyrka ger oss WITTING i sitt arbete.<sup>1</sup>

Över Johannes kyrkas tillhörigheter upprättades alltid särskilda inventarier.

Den gamla Drottninghusläktaren intogs 1794 av Livregementets lätta infanteribataljon, som med vissa villkor fick rätt att deltaga i gudstjänsterna i S. Johannes.<sup>2</sup> Bataljonen fick ej lägga beslag på något annat rum i kyrkan eller många sig med församlingsborna, måste infinna sig i rätt tid vid sammanringningen och ej störa andakten vid uppmarschen, iakttaga ordning och snygghet, svara för renhållning och snöskottning vid läktareingången, till vilken klockaren skulle ha nyckeln. Regimentets präster borde tura med församlingens i predikandet — på lika sätt som skett i Hedvig Eleonora — men likväl icke blanda sig i församlingens vård eller gudstjänstens allmänna styrelse m. m. Detta militära inslag fortfor till reparationen 1828.<sup>3</sup>

Någon orgel i S. Johannes höra vi talas om först så sent som 1821, då ett »positiv» beviljades för 233 rd. 16 sk. banko.<sup>4</sup> Samtidigt antogs en yngling att spela för ett årsarvode av 33 rd. 16 sk., samt en orgeltrampare på exspektans.<sup>5</sup> Ett helt nytt orgelverk bestods på 1850-talet, då medel inbragtes dels genom subskription, dels genom en konsert i Jakobs kyrka, till ett belopp av 1 847 rd., men de 560 rd. som ytterligare behövdes, togos ur kyrkokassan. Arbetet anförtroddes åt orgelbyggare Lind-

<sup>1</sup> WITTING, s. 105 ff. Se nedan s. 484 ff.

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1794 <sup>4</sup>/<sub>7</sub>. I sammanhang med nybyggnadsplanerna årtiondet förut hade överståthållare Sparre föreslagit att Livgardet och S. Johannesborna gemensamt skulle begagna den nya kyrkan. Kyrkorådet hade likväl bestämt avstyrkt, åberopande båda församlingarnas storlek. Chefsämberet för Livgardet hade likaså avstyrkt. Se K. RÅDSPROT. 1782 <sup>15</sup>/<sub>5</sub>.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1828 <sup>15</sup>/<sub>10</sub>. Vid ovan omtalda arkitektävlan i Målarakademien är den blivande Johanneskyrkan tänkt som garnisonskyrka.

<sup>4</sup> K.-RÅDSPROT. 1821 <sup>3</sup>/<sub>1</sub>. Detta orgelverk iståndsattes av orgelbyggare Strand år 1834, se K. RÅDSPROT. <sup>9</sup>/<sub>4</sub>, men måste åter repareras 1846, se K. rådsprot. <sup>10</sup>/<sub>7</sub>.

<sup>5</sup> K.-RÅDSPROT. 1821 <sup>8</sup>/<sub>8</sub>, <sup>20</sup>/<sub>10</sub>, 1822 <sup>19</sup>/<sub>1</sub>.

gren, och 1852 avsynades det såsom färdigt.<sup>1</sup> Bland dem, som bidragit till orgeln, var den kungliga familjen.

Vad S. Johannes' inventarier och utrustning beträffar, var det brukligt, att gamla saker, mässkläder eller kärl, som icke längre begagnades av S. Jakob, rustades upp och »ärvdes» av S. Johannes.<sup>2</sup>

Den gamla Johanneskyrkan lever ännu i minnet hos många. Trakten runtom var fattig och oansenlig. Den befolkades mest av hantverkare, knektar o. a. enklare folk, varav dock många hade sina egna små gårdar. I sydost låg liksom än i dag Drottninghuset, söderut begränsades kyrkogården av församlingens fattiggård, i väster vid Tullportsgatan låg, som ovan nämnts, skol- och kaplanshuset jämte andra enskilda gårdar, norrut var mest kala berget. WITTING berättar, att »ända up til St Johannis är församlingen tämmeliga väl och starkt bebyggd, men sedan uppstiga sådana bergsryggar, dem man ej ännu förmått aldeles jämna eller undanrödja; åtskillige förmögna hafva likväl tid efter annan, til upodling emellan och uppå desse bergskullar använt mycken kostnad, så at man norr om St Johannis kyrka, i synnerhet ned åt Tullportsgatan, omkring Surbrunn och fram åt tullen, nu räknar flere nyttige plantager, prydelige lust- och trädgårdar, jämte vackra hus och orangerier».<sup>3</sup> Han uppräknar Gyllenborgska malmgården näst intill Surbrunn,<sup>4</sup> bergsrådet Sandels egendom, Ingemarshof,<sup>5</sup> direktör Lundbergs vackra trädgård och orangeri, framlidne hovintendenten (målarern) Paschs kostbara lustgård, som nu vårdas av hovintendenten Rehn,<sup>6</sup> spannmålshandlaren Lindbergs lilla, men ganska täcka och behagliga lustgård, bankokommissarien Egerströms trädgårdar och tobaksplantager etc. Längst ute vid Roslagstull låg det gamla gula värdshuset »Clas på hörnet». Denna bild från 1700-talets senare del visar oss Johannes kyrka i ett läge på gränsen mellan den egentliga stadsbebyggelsen och den mera lantliga idyllen.<sup>7</sup>

JOHANNES-  
TRAKTEN

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1851 <sup>14</sup>/<sub>2</sub>, <sup>6</sup>/<sub>6</sub>, <sup>2</sup>/<sub>11</sub>, 1852 <sup>20</sup>/<sub>10</sub>, <sup>29</sup>/<sub>12</sub>, 1853 <sup>13</sup>/<sub>6</sub>, 1854 <sup>18</sup>/<sub>1</sub>. Tillsynen över bygget besörjdes av bröderna Manckell, som vid avsyningen särskilt berömde fugaren såsom mjuk och behaglig, principalen för den fasta och trumpeteten för dess stadiga och ovanligt litet sprakande ton samt bordunan för dess fyllighet. De förenade registren gjorde god verkan, trots lokalens bristfällighet. K.-RÅDSPROT. 1854 <sup>5</sup>/<sub>2</sub> bil. — Läktaren måste sänkas, trots professor Krafts farhågor, att »längre personer icke skulle kunna upprätta ingå i kyrkan». Den gamla orgeln såldes för 200 rd. till Borgviks församling. K.-RÅDSPROT. 1852 <sup>4</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>2</sup> Bl. gåvor, som S. Johannes denna tid fick mottaga, var en tavla, föreställande Kristi födelse, som kyrkoherden inköpt på auktion och låtit restaurera. Den skulle förr ha tillhört S. Jakob, som fått den av drottning Christina. Den finns nu i S. Jakob.

<sup>3</sup> WITTING, ss. 41 och 42.

<sup>4</sup> Namnet kvar i Surbrunnsgatan.

<sup>5</sup> Namnet kvar i Ingemarsgatan, efter källarmästaren Ingemar Frodbom på Castenhof.

<sup>6</sup> Bellevue, d. v. s. udden mellan Roslags- och Norrtull.

<sup>7</sup> Själva stadsgränsen gick emellertid till Roslagstull, liksom nu. Den första norra gränsen drogs medelst ett staket år 1622, då stadstullen inrättades, och gick ungefär vid nuvarande Barnhusgatan och bort till Träsket (vid nuvarande Roslagsgatan). 1649 hade K. M:t unnat staden flytta gränsen längre ut till stadens vidgande, och 1652 blev tullen förlagd ungefär i höjd med Karlbergsvägen. 1673 hade staden nått sin nuvarande gräns.

Det blev emellertid den allt starkare bebyggelsen på just dessa norra trakter utåt Roslagstull, som under det följande skedet skulle göra Johannesdelen till den folkrikaste inom församlingen och slutligen bidra till separationen.

KYRKO-  
GÅRD-  
DEN

S. Johannes betecknar fortfarande för församlingen i dess helhet framför allt dess allmänna kyrkogård. Det var en dyster, inhägnad plats, dit man ej gick annat än i direkta ärenden, till gudstjänsten, till begravning eller för att hämta vatten ur den gamla brunnen, som sedan urminnes tid försett trakten.<sup>1</sup> I stenväggens portaler i söder, väster och öster, en enkel träport i norr. Utom kyrkan och klockstapelns ännu äro bårhus och andra bodar. Inga ordnade kvarter funnos för gravarna, inga träd eller breda gångar, ingen belysning. Traditionen talar om spökerier och kusliga tilldragelser häruppe — man kan förstå, att intrycket måste ha varit beklämmande.

Utom de allmänna gravarna, hade emellertid också enskilda försalts — deras antal ökades alltmer under kyrkogårdens sista skede som begravningsplats. Bland gravägarna voro också korporationer, såsom det s. k. »Skevikssällskapet», som hade sin särskilda begravningsplats i nordvästra delen av kyrkogården.<sup>2</sup> Gardets »bussar» hade också sin vilostad vid S. Johannes. Gardet var också till stor del förlagt i trakten. De hade rätt till fria lägerplatser, som först togos var det föll sig, men senare förlades till bestämt område. När pesten 1708—9 förvandlade dess särskilda begravningsplats till pestkyrkogård och långt framåt förekommo tvister angående gardets rätt.<sup>3</sup> Gardet åberopar rådets brev 1914  $\frac{9}{6}$  för de Livgardets bataljoner, som äro förlagda på Norrmalm, däruti de skulle fått rätt till plats på Johannes kyrkogård såsom ett »surrogatum» för den kyrkogård de förr haft, men som inrymts åt andra under pesttiden.<sup>4</sup> Detta måste ha inneburit fri begravning, ty mot avgift fick man ju plats var som helst. 1767 resolverar kyrkorådet, att som k. brevet 1714 ej direkt förbjuder avgift till kyrkan och som dess inkomster på senare tiden minskats betydligt genom att åtskilliga societeter, ämbeten och garnisonsregementen, som bruka begrava här, skaffat sig egna bårar och kläden samt t. o. m. de förmögnaste ha för

<sup>1</sup> Denna brunn, vars plats fortfarande kan ses, blev 1762 rensad och försedd med järnstaket.

<sup>2</sup> WITTING berättar, s. 117, att detta sällskap söndrat sig från församlingens gemenskap, flyttat ur riket och återkommit 1745, slagit sig ner på Skeviks egendom på Värmdön, tillhörig f. d. handlanden från Linköping, Almquist, för att där öva sin enskilda andakt. Begravningsplatsen på Johannes inköptes 1759 av löjtnanten Joh. Conr. Cedersparre. Där nedsatte de i all tysthet, bittida om morgnarna, sina döda. Se även K. rådsprot. 1765  $\frac{31}{8}$ . Denna gravplats hemföll åt kyrkan på grund av bristande bevakning 1850.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1714  $\frac{27}{8}$ ,  $\frac{4}{11}$ , 1715  $\frac{14}{2}$ . 1728  $\frac{3}{3}$  hade översten greve Posse begärt plats för gardet på Johannes k. gård. K. rådet hade svårt att avslå detta, »althenstund Kongl. Guardiet sammansköt en anseelig summa til kyrckjans reparation, tå branden skedde (avses S. Jakobs brand 1723) men som guardes liken äro många och kyrckjogården väl behöfves för församlingen, måste dock saken dras i betänkande. Se vidare 1728  $\frac{26}{6}$ , 1767  $\frac{29}{10}$ .

<sup>4</sup> Man har här kastat om förhållandena — som Johannes kyrkogård år 1714 var överfull, fick gardet då i stället plats på den nya kyrkogård, som ytterst på Badstugatan 1710 upplåtits åt S. Jakobs och S. Klara församlingar.

sed att ej bruka klockor, fattighuset består de fattigas begravning etc., så borde gardessoldaterna betala, så mycket mera som denna avgift vore deras enda bidrag till församlingen, där likväl deras änkor, ibland de själva, efter sitt avsked, få bli intagna på fattighuset.<sup>1</sup> Gardet hade ock sitt särskilda bårhus.<sup>2</sup> 1799 fann kyrkorådet slutligen, att »i anseende til den trängsel som nu mera inträffar på Johanniskyrkogård, hvars grund til större delen består af berg, hvilken trängsel egentligen orsakas af det större antal lik som gardesregementerna derstädes nedsätta och äfven har den följd at församlingen saknar nödigt utrymme för sina egna dödas jordande, faststältes at regementerna från denna rättighet hädanefter skall med så mycket större skäl upsägas, som ej sällan händt, at regementernas prästerskap äfven haft omsorg at jordfästa flera af församlingarnes döde hvarigenom kyrkans inkomster blifvit minskade».<sup>3</sup> Detta hindrar icke, att Svea livgarde eller Första gardet in på 1800-talet fortfar med sina fria begravningar, alltjämt grundade på brevet 1714 samt på »gammal vana».<sup>4</sup> De övriga garnisonsförsamlingarna tyckas ha erlagt betalning.

Sedan alla begravningar på Riddarholmens kyrkogård 1806 förbjudits, upplätos Johannes och Katarina kyrkogårdar för hovförsamlingen.<sup>5</sup>

När så k. brevet 1808  $17/12$  förbjudit begravningar på S. Nicolai och S. Jakobs kyrkogårdar, blev S. Johannes helt naturligt än mer anlita både av församlingen och utomstående.<sup>6</sup> Emellertid synes, i och med att S. Johannes kyrkogård blir församlingens enda, intresset alltmer ha vaknat för att göra denna plats estetiskt mer tilltalande. Man började planera kyrkogården, röja bort gamla gravstenar, lade torv på muren och lät Sundvall rita ett gravkapell för att ersätta den gamla boden, som använts.<sup>7</sup> Samtidigt rödfärgades också kyrkan och klockstapel.<sup>8</sup> Enskilda gravar

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1767  $29/10$ . — <sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1777  $8/10$ , 1790  $5/11$  och 1809  $19/4$ .

<sup>3</sup> I kyrkorådet talas 1790  $19/11$  om att Mariebergs armésjukhus ville begrava sina döda på Johannes kyrkogård. Kyrkorådet fann, att detta måste avvärjas genom skrivelse till överståthållaren, eftersom redan, utom flere »politi-lik» från alla församlingar (d. v, s. av POL. KOLL. hänvisade), 2:ne bataljoner av K. M:ts livgarde, Änkedrottningens reg:te, samt Lätta dragonkåren ha begravningsplats där, och nu därtill det nyinrättade Arméns sjukhus inom församlingen.

<sup>4</sup> Åtskilliga missbruk förekommo under prätext av gardets rätt. Redan 1769  $18/8$  beslöt k. rådet, att stora kyrkogårdsporten (den södra) skulle hållas stängd, utom när gudstjänst pågick, och ej öppnas för lik av gardet annat än mot attest av prästerskapet, att de verkligen hörde dit. Om frågan ang. gardets rätt se K.-RÅDSPROT. 1776  $25/1$ , 1810  $21/6$ , 1811  $6/3$ ,  $3/5$ ,  $14/6$ , 1812  $20/5$ , 1814  $22/10$ .

<sup>5</sup> K.-RÅDSPROT. 1807  $20/2$ . — <sup>6</sup> K.-RÅDSPROT. 1811  $6/3$ .

<sup>7</sup> 1812  $25/11$  förordar komminister Renström i kyrkorådet ett gravkapell — en procession kom ofta fram »trött och varm» till kyrkogården, och prästerna hade ådragit sig sjukdomar vid aktens förrättande ute. K. rådet vill se till om icke den gamla likboden kunde förbättras till dylikt bruk, att »vid inträffande kallt och stormigt väder med vederbörlig anständighet begagnas». 1813  $5/6$  beslöt man uppförandet av en ny bod, och 1814  $22/10$  beslöt man anmoda Sundvall göra ritningar. Detta hade han också gjort 1815  $21/4$ , då anmälan skulle göras till K. M:t. Ang. planeringsarbetena, se K.-RÅDSPROT. 1814  $17/9$ , 1815  $14/6$  och  $15/11$ .

<sup>8</sup> K.-RÅDSPROT. 1813  $5/6$ , 1815  $25/2$ . Komplettering 1825  $8/10$ .

fingo inköpas, där man helst ville, men allmänna gravar skulle upptagas efter raka linjer.<sup>1</sup> Slutligen biföll kyrkorådet, att träd finge planteras, »liksom de senare åren skett på andra stadens begravningsplatser». Man förordade lind, lönn, alm och kastanje.<sup>2</sup> 1817 var detta första ordnande färdigt.<sup>3</sup> Vid mitten av århundradet företogs en ny planläggning samt utvidgning av kyrkogården med ett stycke i söder, som ditills begagnats såsom trädgård av fattighusets kamrerare. Sedan kyrkogården blivit fridlyst 1842,<sup>4</sup> ålades kyrkvaktaren att hålla ordning där, sköta gångarnas renhållning m. m.<sup>5</sup> Muren reparerades, och ordentlig gravrannsakan hölls.<sup>6</sup> I samband med den senare indelades kyrkogården i vissa kvadratiska gravdistrikt, och slutligen utarbetades en gravkarta.<sup>7</sup> Kyrkan blev ommålad i gul färg i stället för den gamla röda.<sup>8</sup> Sedan församlingen efter process med fattighuset lyckats vinna ovannämnda trädgårdstomt, såsom hörande till kyrkogården, användes detta utrymme blott till prydnad, ej till gravar.<sup>9</sup>

Utom denna utvidgning, som ju ej ökade gravutrymmet, sökte man genom sprängningar i norra delen av kyrkogården skaffa ökad areal. Det visade sig dock, att denna bergiga del ej lämpade sig för gravar.<sup>10</sup> Från och med 1855 ställer man kyrkogården under en trädgårdsmästares vård, ehuru den ännu icke upplåtits såsom allmän promenadplats.<sup>11</sup> Uppfattningen var ännu den, att »kyrkogårdar aldeles icke äro ämnade till promenadplatser».<sup>12</sup> Trots all prydlighet, fanns tydligen ännu en »skräpvrå» kvar

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1814 <sup>22</sup>/<sub>10</sub>.

<sup>2</sup> K.-RÅDSPROT. 1815 <sup>14</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>3</sup> K.-RÅDSPROT. 1817 <sup>6</sup>/<sub>12</sub>. Kostnaden för planeringsarbetet steg till 708 rd. riksgälds, utom de 158 rd. 16 sk. banko, som åtgått till stenmur på östra sidan. Dalkarlarne, som utförde planeringsarbetet, förplägades dagligen med <sup>3</sup>/<sub>8</sub> kanna brännvin och <sup>1</sup>/<sub>2</sub> fat dricka var 14 dag.

<sup>4</sup> K.-RÅDSPROT. 1842 <sup>2</sup>/<sub>3</sub>.

<sup>5</sup> K.-RÅDSPROT. 1845 <sup>20</sup>/<sub>10</sub>.

<sup>6</sup> K.-RÅDSPROT. 1846 <sup>10</sup>/<sub>7</sub>.

<sup>7</sup> K.-RÅDSPROT. 1847 <sup>4</sup>/<sub>11</sub>, 1853 <sup>13</sup>/<sub>6</sub>, <sup>24</sup>/<sub>8</sub>, <sup>25</sup>/<sub>10</sub>, 1854 <sup>10</sup>/<sub>4</sub>. Ingenjör Oscar Kruse fick 150 rd. för 2 kartor över Johannes kyrkogård <sup>18</sup>/<sub>1</sub>.

<sup>8</sup> K.-RÅDSPROT. 1841 <sup>29</sup>/<sub>7</sub>, <sup>20</sup>/<sub>9</sub>. Kostnaden steg till mer än 300 rd.

<sup>9</sup> K.-RÅDSPROT. 1845 <sup>20</sup>/<sub>10</sub>, <sup>27</sup>/<sub>11</sub>, 1849 <sup>13</sup>/<sub>9</sub>, 1850 <sup>16</sup>/<sub>1</sub>, <sup>17</sup>/<sub>12</sub>, <sup>26</sup>/<sub>5</sub>, <sup>21</sup>/<sub>7</sub>, 1852 <sup>2</sup>/<sub>5</sub>, 1854 <sup>22</sup>/<sub>5</sub>, <sup>10</sup>/<sub>4</sub>, <sup>28</sup>/<sub>5</sub>, <sup>11</sup>/<sub>6</sub> bil. Rådhusrättens dom 1854 <sup>27</sup>/<sub>3</sub>.

<sup>10</sup> Sn.stämman 1854 <sup>28</sup>/<sub>6</sub>, då dir. Godlund erbjöd en gåva av 2 000 rd. till sprängningsarbetet, vilken dock återtog, då svårigheter gjordes ang. villkoren. Jfr K.-RÅDSPROT. <sup>22</sup>/<sub>5</sub>. Mindre inskränkningar i kyrkogårdens område hade flera gånger skett. Redan 1760 hade avträtts ett litet område i s. o. åt kassör Roos för 1 800 dlr kmt. Se K.-RÅDSPROT. 1758 <sup>13</sup>/<sub>1</sub>, <sup>18</sup>/<sub>1</sub>, <sup>26</sup>/<sub>2</sub>, 1759 <sup>28</sup>/<sub>5</sub>, 1760 <sup>18</sup>/<sub>6</sub>, <sup>21</sup>/<sub>11</sub>.

För gatureglering blev muren ett par gånger något indragen, se K.rådsprot. 1724 1 sönd. e. Påsk, 1738 <sup>14</sup>/<sub>4</sub>, 1814 <sup>27</sup>/<sub>6</sub>. Vid det senaste tillfället intogs muren 3 à 4 alnar till förmån för Tullportsgatan.

<sup>11</sup> K.-RÅDSPROT. 1855 <sup>25</sup>/<sub>1</sub>.

<sup>12</sup> I sn.stämman 1854 <sup>28</sup>/<sub>6</sub> anfördes mot detta, att Nya kyrkogården utom Norrtull brukades såsom allmän promenadplats.

— åtminstone måste man 1847 draga ett staket från kyrkans n.v. hörn till norra kyrkogårdsmuren »till kyrkobesökarens fredande från åsynen af orenlighet».<sup>1</sup> Det dröjde ock mycket länge, innan en nyare kyrkogårdshygien trängde igenom. Ännu så sent som 1882, sedan Brandkåren blivit kyrkogårdens närmaste granne i söder, klagar kårens chef över en förpestande stank från likboden. Först genom ingripande av myndigheterna blev denna undanröjd.

När planerna på allmänna begravningsplatser för huvudstaden småningom ta form och sättas i verket, får detta en genomgripande betydelse för förhållandet mellan S. Jakobs församling och dess Johannesdel. K. M:t biföll 1815 <sup>18</sup>/<sub>10</sub> överståthållarens underdåniga ansökan, att ett utstakat område, hörande till Karlbergs slotts ägor, utom Norrtull och mellan Solna och stora landsvägen, finge upptagas till allmän begravningsplats för Stockholms församlingar.<sup>2</sup> Man hade åberopat exemplet från de mindre städerna i riket. Överståthållaren hade anfört, att numera blott Katarina och Johannes kyrkogårdar voro i bruk och att dessas utrymme alltmera inkräktades. Anledningen till dåvarande sockenstämma var, att överståthållaren haft en sammankomst med några deputerade från var församling samt pastorerna, varvid man beslutat förorda en allmän subskription i Stockholm för att täcka kostnaderna, som beräknades till 50 å 60 000 rd. banko. Sockenstämman erinrade sig emellertid, hette det, att denna församling i Johannes kyrkogård, nu planerad och ordnad, ägde en ganska rymlig »fri och högländt local» med djup och torr sandjord och alla tider öppen för värdväxlingar. Med den ordning, som 1814 vidtagits för gravöppningar, torde dess utrymme kunna räcka ännu i 40 å 50 år för församlingen. Man hade således ingen orsak att nu bifalla förändrad begravningsplats, och ansåg, att Jakob och Johannes församling, liksom Katarina, härvidlag borde intaga en särställning. Det nya förslaget innebure dessutom en avvikelse från det urminnes bruket att anse begravningsplatsen helgad genom närheten av en kyrka. Församlingens önskan var enhällig att förbli orubbad i sina gamla kyrkogårds- och gravrättigheter, men man tvivlade icke på att frivilliga bidrag även härifrån kunde komma att stödja den allmänna insamlingen.<sup>3</sup> Subskrip-

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. <sup>18</sup>/<sub>3</sub>.

<sup>2</sup> Se sn stämma 1816 <sup>16</sup>/<sub>6</sub>.

<sup>3</sup> Prot.sekr. L. Hammarskjöld rasar i ett särsk. anförande mot den s. k. »Upplysningen», vars huvudändamål vore att förstöra allt vördnadsvärt och heligt och som nu hittat på att det var en vidskepelse att begrava de döda kring kyrkorna, »emedan de sjukeliga förklemade barnen inbillade sig att alt deras kropslidande härrörde från dunsterna af deras friska fäders lik». Sveriges flesta städer hade nu placerat sina kyrkogårdar så avlägset »för att icke för nära inpå sig hafva den besvärliga påminnelsen att man dö måste». Flera »betänksammare» utlänningar hade bosatt sig i Stockholm, just för att man här visat större pietet och hade hopp att få vila i kristen jord. Han fortsätter: »Hvem önskar icke att af sina vänner följas till grafven, men huru kan man bedja dem sätta sig ut för den kostnad som uppkommer deraf att åka i hyrvagn t. ex. ned ifrån Gustaf Adolfs torg eller Blasieholmen ut till Hagalund?»

81. *Sveriges kyrkor. Stockholm IV.*

tionen, som övervakades av kyrkorådets medlemmar, försiggick också på regelbundna tider.<sup>1</sup>

Frågan om begravningsplatsers förläggande utom staden kom åter på tal 1853 i sockenstämma  $22/5$ , föranledd av överståthållarens skrivelse härom till konsistorium. Man ansåg sig nu i utlandet ha konstaterat hälsovådligheten av kyrkogårdar i staden. Mot detta framhåller en församlingsbo, att de invid Johannes kyrkogård boende fattighushjonen ju ofta nå hög ålder! Professor Retzius förde hygienens talan, men församlingen förklarade sig f. n. sakna anledning att gå i författning om ny begravningsplats. 1866  $23/9$  avgav församlingen det yttrande, att som man icke för de allmänna gravarne på Johannes kyrkogård kunde ge några föreskrifter om balsamering m. m. vore det icke lönt att göra det med de enskilda; lika litet kunde man, enligt Sundhetsnämndens förslag, gräva 5 alnar djupt — det tillät icke jordmånen. I detta sammanhang uttalas nu första gången från församlingens sida den förmodan, att man snart måste utbyta Johannes kyrkogård emot begravningsplats utom staden. 1868  $22/6$  gillade kyrkostämman principen om förbud för allmänna gravar inom staden, trots att man alltjämt framhöll, att »aldrig försports klagan öfver osunda och vidriga ångors uppstigande» från Johannes kyrkogård. 1869  $8/3$  biföll kyrkostämman för sin del att en gemensam begravningsplats för samtliga församlingar anordnades utanför Norrtull, och 1874  $25/9$  utfärdades slutligen den hälsovårdsstadga, som förbjöd begravning inom stad med undantag på vissa villkor för redan försälda och bevakade enskilda gravar.

Härigenom var Johannesdelens förhållande till S. Jakob väsentligen förändrat. Från att ha varit församlingens allmänna kyrkogård, övergick denna att bliva en allmän promenadplats, en park med den mer idylliska prägel, som vi numera vant oss att finna hos våra stadskyrkogårdar. De sista dragen av den forna dysterheten försvunno, då kyrkogården försågs med upplysning och ställdes under stadens polismyndighet.<sup>2</sup> Att den upphört att vara en avskild plats markerades, när man 1875 borttog den gamla stenmuren. Året därpå igenfylldes den gamla brunnen, då i stället en »vattenutkastare» anbragtes på Brandstationens hus. Slutligen beslöt man 1890 på stads-trädgårdsmästaren överlåta att vårda kyrkogården, vartill församlingen anslog 7 000 kr. för en gång och beräknade c:a 900 om året. Kyrkogården som inkomstkälla hade alltmera mist sin betydelse, sedan kommunalbeskattningen ordnats. Innan vi hinna fram till församlingsdelningen, se vi huru den i stället innebär ett tämligen betungande utgiftskonto.

<sup>1</sup> K.-RÅDSPROT. 1816  $6/11$ .

<sup>2</sup> 1875  $24/5$  anslog församlingen högst 12 000 kr. för belysning m. fl. arbeten på kyrkogården. Ännu 1874 skildrar komminister Leopold den fara för liv och lemman man var utsatt för i mörkret, särdeles på vintern. Om sommaren stördes kyrkogårdens frid av »okynniga pojkaras skrån och rusiga karlaras oljud». Församlingen anslog sedan årligen viss ersättning åt en extra polisvakt under sommarmånaderna.



Om den norra församlingsdelen, Johannesområdet, tidigare haft sin största för församlingen gemensamma betydelse genom de avlidnes viloplats, hade nu tiden förändrat dess beskaffenhet därhän, att denna utkant mellan stad och land förvandlats till församlingens befolkningscentrum. På den del, som norr om berget tillagts församlingen efter 1670-talets strider, hade en allt tärare bebyggelse vuxit.<sup>1</sup>

Den starka utvecklingen av stadens folkmängd påkallade redan vid 1800-talets mitt åtgärder för en förbättrad själavård. Rikens ständer gjorde 1851 vissa förslag i detta hänseende. De avsågo bl. a. utökning av prästernas antal och reglering av deras löner samt en uppdelning av deras arbetsområden. I huvudsak enligt dessa grundlinjer framkommo därefter tid efter annan olika förslag till lösning av den alltmer brännande frågan.<sup>2</sup> De rönte till en början opposition inom Jakob och Johannes församling, där man bl. a. uttalade, att ökad prästavlönning och förbättrad själavård ingalunda vore ett och detsamma.<sup>3</sup> Mot ett förslag om uppförande av nya kapell framhölls, att i församlingen funnes, utom två kyrkor, änkethusets och de evangeliska brödernas kyrksalar, varför någon ny gudstjänstlokal ansågs överflödig, såvida den icke bleve gemensam för Johannes, Adolf Fredrik och Ladugårdsland.<sup>4</sup> 1866 kunde man framhålla befintligheten av ännu två dylika, Baptistkyrkan och Blasieholmskyrkan.

Det dröjde emellertid icke länge, förrän frågan pressades i annat läge. På slutet av 1870-talet börja röster höjas för utdömandet av Johannes gamla kyrka.<sup>5</sup> Vid den fest, som 1880  $\frac{11}{3}$  gavs av församlingsbor för kyrkoherde Lundberg i anledning av hans åttioårsdag, donerade jubilaren 10 000 kr. såsom en grundplåt till en ny Johanneskyrka. Ytterligare belopp antecknades av de närvarande, och genom kyrkorådets beslut  $\frac{17}{3}$  bildades av dessa bidrag en fond för det nya kyrkbygget.

I samband med denna byggnadsplan framkastas också frågan om separation. Sedan kyrkoherde Lundberg samma vår avlidit, biföll K. M:t församlingens begäran om uppskov med kyrkoherdetillsättningen till 1 maj 1881 i och för utredning dessförinnan om separation, och  $\frac{4}{10}$  bemyndigade kyrkostämman kyrkorådet att uppgöra förslag där-

<sup>1</sup> Folkökningen inom Johannesområdet var 1850—90 nära 400 % från något över 3 000 till över 16 000. Samtidigt var den lika hög i Adolf Fredriks och 200 % i Ladugårdslands församlingar. S. Jakobs och S. Claras invånarantal stegrades obetydligt, Storkyrkans sjönk. För Stockholm i dess helhet ökades folkmängden från 93 000 till över 230 000.

<sup>2</sup> En k. kommitté för dessa frågor framlade förslag 1862, konsistorium gav ett nytt 1864, prästlöneruleringsnämnden ett 1874. K. M:t fann slutligen 1882  $\frac{1}{12}$ , att distriktsindelning borde, utan vidare åtgärd av varje församling, kunna företagas genom tillämpning av 24 kap. Kyrkolagen.

<sup>3</sup> Sockenstämma 1862  $\frac{11}{6}$ , då en från oppositionsman, skrädgar Årnell, fann, att församlingen f. n. hade blott »tre halfva själasörjare» — kyrkoherden vore icke tjänstgörande och de övriga hade befattningar även på annat håll. En annan församlingsbo fruktade att genom distriktsindelning husägarna skulle bli »liksom drängar åt prästerskapet».

<sup>4</sup> Kyrkostämman 1865  $\frac{26}{11}$ .

<sup>5</sup> Brandkontoret meddelade 1878, att det icke längre ville ansvara för försäkringen, därest icke kyrkan bleve reparerad. Församlingen anslog därför 1879 medel för ändamålet, ehuru besiktningsmännen funno, att kyrkan, såsom »låg och vanprydlig», icke vore värd reparation.

till. Att första villkoret för skilsmässa var en ny kyrkas uppförande, stod fullt klart.<sup>1</sup> Samma höst 14/12 fattades också församlingens beslut angående det senare.

Pingstdagen 1890 var Johannes gotiska stentempel färdigt att invigas.<sup>2</sup> Högtidskantaten var författad av C. D. af Wirsén och musiken därtill komponerad av Emil Sjögren, som följande år skulle bli den nya kyrkans förste orgelnist. Invigningstalet hölls av ärkebiskop Sundberg. De medel kyrkstämman anslagit för invigningen brukades utom till sången och musiken till en middag, där byggmästare Bang, som fullbragt verket, fick av församlingen mottaga en hedersgåva.

Samma vår antogos kyrkobetjante vid Johannes kyrka — en kyrkvaktare, tre kyrkdrängar och en orgeltrampare. Den nya kyrkan ansågs nu, efter flere ökningar av det ursprungliga anslaget, värd 700 000 kr., till vilket värde den ock blev brandförsäkrad.

På nyåret 1891 förelad kyrkstämman åter frågan om skilsmässa — undanskjuten hittills i avvaktan på kyrkans fullbordande. Man förordade emellertid nu i stället för delning en reglering av församlingarnas förhållande i samband med allmän dylik för huvudstaden. Kyrkorådet hade vid den förberedande diskussionen ansett församlingens geografiska figur hinderlig för en delning mellan norra och södra delarna. Johannesområdets långsmala sträckning mellan tvenne av huvudstadens största församlingar gjorde detta område ur territoriell synpunkt olämpligt såsom självständig församling.

I oktober 1891 avstyrkte kyrkstämman konsistoriets förslag, att en av församlingens präster borde på eget ansvar förestå pastoralvården i Johannesområdet — kyrkorådet fann det vara ett steg mot skilsmässa; pastor primarius Fehr, som reserverat sig, kallade det en halvmesyr. 1892 avlog församlingen likaledes det vidlyftiga förslag, som framkommit genom särskilda kommitterades verksamhet, gående ut på att Stockholm skulle bilda ett enda ecklesiastikt samhälle med gemensam styrelse och ekonomisk förvaltning. Vidkommande en blivande Johannesförsamling, hade man här föreslagit Engelbrektsgatan såsom dess östra gräns.

Sedan alla dessa olika förslag strandat, finner man den slutliga lösningen i den uppdelning av Stockholms större församlingar, som äger rum i början av 1900-talet och vari Jakobs och Johannes skilsmässa utgör ett led.

Innan skilsmässosfrågan där mognat, hade församlingen emellertid måst tillgripa de tidigare påtänkta utvägarna för en förbättrad själavård. Förutsägelsen att kyrkbygget skulle ytterligare stimulera folktillväxten i den norra församlingsdelen tycktes synbar-

<sup>1</sup> Ett fragment av statsrådet Thyselius' hand-koncept till den und. anhållan om uppskov med kyrkoherdetillsättningen, framhåller ännu det gamla 1600-talsargumentet, att uppförandet av en tillräckligt stor kyrka skulle komma att befördra den ännu glesa bebyggelsen i vissa trakter norrut.

<sup>2</sup> Kyrkan borde kontraktensligt varit färdig 1888, men dels en konkurs, dels strävan efter svenskt material i största utsträckning — sålunda bl. a. skånst tegel — hade vållat dröjsmålet. Plikten efterskänktes av församlingen.

ligen slå in — befolkningssiffran steg under nästa decennium till ca. 19 000. De verkliga orsakerna torde dock vara de, som redan tidigare verkat i samma riktning: arbetarbefolkningens ökade tillopp till staden samt den allmänna utflyttningen ur dess centrala, alltmer citybildande delar. Särskilt blev den 21 roten, norr om Rådmsgatan, överfylld. Blott i ett kvarter voro här 3 000 människor hopade, i en egendom 300. Denna nya stadsdel kallades på grund av sin avlägsenhet och sin nöd av invånarna själva för »Sibirien». Det stora sedliga förfallet — i hög grad beroende på krogarnas mångfald — krävde allt mera trängande en bättre själavård. De första botemedlen försöktes genom Sällskapet för främjande av kyrklig själavård, som fr. o. m. 1897 insatte diakonverksamhet i dessa trakter. Den kämpade emellertid med alltför stora svårigheter — brist på personal och lokaler — för att nå större effektivitet. Medan ännu delningsförslagen dryftades, blev slutligen församlingen tvungen att här ingripa och förverkliga två tidigare avvisade botemedel: kapellbyggnad och ökat antal präster.

Sedan man år 1900 av stadsfullmäktige utverkat fri upplåtelse av tomt i Vanadislundens södra del — mot det att församlingen avträdde sin tomt Lutternsgatan 14 i och för nya Kungsgatans framdragande — beviljade kyrkostämman 1901 <sup>25</sup>/<sub>11</sub> 150 000 kr. till uppförandet av ett kapell efter Möllers ritning. Medan man i 200 år funderat över Johannes stenkyrkobygge, sågo nu inom tiondedelen av denna tidrymd två kyrkobyggnader i församlingen dagen! Kristi himmelsfärdsdag 1904 invigdes det nya gudstjänsthuset under namn av Stefanskapellet. Det utrustades av församlingen med klockor, orgelharmonium och andra inventarier samt försågs med orgelnist och kyrkobetjäning.

Redan 1890 hade prästernas antal utökats med ett ordinarie, av församlingen lönat prästerligt biträde. 1900 beslöt församlingen, på petition av enskilda församlingsbor, anställande av en särskild pastoratsadjunkt, uteslutande för själavården i 21 roten, och 1904 förordnades för samma område och gudstjänsterna i det nya kapellet ytterligare ett prästerligt biträde samt en diakon.

Ett hinder för åstadkommande av en självständig Johannesförsamling var dess svagare ekonomiska bärkraft. Vid en utredning av år 1897 utröntes, att de föregående år influtna avgifterna till folkskola, kyrka och prästerskap — med undantag för den personliga avgiften till prästavlöningsfonden — tillsammans utgjort 187 748 kr., varav 147 416 kr. kommo på Jakobsdelen och endast 39 332 på Johannesdelen. På denna grund ansågs också delningen då icke möjlig. En lättnad bereddes emellertid, då fr. o. m. 1904 kommunen övertog församlingens plikt att hålla folkskolhus och därmed även skuldbördan för dylika. Samtidigt hade församlingen försett Johannes med ett nytt församlingshus i kvarteret Hägerberget nr 38, vid Kammakaregatan 12. Inköpet för 250 000 kr. bifölls 1902 <sup>26</sup>/<sub>5</sub> av kyrkstämman. En expeditiionslokal hade förut varit inrymd i församlingens lägenheter vid Malmskillnadsgatan 56. Ett nytt gravkapell efter Möllers ritning uppsattes slutligen 1906 å Johannes kyrkogård för 17 000 kr.

Sålunda väl rustad genom den odelade församlingens försorg, därvid den övervägande ekonomiska insatsen gjorts av den blivande broderförsamlingen, stod Johannesdelen omsider färdig att nå det jus particularis ecclesiae, som tidigast hägrat två och ett halvt sekel tillbaka. 1903 tillsatte kyrkorådet en kommitté av representanter för olika läger inom de båda blivande församlingarna i och för utredning av skilsmäsofrågan.<sup>1</sup> Dess förslag till delning antogs enhälligt av kyrkstämman 1904  $\frac{7}{11}$ , med den av kyrkorådet gjorda ändringen, att Lutternsgatan (nuv. Kungsgatan) i stället för Brunns-gatan bleve gräns. Detta skulle bereda Johannes ännu en ekonomisk fördel samt dessutom ena församlings- och rotegränserna. Prästerskapets löner i vardera församlingen skulle intill 1 maj 1925, då konventionen utginge, bestämmas efter grunderna i k. förordn. 1872  $\frac{1}{11}$ . Den befintliga skuldbördan skulle ensamt övertagas av Jakobs församling, som ävenledes skulle bilda en fond av 400 000 kr. att med 20 000 i 20 år utbetalas till Johannes för kyrkliga nybyggnadsföretag eller större reparationsarbeten. Beträffande donationer och fonder beslöt man den fördelning därav som kommitterade föreslagit, dock med förbehåll för vardera församlingen, att såvitt donationsbrev icke lägga hinder i vägen, använda avkastningen till förmån även för medlemmar i den andra församlingen. De åligganden, som rörande donationer eller fonder, vilkas kapital förvaltades av särskild styrelse eller tillhöra Grevesmühlska skolan, tillkomma kyrkorådet eller pastor i Jakobs och Johannes församling, borde framgent fullgöras av kyrkorådet och pastor i Jakobs församling.

Den areal, som föll på Jakobs församling, var 457,256,7 kvm och på Johannes 500 189,9. Folkmängden var vid skilsmässan i Jakobs församling mellan 8 och 9 000, i Johannes omkr. 19 000. 1905  $\frac{2}{6}$  medgav K. M:t delningen efter de av församlingen antagna grunder,<sup>2</sup> sedan konsistorium och kammarkollegium yttrat sig tillstyrkande samt församlingens alla ordinarie präster förklarar sig villiga underkasta sig den förändrade tjänstgöring, som kunde bli en följd. K. M:t föreskrev samtidigt tillsättandet av en kommitté för reglering av prästerskapets avlöning i de båda församlingarna intill 1 maj 1925, då den gamla konventionen skulle utgå.<sup>3</sup> Dess förslag bifölls av de blivande församlingarna var för sig 1 och 10 april 1906.

1905  $\frac{9}{10}$  uppdrog den blivande Jakobs församling åt sina sex representanter inom kyrkorådet att å församlingens vägnar till den nya Johannes församling utfärda förbindelser å den odelade församlingens hela skuldbörda samt det utfästade beloppet av 400 000 kr. Dagen därefter lämnade den blivande Johannes församling motsva-

<sup>1</sup> För Jakobsdelen: kyrkoherde Bergman, hovapotekare Sebardt, överdirektör Sidenbladh, v. häradshövding Schönmeier, rådmän Hammarborg och grosshandlare Wallin. För Johannesdelen: justitierådet Herslow, bruksägaren Alexandersson, kamrer Granholm, bergsingenjören Wahlberg, förste läraren Thun och direktör O. Jansson. Sekreterare blev dåv. kammarrådet Thulin.

<sup>2</sup> Fördelningen av donationer och fonder enl. förslaget bifölls av K. M:t 1905  $\frac{25}{8}$ . Fördelningen verkställdes genom särskilt deputerade från församlingarna.

<sup>3</sup> Ordf. var överståthållaren G. Tamm. En ledamot valdes av konsistorium, en av stadsfullmäktige. Församlingarna representerades av två tillfälliga ledamöter från vardera.

rande uppdrag att mottaga dessa förbindelser åt sina två kyrkorådsmedlemmar. K. brev 1907 <sup>22</sup>/<sub>2</sub> beslutade äntligen, att delningen skulle träda i kraft från och med 1 maj 1907.

Den odelade församlingens sista kyrkstämman hölls 1907 <sup>29</sup>/<sub>4</sub>. På respektive de blivande församlingarna överlätos de fastigheter, som borde komma på vardera av dem. Så lades bl. a. Stefanskapellet till Johannes församling. Vidare bestämdes grunderna för fördelning församlingarna emellan av de redan påförda utskylder för 1906 och 1907. Till sist höll justitierådet Herslow ett avskeds- och tacksamhetstal till vice pastor Althin, nu utnämnd kyrkoherde i Glemminge. Denne svarade och gav med ledning av porträtten i kyrksalen en karaktäristik av församlingens olika pastorer genom tiderna, Därefter nedkallade han Guds välsignelse över de båda församlingarna, och psalmen 500:7 sjöngs. Alexandersson tackade å Johannes församlings vägnar för Jakobs församlings frikostighet, som ju i sanning varit broderlig, varpå slutligen hovapotekare Sebardt tackade Johannes församling för gott samarbete.<sup>1</sup>

Den mer än 200-åriga skilsmässoprocessen var fullbordad. Om den i sina tidigare stadier företett strid och osämja, utvecklades den alltmer till samförstånd och samverkan på praktiskt tvingande grunder, som förr saknats. Dess sista kapitel är på samma gång ett av de vackraste i S. Jakobs församlings historia.

---

<sup>1</sup> Av den gamla förbindelsen mellan församlingarna finnas ännu rester, i det att Jakob och Johannes församlingar alltjämt utgöra ett folkskoleområde samt ett fattigvårdsdistrikt. Befattningen med Norra frivilliga Arbetshuset är också gemensam, liksom barnkrubba.

# SANKT JOHANNES KYRKA

## OCH DESS FÖREGÅNGARE

AV

SAMUEL HEDLUND.

### KÄLLOR:

TRYCKTA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: WITTING, s. 93—118. — J. G. RÜDLING, *Det i flor stående Stockholm, Sthlm 1731, suppl. 1740.* — »Förr och Nu, Illustrerad läsning för hemmet», 1876, s. 101. — Svenska Familje Journalen. Ill. månadsskrift. 1883, s. 77. — Ny illustrerad Tidning, 1885, s. 202. — »Kronan, Sveriges illustrerade tidning för nytta och nöje.» 1890, N:o 11. — Aftonbladet d. 17 maj 1890, ang. kyrkogården. — SÍGURD CURMAN, *Den gustavianska tidens och 1800-talets byggnadskonst, i Svensk Konsthistoria, utg. av Axel L. Romdahl och Johnny Roosval, Sthlm 1913, s. 577 f.* — CLAES LUNDIN, *Nya Stockholm, 1890, s. 193 ff.* — Stockholm 1897, II, s. 114 f. — Samfundet Sankt Eriks Årsbok, kronologisk översikt, 1903, s. 139; 1904, s. 140; 1905 s. 114; 1909, s. 129, 132; 1910, s. 135, 138. — Sveriges Städer I, s. 197 — AURELIUS OCH H. SECHER, *Stockholms kyrkor, s. 27 ff.* — Nya Dagligt Allehanda  $\frac{2}{5}$  1911. — Dagens Nyheter  $\frac{23}{2}$  1912. — Svenska Dagbladet  $\frac{2}{4}$  1913. — Stockholms Dagblad  $\frac{21}{4}$  1913. — Aftonbladet  $\frac{28}{4}$  1913. — Dagens Nyheter  $\frac{3}{5}$  1913,  $\frac{10}{6}$  1913,  $\frac{1}{7}$  1913. — Aftonbladet  $\frac{8}{5}$  1914. — Dagen  $\frac{25}{5}$  1915. — I. G. CLASON, *Överblick över byggnadsverksamheten i Sverige under de sista 25 åren. i Tekn. Tidskr. 1896. Extra häfte (särtryck s. 22).*

HANDSKRIVNA KÄLLOR: I. K. B: PONTINS Berättelse om Johannes Kapell. — Kyrkans arkiv i Rådhuset: INV. 1724, 1752, 1806, 1818 och 1830; Beskrivning av Johannes Kyrka, bilaga till 1830 års INV; RÅK., PROT. o. a. handlingar, se Jacobs kyrkas beskrivning.

---

## KYRKOÅRD OCH KLOCKSTAPEL

Johannes kyrkogård, vilken är den största inom Stockholm, begränsas nu av Kamakaregatan i norr, Döbelnsgatan i väster, Johannesgatan i öster och av Johannesplan och Johannes brandstations komplex i söder. Dess utsträckning är ungefär densamma, den hade redan då Johannes träkapell 1651 uppfördes. Den plats, där den nuvarande kyrkan ligger, alltså nordöstra hörnet, avskars dock ursprungligen av Norra Kyrkogatan. Som av kyrkogårdsplanen av år 1779 framgår, lågo på området närmast kyrkogården i öster, söder och väster idel publika eller församlingen tillhörande, resp. av dess tjänstemän bebodda byggnader: Skola och klockargård på västra sidan av Tullportsgatan, fattighuset med tillhörande tomt på sydöstra sidan av kyrkogården, Drottninghuset och kyrkovaktmästarens tomt i öster; endast i norr låg en fullt privat tomt, Egerströms ägor.



Området kallades på 1600-talet än Brunkebergskyrkogården, än Nya Kyrkogården. Enl. WITTING o. a. äldre författare skall denna kyrkogård ha funnits till redan på medeltiden och den skulle stå i samband med det St. Örjans hospital, som grundades av Magnus Ladulås 1288. Dettas läge har emellertid av FRANS DE BRUN<sup>1</sup> bestämts till nedre delen av Jakobs församling, i närheten av nuvarande Skandinaviska Kredit A.-B:s tomt.

Då Brunkebergskyrkogården så att säga var den kärna, omkring vilken Johannes församling, ofta under hård strid med moderförsamlingen framväxte, tillhör dess skildring församlingshistorien, vartill hänvisas. En del detaljer av mera platshistorisk art omtalas emellertid här.

Enligt WITTING inhägnades kyrkogården av ett plank, vilket 1657—58 ersattes av en stenmur. I början av 1670-talet var denna emellertid på flera ställen nedfallen och måste resas på nytt.<sup>2</sup> Den 12 april 1671 kvitterar Stephan Mattsson 137 D:r kmt för 900 stenar, som upplagts på muren (RÄK.) och i jan. samma år får Botvid Månsson betalt för stenleverans för muren (RÄK.). Murreparationen fortsattes året därpå av klockaren, bl. a. på södra sidan vid »stora porten» (RÄK.). År 1724 var muren åter så nedfallen, att den hindrade trafiken på gatan (förmodligen Döbelngatan). Då den ånyo upprestes, borde den emellertid indragas ett gott stycke på kyrkogården, så att vagnar utan hinder kunde mötas på gatan. Detta var fullföljt 1738. »Linjen går icke helt lika med den gamla utan går på halva vägen mot densamma eftersom gatan på det stället är bred nog, så att vagnar kunna komma om varandra, och samma bredd får gatan, när muren nu är inflyttad» (PROT.). Då grunden till den tillämnade stenkyrkan 1784 borttogs, lades en del av stenen på östra sidan åt Drottninghuset, där mur förut saknats. Norra murlängan ombyggdes 1825, och hela muren täcktes med torv; 1846 omtalas ånyo reparation, 1875 borttogs muren helt och hållet.

Till kyrkogården förde tre portar av sten. Den södra var huvudingången och uppsattes 1740. Den var försedd med järngrindar, bekostade av byggmästaren Gerde, vars namn stod i förgyllda järnbokstäver över ingången. De två andra murade portalerna lågo i väster och öster, i norr fanns blott en träport, som ersattes av en ny 1819 (PROT.). I västporten insattes järngallergrindar, köpta från Ersta 1817 (PROT.). I en handskriven skildring av kyrkan 1830 säges, att kyrkogården hade 4 portar, den norra av trä, den östra, västra och södra av järn, varmed menas järngallergrindar. En femte port, av små dimensioner, var belägen i nordvästra hörnet. I RÄK. 1731 (ver. N:o 706), kallas en port (norra) »sandporten»,<sup>3</sup> som detta år fått ny grind av järn.

<sup>1</sup> FRANS DE BRUN, En vandring genom det medeltida Stockholm, Samfundet St Eriks årsbok 1912.

<sup>2</sup> Jfr ovan s. 449.

<sup>3</sup> Se ovan s. 451, not 3, ang. »Sanden».



Planering av kyrkogården omtalas först i början av 1800-talet, då även träd planterades. Detta skedde 1817. Vid 1800-talets mitt företogs ny planering, särskilt av gravkvarteren (1847, 1854). 1874 fanns vid klockstapeln en brunn, vilken 1762 upprepades, stensattes och omgärdades med järnstaket. 1890 restaurerades kyrkogården, varvid den gamla kullerstensmuren åt Kammakargatan ersattes av en mur av huggen granit. Omkring kyrkan (den nuvarande) planterades smärre träd, och buskar, de gamla gravarna upprustades, och de dem omgivande staketen målades och reparerades, gräsmattorna jämnades och nysåddes.<sup>1</sup>

Bland gravstenar på kyrkogården omtalar WITTING Johan Dufvenbergs, som fanns ännu på 1730-talet, men synes ha varit försvunnen på Wittings tid. Den hade inskr:

»DENNA. LÄGERSTAD HÖRER JOH. OLOFSSON DUFVENBERG, BRITA TORSTENS DOTTER. TIL. OM DET VORE ALLER SÅ MÖRKTT SADE JOHAN OLOFSSON DUFVENBERG, MAEDAN HAN LEFDE, I WERDEN STYRE GUD, SÅ GÅR DET WÄL. FÖDE MIG GUD TILL EVIG TIJD. AER DET ICKE SANT JAG TROR DET VARA SÅ SA. JOHAN OLOFSSON DUFVENBERG, NÅR HAN LEVDE. GUD VARE MEN SIEHL I WERDEN NÅDIG PÅ DEN SISTA STUNDEN OCH PÅ DEN YTTERSTA DAGEN OCH HUSTRU KARIN ERICSDOTTER.

Samt vidare: Skevikbornas gravsten, upprest på nordvästra sidan av kyrkogården och med inskr.: »BEGRAFNINGSP-LATS FÖR FRÄMLINGARNE PÅ SKEVIK. 10 1/2 ALN I QUADRAT».<sup>2</sup>

Bland ännu bevarade gravstenar är ingen av framträdande konstnärlig kvalitet. Söder om nuvarande kyrkan ligga en hel del stenar av det slag som var modernt i slutet av 1700- och början av 1800-talet. Dessas enda ornering består av en ned-sänkt, refflad bård med musslor i hörnen (jfr ovan s. 383) t. ex. sidenfabrikören Daniel Cedermarks (f. 1713, d. 1791) och hans makas (d. 1813) eller medicinalrådet Eric Carl Travenfelts (d. 1835).

Det enda minnet av 1600-talets tillstånd är klockstapeln (fig. 212) som uppfördes 1692 av mästern Anders Folckersson, varvid klockorna, som förut hängde i kapellets torn flyttades över dit (PROT.). Stapeln är i våra dagar rödmålad. Vid kyrkoråds-sammanträde 1724 påmintes, att stapeln måste tjäras och rödfärgas samt somliga bjälkar förbättras, vilket allt befanns nödigt och beslutades; 1729 är detta arbete fullföljt (PROT.). 1830 var stapeln tjärad (BESKR.).

STAPEL

I stapeln fanns fordom ett urverk, vartill 1702 donerats 200 D:r kmt av en hustru kallad Mätarmargareta. Det blev uppsatt 1703 (PROT.) och såldes 1815 till Huddinge kyrka. Redan 1696 hade frågan om urverk varit uppe. Därtill borde pengar sammanskjutas av församlingsmedlemmarna, »något kunde nog också tagas ur kyrkans pengar» (PROT.) Ja, redan i kontraktet med Folckersson ingår en bestämmelse, att plats skulle beredas i stapeln för ett urverk (PROT. 1692).

URVERK

<sup>1</sup> Om kyrkogårdens tilltänkta planering av J. E. Rehn 1783 talas nedan s. 494.

<sup>2</sup> Om »skevikssällskapet» se ovan s. 466, där ytterligare upplysningar om begravning lämnas.

## BÅRHUS

Ett bårhus omtalas i ett kyrkorådsprotokoll 1723. Det heter där, att detta är alldeles förfallet, så att bårarna och andra redskap blevo alldeles »förskämde», varför 5 å 6 tolfter bräder borde anslås till dess lagande, vilket beviljades. Med bårhus förstås här tydligen endast ett förvaringshus för bårar och annan attiralj för begravingar och gravgrävning. Denna bod fanns ännu kvar i början av 1800-talet och kallas då likbod (1812 PROT.). En ny bod eller snarare ett nytt bårhus beslöt byggas 1813 och ritningar levererades 1814 av Sundvall (PROT.). Av 1779 års plan av kyrkogården framgår, att bårhuset var beläget invid östra murlängan strax söder om östra porten. Detta bårhus omnämnes även i 1830 års beskrivning; trähuset inrymde gravkor, vagnslider och redskapsbod.

## S:t JOHANNES KAPELL

Föregångaren till den nuvarande Johanneskyrkan var det träkapell, vars exteriör och plan synas å fig. 213 och 214.

Ursprungligen var kapellet endast avsett att tjäna som kyrkogårdskapell; i undantagsfall användes det dock som gudstjänstlokal för till Stockholm inkommenderad militär (se ovan Församlingshistoria s. 441).

WITTING och efter honom ELMERS uppger att kapellet byggdes 1636. Förmodligen avses därmed det bårhus, som omtalas i Jakobs kyrkas RÄK. 1645—1647, under det att det kapell, som sedermera användes även som kyrka, uppfördes 1649—1651 (RÄK.).

Kapellet, i det skick fig. 213 visar, är resultatet av flera tillbyggnader (se nedan s. 482 ff.). Ursprungligen var dess plan ett likarmat kors med samtliga korsarmar rakt avslutade. Över korsmitten höjde sig ett torn. Såväl Sueciaverkets stick 1: 33 av år 1700 fig. 207 som avb. på Tillaei karta visar en smal takryttare med spetsig huv, så ock på A. Wijkmans Stockholmsbild omkr. 1701<sup>1</sup>. På ett annat stick i Suecia synes emellertid ett fyrkantigt torn med kupolartad huv. Enl. WITTING nedtogs tornet 1692 i samband med klockstapelns uppbyggnad. Emellertid stodo en tid torn och klockstapel sida vid sida, vilket ju även framgår av kopparsticket. Först år 1730 blev »tornet alldeles nedtaget», emedan det förorsakade så mycket läck (PROT.).

Ingångar synas från början ha funnits i gavlarna i norr, söder och väster; framför de båda förra byggdes senare vapenhus. Ursprungligen hade varje arm ett fönster å varje sida; de övriga tillkommo, alltefter som tillbyggnader gjordes. Fönstren voro

<sup>1</sup> SVERIGES KYRKOR, Stockholm, Bd 5, fig. 16.



Fig. 212. Johannes kyrkas klockstapel. Foto Faith-Ell 1932.  
 Der 1692 gebaute hölzerne Glockenturm. The belfry; built 1692.

fyrkantiga och låga samt försedda med luckor (fig. 213). Enkla och utan all ornering voro också dörrarna. 1674 målade mästare John Lang alla luckor och karmar »så väl up i tornet som nädan i Kyrkan» med grå oljefärg.

Taken, vilka hade ganska brant resning, voro från början spåntäckta (år 1671 pålades nya spån. Räk. omtala detta år inköp av spån, spik, tjära samt en granstock

till kroppås), men 1730 ersattes spånen med bräder (RÄK. PROT.) Reparationen synes ha varit mycket nödvändig, enär taket var så bristfälligt, att det flerstädes droppade in. Magistraten var emellertid emot kyrkans reparation och yttrade, att det vore bättre att helt nedriva kapellet och sedermera uppbygga en stenkyrka, men som det låg på en öppen plats och ej hade eldstad i sakristian, varför eldfara ej kunde anses föreligga, gavs tillstånd till bräddäckningen.

På taket funnos vindskupor, liksom förhållandet var på St. Olofskapellet. Dessa uppfördes sannolikt 1731, då flera arbetare utkvittera arvode för »arbete med vindskuporna», varjämte flera fönster göras nya med alla tillbehör (RÄK.).

År 1671 utbetaltes också material- och arbetskostnad för uppsättande av »knop och flögh och en dubbel stjerna däröfver» (RÄK.). På bilderna i Suecia-verket äro såväl tornspetsen som samtliga gavlar prydda med spiror.

Byggnadsmaterialet var bräder med panelning. År 1674 den 12 aug. utbetalas till en rödfärgare Ruut för rödfärgning av »torn och tak och weggar» 30 dr; 1813 omtalas ånyo rödfärgning, men 1841 målades kapellet gult. Vid den stora reparationen 1822 hade väggarna, enl. beskrivningen av 1830, målats pärlfärgade och taket täckts med »papper». Samma beskrivning meddelar även byggnadens mått: Längden var i norr och söder 38 aln.  $\frac{3}{4}$  tum, från öster till väster 29 aln. 15 tum; höjden var 9 aln. och 2 tum; kordelen var 9 aln. 5 tum i längd.

Enkelt som exteriören var också kapellets inre. Då byggnaden var uppförd som bisättningskapell och dessutom i en utkant av staden, huvudsakligen bebodd av fattigt folk, behövdes icke heller stor inredning. Hela interiören var målad i ljus pärlgrå färg.

## KAPELLETS UTVIDGNING

Allteftersom tanken på bildandet av en från S:t Jakob skild församling växte sig stark (se ovan Församlingshistoria s. 442 ff.), begynte även planen på kapellets förskönande, ev. ersättande av en stenkyrka att uppstå. Av det kungl. brevet av den 12 mars 1674 synes framgå, att det även var de högsta myndigheternas vilja, att »den nya kyrkan skulle bekomma en annan bekvämlighet hvarest ny kyrka av bräder kunde upprättas, till dess de . . . en annan av sten mäktade uppbygga».

I samband med tillståndet att hålla gudstjänster i kapellet (se ovan s. 450 ff.) måste först och främst det inre göras passeligt. År 1672 inlades alltså golv och tillkommo fasta bänkar.

Även begynte själva kyrkorummet utvidgas genom tillbyggen. Först förlängdes den södra korsarmen och fick polygon avslutning samt ingång, framför vilken samtidigt byggdes ett litet vapenhus. Södra korsarmens förlängning kallas i allmänhet »rundeln». WITTING uppgiver, att denna tillbyggnad skedde 1676; i RÄK. 1671, ver. 147 läses, att stadstimmermännen Lindros, Olufsson och Michel Ericksson överens-

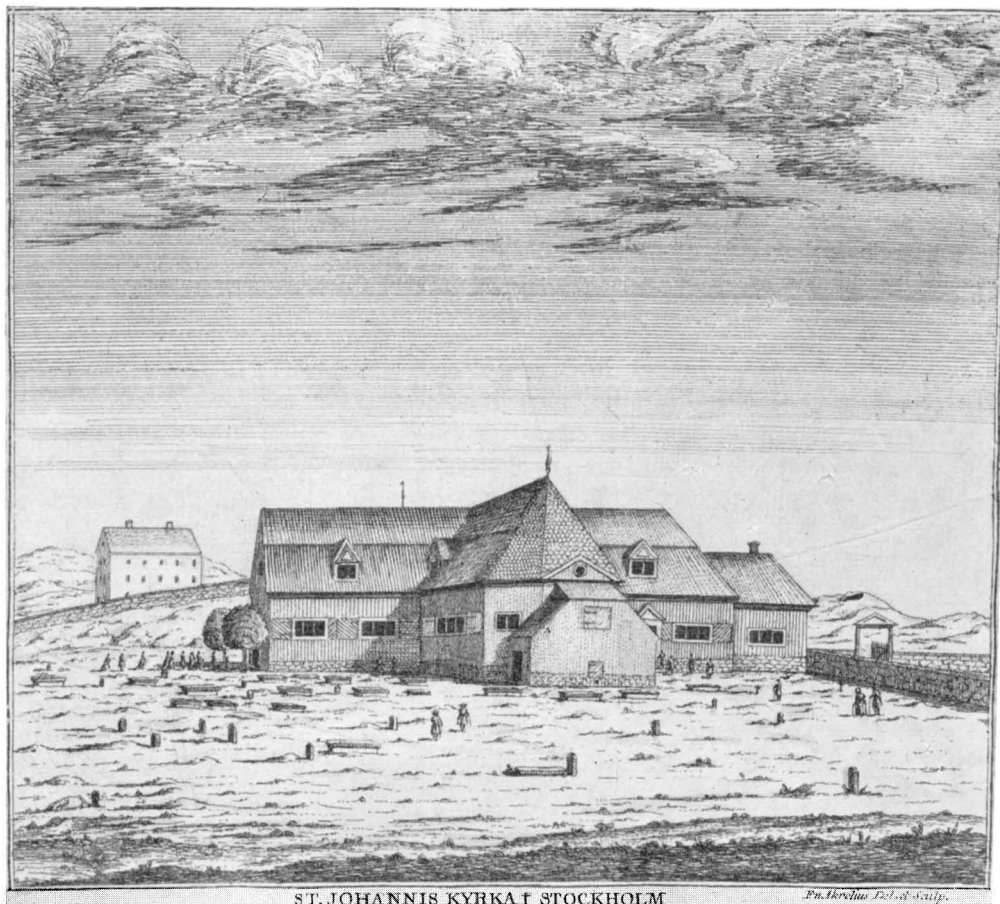


Fig. 213. Johannes kapell från söder. Efter WITTING 1771.

Die Holzkirche von Süden. Um 1771.

The wood chapel from the south. About 1771.

kommit med kyrkovårdarna i St. Jacob om att med kyrkans materialier, d. v. s. spik, stockar och bräder, »kyrkan en del större tillbyggt med allt behöfligt byggande med trj knutar, väggar, golfsten, trapper, bänkar på båda siidor om gången til folckens nytta, taken med dess spånad och serat, på gafveln en stor dörr samt karmar och fönsterbågar såsom och en liten dörr på södergafveln effter samma scamlun såsom för ögon står». Av detta synes framgå, att det är fråga om ett polygont utbygge, vilken gavel som skulle få den stora dörren är oklart, kanske den norra.

Nästa förändring var nedtagandet av takryttaren (se ovan). Genom denna åtgärd förlo-  
rade kapellet givetvis en stor del av sin kyrkliga prägel. Det gick t. o. m. bland gemene man i slutet av 1800-talet den sägnen, att kyrkan ursprungligen varit en bondgård.

Genom uppförandet av sakristian i öster 1727 och förlängning av den västra korsarmen 1731 fick kapellet slutligen den utsträckning, det ännu hade vid dess nedrivning. I samband med den nämnda sakristians uppförande kunde altaret, som förut stått mitt i östra korsarmen, (området bakom altaret hade nyttjats som sakristia) framflyttas till östra väggen, varigenom ytterliggare utrymme vanns för stolplatser. I samma syfte uppfördes även läktare, varom mera nedan.

Mot slutet av sin tillvaro förlorade kapellet sin kyrkliga bestämmelse och användes som verkstad för arbetena på den nya kyrkan. Bl. a. var en filial av Skånska Cementgjuteriet förlagt dit i och för stenkyrkans byggande.

Kapellets planläggning och uppbyggnad erinrar icke så litet om det något yngre St. Olofskapellet<sup>1</sup>. Det senares plan är dock med sitt 8-kantiga centralrum i jämförelse med St. Johanneskapellets mera avancerad, men planens grundkaraktär är emellertid det likarmade korset. Därtill kommer i båda kapellen den kupolartade tornbyggnaden, vilken i St. Johannes ej behövde några inre stöd, då den vilade direkt på väggarnas knutpunkter. Kapellens dimensioner voro även ungefär desamma.

## KAPELLETS INREDNING

Före 1671, då gudstjänster började hållas i kapellet, var dess inredning den enklaste möjliga. Som altare och predikstol fungerade ett vanligt träbord, och fasta bänkar saknades.

Det första, som i en protestantisk gudstjänstlokal fordras, är bänkar och predikstol, och anskaffande av dylika var också de styrandes första åtgärd. Bänkar byggdes 1672 i samband med golvet's omläggning (se ovan s. 482).

Samtliga inventarier voro liksom väggarna målade ljusgrå, vilket tillstånd förblev så till kapellets rivande.

ALTARPRYD-  
NAD Altare omtalas först 1685. Det hade då sin plats mitt i koret (se ovan s. 447).

Det var prytt av en tavla med framställning av Treenigheten. Enl. WITTING var den målad 1682, »men sedan renoverad och till Altartafli i vår Kyrka skänkt af Guldslagaren Reimer». År 1822 undansattes denna tavla tillsammans med en del andra, »såsom af intet artistiskt värde» (1830 års beskrivning) på sakristivinden. I stället anskaffades ett förgyllt träkors.

Bland övriga tavlor med religiöst innehåll nämner WITTING: Bredvid altartavlan på norra sidan en tavla med framställning av »Jakobs kamp med ängeln» och inskr. ur Gen. 32: 26 samt initialerna T.M.S.B.P.D. och »Anno 1683».

I koret hängde vidare en stor tavla i svart ram. Målningen föreställde Kristi himmelfärd, »väl målade med undertecknade Initialer: A.A.S.C.A.D.H.»

Mitt för predikstolen »åt västra gaveln» hängde åtskilliga smärre tavlor utan namn

<sup>1</sup> SVERIGES KYRKOR, Stockholm, Bd 5, s. 6 ff och 34 ff samt fig. 15.

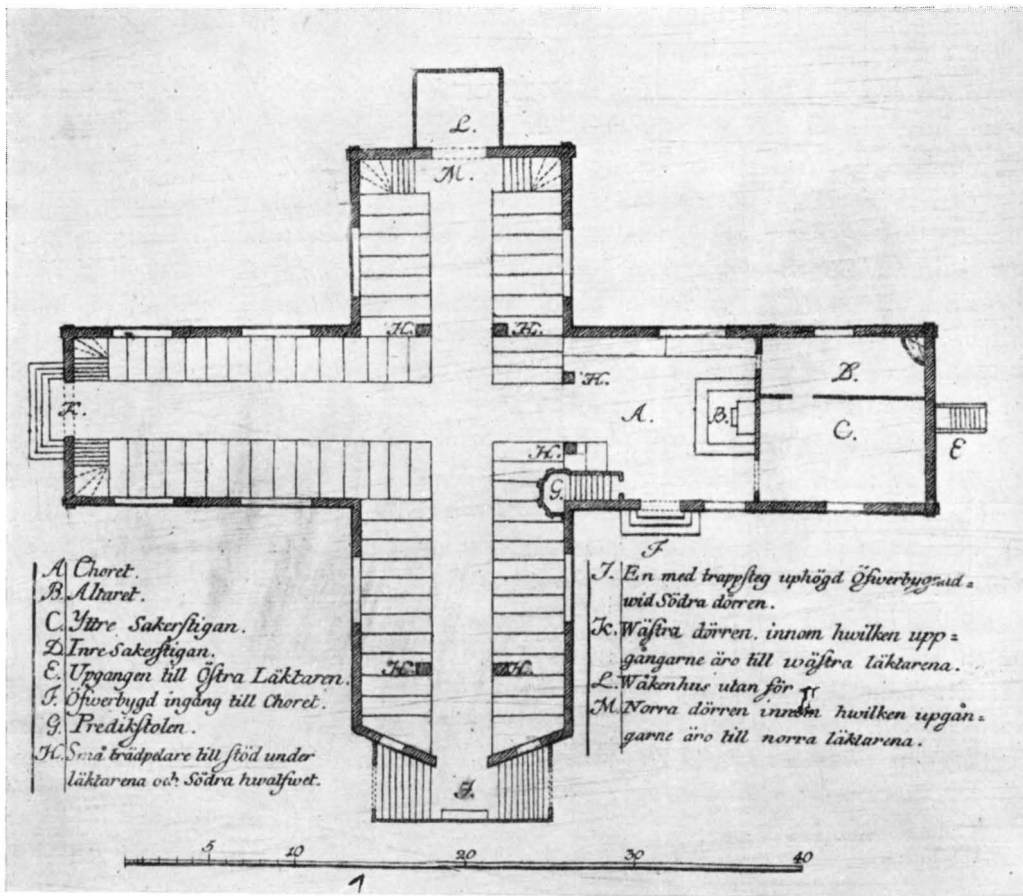


Fig. 214. Johannes kapell. Plan enl. WITTING.

Grundriss der Holzkirche. Um 1771.

Plan of the wood chapel. About 1771.

och årtal, »tecknade med bibliske historier», däribland: Den yttersta domén, »tycktes wara en Mästerlig Copia af det Original, som Hof-Målaren David Klöcker v. Ehrenstrahl, målat År 1694: och finnes uppsatt i denna Stads Storkyrka wid Norra Chorwäggen».

En målning med framställning av »syndafallet» hade följande inskr.: »Till Guds ähra och Kyrkans beprydelse hafver jag Andreas Lorents, Målargesell thenna Tafel hit förärat d. 3 jun År 1656».

Invid predikstolen, »på tvärgaveln mellan söder och öster», som WITTINGH säger, fanns en tavla med svart ram och framställning av Kristi födelse. »Öfverst sjunga Änglarna i en ljus sky: Gloria in excelsis Deo». På tavlans nedre del stod med för-

32. Sveriges kyrkor. Stockholm IV.

gyllda bokstäver: Clamat Stabulum Poenitentiam Clamat Praesepe, Clamant Lacymae, Clamant Panni in Christi Nativitate.

»På samma gavel hängde även en »väl målad» tavla, framställande Kristus och lärjungarna från Emaus, utan namn eller årtal.

Över sakristidörren fanns en »teckning» av Kristi himmelsfärd, daterad 1672, och inne i sakristian en tavla föreställande Johannes Döparens avhuggna huvud. Inskr.: »En Rättsinnig Predikares Lön.» Tavlan var en gåva av klockaren Eric Skillgren. Bilden finnes ännu i nuv. kyrkans ägo och hänger nu i pastorsexpeditionen (fig. 241). Målad i mörka, men varma färger. Sannolikt fransk eller flamsk konstnär, 1700-talets början.

PREDIKSTO-  
LAR

År 1674 omtalas den första predikstolen. Förut hade endast använts ett vanligt bord (jfr ovan församlingshistorien, s. 447).

Ny predikstol skänktes 1712 av slaktaren Olof Söderman och hans hustru. Den var sirad av förgyllda ornament samt på framsidan av aposteln Petri bild. På sidorna av denna bild stodo givarnas namn till höger och årtalet 1712 till vänster. — Den var ännu 1830 pärlgrå med förgyllda ornament (BESKR.).

Ett st. Timglas med 4 »fierdedelar, ofärdigt», nämnes i INV. 1724. Det låg 1830 i sakristian (BESKR.).

I en senare tillskriven anteckning i 1752 års INV. nämnas tio st. nya förgyllda nummertavlor med 117 förgyllda, gjutna siffror, skänkta till pingsten 1754 av bildhuggarna Jacob Klerck, Gustaf Johan Fast och Peter Juling, samt vidare en mindre, även den förgylld och försedd med 30 förgyllda siffror. Den hade sin plats vid »sångstolen» och var en gåva av klockaren Eric Sam. Schillgren. INV. 1724 nämner »2 st. Taflor att hänga Ziffrår uppå».

KORSKRANK  
BÄNKINBED-  
NING

Ett korskrank omtalas i Beskrivningen 1830.

Bänkar fick kapellet, som ovan s. 482 o. 484 nämnts, först 1672. I ver. 147 i 1671 års RÄK. bestämmes, att stadstimmermännen, som skola tillbygga kyrkan, skola göra bänkar på båda sidor om gången. Sedan omtalas ej bänkar förrän 1730 och 1731. Det sistnämnda året tillverkade snickaren Erich Westerwik 23 bänkar, och en annan snickare uppbär 400 D:r Rmt för »nygjorda» bänkar. Dessa bänkar tillhörde dock de dessa år uppförda norra och västra läktarna. Bänkarna voro slutna och hade dörrar med lås (RÄK. 1730). Bänkbok för bänkhyror upprättades 1773 (PROT.).

LÄKTARE

För beredande av mera stolrum uppfördes läktare i östra, norra och västra korsarmarnas ändar. De vilade på trästolpar, se planen fig. 214. Äldst var Östra läktaren (WITTING) även kallad drottninghusläktaren, eftersom Drottninghusets pensionärer där hade sig platser anvisade. Den uppfördes 1687. Norra och västra läktarna tillkommo 1730 (PROT. »Västra korset något utbyggt och i kyrkan tvenne nya läktare byggde»). Samtliga läktarbröstningar voro sirade med bilder av apostlar och evangelister:<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Anförda efter WITTING.



## Östra läktaren:

1. Matteus med bok och svärd. Inskr. »För thet jag Jesu Wittne var Til döds jag slogs Vid GUDZ Altar Anno Chr. 69.»
2. Thomas med ett blodigt spjut i högra handen. Inskr.: »För thet jag Christi Lära dref Med Spiut jag genomstungen blef. Anno Chr. 64.»
3. Jacobus minor med en sten i handen. Inskr.: »För trogen Lära, ifrig Bön Mig werlden Stenar gaf till Lön. Anno Chr. 62.»
4. Simon Cananaeus med ett kors på ryggen. Inskr.: »För thet jag genom werlden gick Med Jesu Namn, jag Korset fick. Anno Chr. 107».
5. Judas Thaddeaeus, med ett svärd. Inskr.: »För thet jag lärde Ordet Titt Min JESU! blef jag Hufvud Qvitt. Anno Chr. 110».
6. Matthias wid en trädstubbe med en yxa i handen. Inskr.: »För Christi troгна Witnesbörd Blef jag til Stupe-Stocken förd. Anno Chr. 93».

## Norra läktaren.

7. Stefanus vid en stenhög med en krona i handen. Inskr.: »Med Stenar blef jag här belönt, Med Cronan ther i Himlen Krönt. Anno Chr. 44».
8. Mattheus med inskr.: »Jag var Apostel och til-lik Evangelist; Jag talte, lärd' och skref om Herran JESU Christ».
9. Marcus med inskr.: »Jag ock uti min Tid var intet heller stum Ty jag om Christo skref ett Evangelium».
10. Lucas med inskr.: »Jag äfven i min Tid, mot Mennskor gjorde väl. Med Ört jag läkte Kropp med Ord jag läkte Sjal».
11. Johannes med inskr.: »Jag har med högre Styl doch efter Andans Lag, upskrifvit: Hvad som sker til JESU Domedag».
12. Paulus med bok i högra handen och svärd i den vänstra. Inskr.: »För thet jag förde Andans-Svärd, blef Bödels-Svärd min hädanfärd. Anno Chr. 67».

## Västra läktaren:

13. Petrus med kors och 2 nycklar. Inskr.: »För Christi Namn mig thetta sker, at jag korssfästes up och ner. Anno Chr. 67».
14. Andreas med kors och inskr.: »För Christi skull min arma kropp, På korset äfven hänges opp. Anno Chr. 80».
15. Jacobus Maior med svärd och inskr.: »För Christi skull, min Hädanfärd Jag fick igenom blodigt Svärd. Anno Chr. 45».
16. Johannes vid en stor kittel, med bok i handen och inskr.: »I kokhet Kettel ingen nöd Jag led av Eld; men blef sotdöd. Anno Chr. 100».
17. Filippus, med ett kors i högra och en bok i vänstra handen. Inskr.: »Först blef jag spikad vid ett Träd Och sen på Korsset stenad med. Anno Chr. 54».

18. Bartolomeus. Med en människohand i högra och ett svärd i vänstra handen. Inskr.: »Mig lefvand flåddes Huden af Sen halshöggs jag och lads i Graf. Anno Chr. 80».

ORGEL På kyrkorådssammanträde den 17 mars 1764 meddelades, att kapellet blivit erbjudet ett orgelverk värt 2,000 dr. kmt, om 900 dito mynt betalades, men då Johannis Kapell just blivit fritt från sin gäld och St. Jakob ej nu kunde åstadkomma så stort belopp, kunde detta anbud ej antagas. Först 1821 inköptes ett »positiv» för 233 rd. 16 sk. banko och hade enligt beskrivningen 1830 6 halva stämmor; det motsvarade enligt samma källa dock föga sitt ändamål. Det renoverades av orgelbyggaren Strand 1834 (PROT.) samt ånyo 1846 (PROT.). Ny orgel byggdes av orgelbyggaren Lindgren 1852, då den gamla orgeln såldes till Borgviks kyrka i Värmland för 200 rd.

NATTVARDSS-  
KÄRL

Inventarieförteckningen av år 1724 upptar under rubrikerna »Sölfwer» och »Tehn» följande kärl, vilka även upptagas i INV. 1752, 1806, 1818 och 1830.

»Sölfwer: Een Kalck, innan och utan förgylldt och der til Een Pateen hel förgylldt, väga tillsammans 44 lod. — Förärad af Hustru Anna Matsdotter Anno 1671.

Een Pateen ofwer förgylldt väger 10  $\frac{1}{2}$  lod. förärad af Besökaren Samuel Anderson Anno 1710.

Een Kalck, innan och utan förgylld väger 34. — Förärad af Notario Publ. Carl Hierzell Anno 1714. (Se nedan nya kyrkan, s. 514).

Een Sölf Kanna innan förgylld, väger 63  $\frac{3}{4}$ . — Förärad af Bagaren Mästr Nils Anderson A:o 1698. (Denna finnes nu i den nya kyrkan, se nedan s. 517).

Ett Sölfwer Obblat Skrjn väger 17  $\frac{1}{2}$ . — Förärad af Gull Smeds Ålderman Mästr Henrich Pheif A:o 1691. (Finnes ännu kvar, se nedan s. 517).

Ett st. försilfrat Mässings obblatask något gammal.

Senare tillagt: En Sölfwer Kanna, innan förgylld med Kung Carl den nyondes riksdaler på låcket. — Anno 1749 d. 1. Januari förärdt af Slåtsklockaren Theodor Flumeni änka, som inscription på latin finnes på kannan. (I nuvarande kyrkan, se nedan s. 517).

Tehn: Een tehnlaska om 2 Kannrum med pråpp.

Een Dito, om een Kanna rum.

Twenne höga Thenstakar med trekantiga fotter, Förärade af Mester Melcher Beck Anno 1699.

Twenne St. Tehnstakar med Hattar och wridna pipor. Förärade af — Christopher Gåse A:o 1672.»

LJUSREDSKAP

Ljusredskapen anföras här enligt 1724 års INV.: »6 st. i Kyrkan hängande Ljus-kronor, hwardera med åtta pipor och armar, warandes Kronan mitt i Kårssgången renoverat och förbättradt af Gehlgutaråldermann Sebast. Otter. A:o 1715.

1 st. Dito med 9 pipor och armar, förbättradt år 1724.

Twå Stycken Sölfwer Stakar med fyrkantiga räfflade pipor och hattar wäga tillsammans 84. — Sahl. Olof Södermans Enka förärat Anno 1710. —

1 st. Mässings Ljusstake med 4 pipor, som står på altaret.

1 st. Mässing Stake med Bleck och 6 pipor, som står på Predikstolen — är ofärdig på en pipa. —

4 st. Lius armar hvardera 3 pipor — den som Bryggaren Zado skiänkt en arm ofärdig.

1 st. Dito Liusplåt med 2 pipor.

6 st. Mässing Liusarmar med en pipa hvardera.

1 st. Dito plåt med Liussax brukad i Sacristian.

1 st. Dito Lius Sax. — tillökt 1715. gådt sönder.

1 st. liten Liusplåt med en pipa för Siungaren».

Senare tillskrivet: 2 st. Liusplåtar som sitter på wästra sidan med 1 pippa tillkommit A:o 1735. —»

WITTING uppgiver liksom INV. sju ljuskronor, varav den ena med följande inskrift: »Dena Krona är af mig Peter Widberg och Kristin Kiempe S. Johannis Körkia til prydnad föräht den 23 April A. 1698.» Den var enl. W. förgylld med bladguld och hängde i koret. Den upptages även i INV. År 1830 heter det, att den ej längre brukas.

En annan krona med inskr. hänger nu i Johannes pastorsexp. Den är skänkt av Jacob Bertilsson Berg. (Se nedan s. 518).

Enl. INV. 1724: »1 st. mässhaka av hvitt Blommerat Södentyg med Gullblomor och röda ränder, Gull gallon omkring och Gull Gallons Korss samt rödt Läreftsfoder — Föräradt af Slacktaren Sahl. Olof Söderman Åhr 1699.

TEXTILIER

1 st. gammal Mässehaka af Gyllenduk med 3 dubbelt Korss och under fordrat af gult Läreft. 1 st. Mässehake af swart Sammet med en hwit Sölfwerdukswåd uti, underfordrat af swart» (senare anteckn.: »oduglig skall nu lagas med gamle sammetz Bår Kläde i St Jacob»).

1 st. Mässhake af violet Atlask med spundna Gull och Silchesblommor, derpå Kors och infattning runt omkring af breda Gullgaloner underfordrad med blått Läreft. Förärad år 1720 af Möhlnaren Erland Bergs Enka.

1 st. Altare Kläde ef rödt syden tåg med spundna Gullblomor och Gullspetsar och dito uddar samt rödt lärvftfoder.

1 st. Dyna af samma slag med gulluddar. — Båda förährade af Sahl. Södermans Enka.

1 st. Altare Kläde af rödt Tubin ock Silkesfrantzar med Bokstafwer I, H, S. C. M. S. A. W. och B. underfordrat med rödt Läreft. — Till Kyrkan för ährt år 1672. —

1 st. Dyna af atlask öfweralt med Gull- och Sölfwer Broderie och uphögt arbete, underfordrat med violet Tubin. — Förärad af Borgaren Mest. Jacob Horn Åhr 1714.

1 st. Stort Kalcke Kläde med Sölfwer och allehanda Silkes Blomor och en ros mitt uti med Bokstäfwer I. H. S. Förärad af Bryggaren Bergs Enka (senare anteckning: sönder.)

1 st. Kalck-Kläde af rödt Dammast med oäckta Spetsar omkring samt bokstäfwer I. S. S. B. O. D. och Åhrtal 1680 (senare anteckning: Borta).

1 st. Gammalt Dito af Hårduk med oäckta spetsar omkring.

1 st. Dito Liusblått, Blommerat med Silchesband, Bokstäfwer K. E. D. fyrkantigt. (senare anteckning: synes nu som grådt).

1 st. Dito rödt med en Krants påsydt O. O, S, F, C, I, D.

1 st. Dito af hwit Skirduk, Silkesfrantsar i hörnen, Korss mitt på och sydda Silkes Rosor i Hörnen (Borta).

1 st. Större Dito af hwitt Lereft. Silkesrosor i Hörnen.

1 st. Dito af hwitt Flor, sydt med röda silkesrosor i alla hörn. — Förärat af Notario Publ. Carl Hierzell A:o 1714. —

1 st. Kalck-Kläde af rödt flor inwäfwit med Gull i alla Kanter. — förärat af Flur (?) Bytaren Johan Flinck Åhr 1714».

Dessutom upptagas 2 altardukar, 4 diskkläden, 5 mässkjortor, 2 st. livband, 1 st. »Aurora» och grönt »Silcheslifband, 5 alnar långt med Knutar och Tofsar», 7 st. håvar samt vidare bårkläden och kläden till bänkar och predikstol. 1752 upptager inv. 8 håvar, varav 3 äro obrukliga.

Inv. 1752 nämner utöver de i 1724 års upptagna ytterligare följande textilier:

En dyna av rött sidentyg med gulluddar utbyttes 1755 med en annan, tillverkad av det gamla sammetsbårklädet (se ovan s. 489).

En röd sammetsdyna med gullspetsar omkring — förärad af Gullslagaren Reimers Enka år 1746.

TAVLOR OCH DIVERSE Beskrivningen av år 1830 nämner följande tavlor: 1. Frälsaren törnekrönt, 2. Kristi korsfästelse, 3. Jacobs kamp med ängeln, 4. Gamla altartavlan, Treenigheten, 5. Förklaringen, 6. Kristi begravning, 7. Det andliga och världsliga livet, 8 och 9. Den moderliga kärleken, 10. Kristi förklaring, 11. En kvinna med tre barn, 12. Gisslandet, 13. En trätavla med inskr.: Ps. 73:25, 14. »Maria träffar Frälsaren», 15. Kristus bunden inför Pilatus, 16. Adam och Eva, 17. Kristus och lärjungarna från Emaus, 18. Kristi födelse, 19. Helvetet, 20. Gustaf II Adolf. Därjämte 2 jubelfest-tavlor, porträtt av Tollstadius och Hedrén, Gustaf III:s tal till ständerna 1772. Johannes Döparens huvud på ett fat. Av dessa voro alla de 20 upplagda på sakristivinden.

Bland möbler nämndes bl. a. i inv. 1752 ett väggfast bord i inre sakristian, 1 st. furubord i yttre, 2 st. järnbeslagna penningkistor, 2 st. läderstolar samt en länstol.

MINNESTAVLOR OCH EPITAFIER På norra korväggen hängde en minnestavla, varpå var målad en framställning av Kristus på korset, Inskr.: »Thenna Tafula hafuer H. Helena Bärtäls Doter låtit ställa öfuer tvänna sina S. Män, Den första war S. J. E. S. Den andra war S. N. E. S.



Fig. 215. Johannes kapell, kyrkogård och kyrkogårdsmur enl. teckning av Elias Martin.  
Die Holzkirche mit Friedhof. Ende des 18. Jhds. The chapel with church-yard. Late 18th cent.

fordom Trumpetare under dädh Koninslige Amiralitetet . . . . sina 3 . . . .  
2 Dötrar oc en Son. GUDH förläne them en Saligh Upståndelse. 1658». På  
norra korvägen bredvid nyssnämnda, men på andra sidan fönstret ett epitafium  
över taffeltäckaren Nils Hult och hans hustru. Inskr.: »Es. 60. V. 20. Ps. 73: 25.  
Här nedan under ligger begravnen, för detta Hennes Maj:ts Enkie-Drottning's Taffel-  
täckare Wälachtat Her Nils Hult, Hvilken afsomnade d. 8 Junij 1711 på des Ålder  
73 år och 3 Månader; Så och des Kähra Hustru, Hust. Maria Böök».

Vid södra korväggen och predikstolstrappan minnestavla över fänrik Svensk:  
»Här ligger begraffuen Manhaftigh Petter Jacobson Suensk, fordom Fänderik under  
Dala- Regimente, Hvilken afsomnade i Stockholm d. 17 Januarii 1652. och begroffs  
d. 21. när Han i 76 år lefvadt hadhe».

På tvärgaveln mellan söder och öster (sic.) en minnestavla över livdraban-  
ten Jöns Tomson med inskr.: »Hennes Kongl. Maj:ts vår Aldranådigste Regerande  
Drottning's Drabant, den Ehrebohren och Manhaftig nu mehra hos GUDH Sahlig Jöns  
Tomson Hoppmans . . . . här under hvilken uthi 56 år, här uthi denna jemmerdahl  
lefvat har. . . . . Wid Begravnings-Acten nedsatt ähr.

GUDH hans Siähl hoos Sich evinnerligen frögda, och på Siedsta Dag, honom bland  
skaren sin högda. Stockholm Anno 1689 Den 14 April».

Ett epitafium av trä med »utarbetad och förgyld Ram», med avbildning av  
Kristi himmelfärd. Inskr.: »l. Thess. 4: 14. Ragvald Bengtsson, Birgitta Johans  
Dotter, Brigitta Bengts Dotter. Anno C. 1659».

På södra gaveln epitafium över guldslagaren Reimer. Inskr.: »Fordom /Guld-  
slagaren I. Stockholm. /Herr. Chrispopher Reimer. /Och/ Des. Kiära. Hustru /Hedvig.  
von. Kemphen./ Tillika. Med. Deras. /afsomnade. Siutton. Barn./ Af. Hvilka. Tre. Sin.  
Faders. Handaslögd. Lärt./ Inneslutat. /Uti. Thenna. Kyrkas. Tysta. Stoff./ Wand-

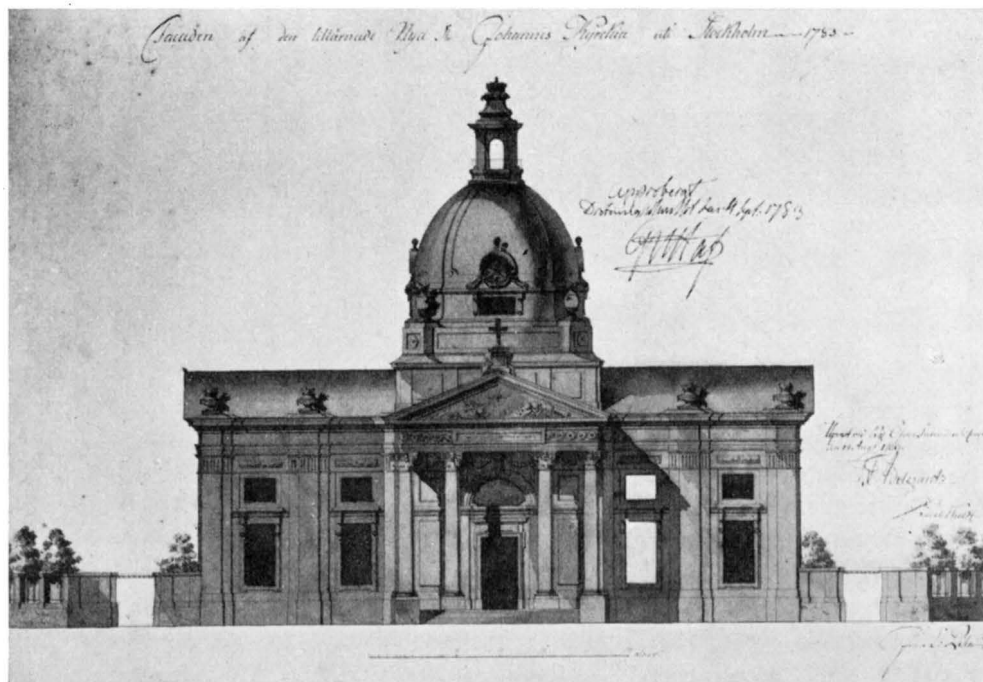


Fig. 216. Förslag till ny kyrka i Johannes av J. E. Rehn, antaget 1783. Huvudfasad.  
 Der 1783 approbierte Vorschlag zu einem neuen Kirchenbau von J. E. Rehn. Hauptfassade. Project for a new church by the architect J. E. Rehn. 1783. Main front.

ringsman. /Kom. Ihog./ Själens. Odödlighet./ Lifvets. Korthet. /Dödens. Visshet./ Domens. Oumgängelighet. /Och Låt./ Din. Stadiga. Åtanka. Vara. /I Christo jag lefver, I Christo jag dör, Christus är mitt lif, och Döden är min vinning».

Minnestavla över löjtnanten Jöns Nielson Örn vid Kungl. Livregementet till häst, död 1680 d. 10 jan. »teknad med dess Wapn eller Sigill».

Epitafium med målad framställning illustrerande Mat. 11. Inskr.: »Ich liege und schlaffe gants mit frieden: Dan allein Hu Herr hilfst mir dass ich sicher wone.

I yttre sakristian hängde t. h. strax inom dörren ett epitafium med »förgylt Bildhuggare Arbete rundt omkring»: mitt i avbildades Kristi förklaring, »hwilken andäktigt åskådas af flere Mans och Quinspersoner». Därunder inskr.: »GUDHs husse till prýdnad, haffver Kongl. Maj:ts Troo Tienare och Krigs Leijtenant Gevalier Johan Skeningh, låtit sättja denna tafla öfver Sina Sal. Dödæ Anno 1678».

**KLOCKOR** Klockorna voro tre. Av dessa hänga nu stor- och mellanklockan i den nuvarande kyrkans torn, där de utgöra anslagsresonans för slagverket. Lillklockan flyttades 1903 till St. Stephanskapellet, vars storklocka den nu är (se nedan s. 520 f. och 538).



Fig. 217. J. E. Rehns antagna förslag, sydfasad.

Südsansicht derselben Kirche wie Fig. 216.

South front of the church fig. 216.

## PLANER PÅ NY KYRKOBYGGNAD GUSTAV III:s BYGGNADSPROJEKT

Tanken att det gamla Johanneskapellet en gång skulle utbytas mot en kyrka av sten uppstod ganska tidigt i »församlingen».

I ett kungl. brev av den 12 mars 1674 heter det, att »den nya kyrkan — skulle bekomma en annan beqwämlig ort, hwarest ny kyrka af bräder kunde uppsättas, til dess de — — en annan af sten mägtade upbygga», och 1756 inlämnades till kyrkorådet i S:t Jakob ett »memorial», vari talades om träkyrkans ersättande med en ny av sten. I novembersammanträdet 1760 framfördes samma fråga av själva kyrkoherden i Jakob, Celsius, och det är ovan s. 459 skildrat, huru kyrkorådet tänkt sig detta kostsamma företags finansiering. Dessa planer gingo hand i hand med separationssträvandena hos Johannesborna (jfr ovan församlingshistorien s. 459). Dock torde tanken på kyrkobyggnad ännu ej tagit någon fast form. Är det måhända ett estetiskt krav, som gör sig gällande, kanske utlöst genom avund-

sjuka mot grannförsamlingarna? Något sådant framlyser mellan raderna i kyrkorådets ovan s. 460 citerade yttrande.<sup>1</sup>

Det var först mot slutet av 1770-talet som man kan säga, att tanken tog fast form. Detta skedde därigenom, att man anmodade hovintendenten Jean Erik Rehn att utarbeta ritningar till ny kyrka av sten, sedan man först erhållit kunglig tillåtelse.<sup>2</sup>

Året därpå, 1780, inlämnade Rehn ritningar, mot vilka kyrkorådet intet hade att anmärka.<sup>3</sup>

Hurudan hade nu Rehn 1780 tänkt sig kyrkan? Det finnes i arkivet ett förslag, fig. 219, som visar en blandning av rokoko och klassicism. Huvudfasaden domineras av korsarmens antikiserande låga gavel, som vilar på 4 kolonner med komposita-kapitäl. Korsarmen -- som skulle vetta mot söder -- flankeras av tvenne smala torn med kupolliknande hjälmar; över mittkvadraten var tänkt en flack kupol. Förslaget var sannerligen mindre lyckligt, och i synnerhet från öster eller väster hade kyrkan kommit att te sig tämligen oproportionerlig, vad ankommer förhållandet mellan torn och byggnadskropp.

Det slutligen av konungen 1783 fastställda förslaget, fig. 216, 217 har även vuxit fram ur ett rokokoartat förstadium (fig. 220 a och b) med magrare kupol. I mellanstadiet fig. 220 b är det tydligen Adolf Fredriks kyrka som föresvävat arkitekten.<sup>4</sup> Denna lätta siluett var emellertid ej det konungen tänkt sig. Han önskade en byggnad, som verkligen framträdde i stadsbilden.

Det rehnska förslaget kan närmast betecknas som klassicistiskt. Planen bildar ett kors med längdriktning i öster-väster, och altaret har enligt gammal kyrklig hävd sin plats i öster. Huvudfasaden var dock den södra, vilket nog kan betecknas som ett gammalt svenskt drag,<sup>5</sup> men som här snarast hade sin grund i läget. Kyrkan skulle bilda en fond i den breda Johannesplanen, eller Johannes Södra Kyrkogata, som den även nämnes på samtida specialplanerna över kyrkogården med omgivning. Fasaderna i det av konungen approberade förslaget voro strängt klassicistiska utan att hava den doriska tyngd, som sedermera blev högsta mode. Väggarna äro indelade av pilastrar, vilka vid takfoten krönas av fyrfat. F. ö. är den ornamentala utsmyckningen såväl till det yttre som i det inre sparsam och utgöres egentligen endast av en duva i strålar över huvudportalens gavel. Väggarna i det inre tänktes uppdelade av joniska pilastrar. Mittkvadraten täcktes av kupol, som i exteriören motsvarades av det välproportionerade centraltornet. Under östra korsarmen skulle likkällare inredas.

Bland inredningsdetaljer, som ingå i Rehns förslag, märkas altaret, predikstolen och orgeln.

<sup>1</sup> Se även WITTING.

<sup>2</sup> Det rent historiska resonemanget i denna fråga är skildrat i församlingshistorien ovan s. 463 ff.

<sup>3</sup> Se ovan, församlingshistorien s. 461 f., där förhandlingarna i kyrkorådet utförligt skildras.

<sup>4</sup> Jfr SVERIGES KYRKOR, Stockholms Kyrkor Bd V, fig. 48.

<sup>5</sup> Jfr J. ROOSVAL, Den baltiska Nordens Kyrkor, Sthlm 1924, s. 145.



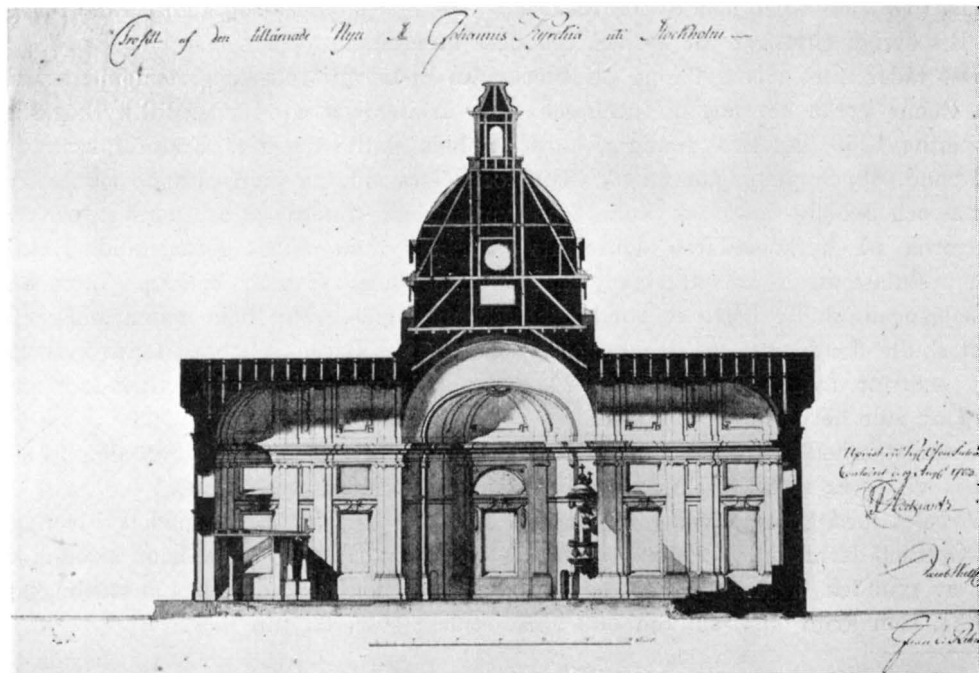
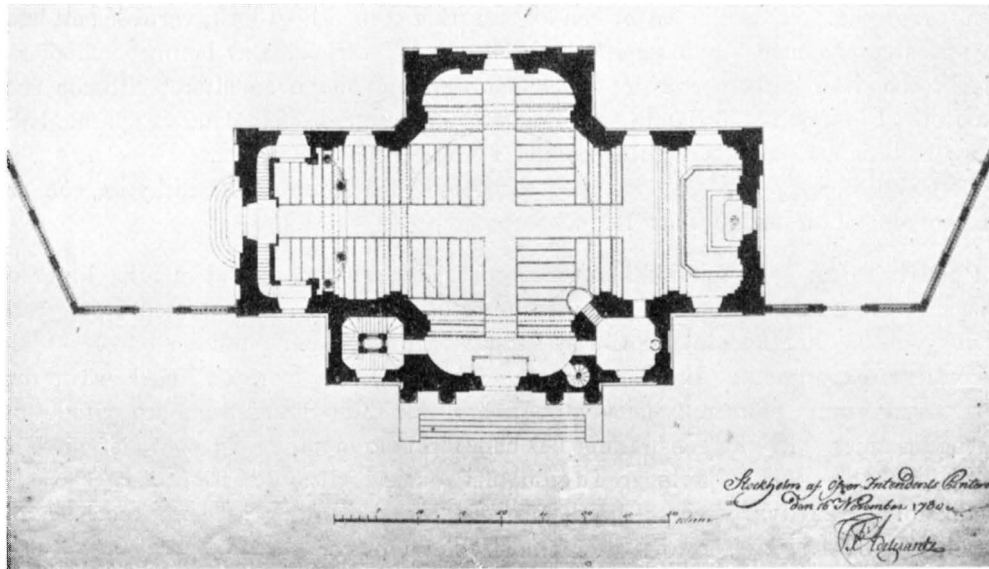


Fig. 218 *a, b*. Plan och längdsektion av J. E. Rehns förslag till ny kyrka i Johannes 1780.  
 Grundriss und Längsschnitt der 1780 geplanten Kirche in St. Johannes. Plan and longitudinal section of the new church in St. Johannes 1780.

Altaret (fig. 221) skulle ha formen av en sarkofag med högt lock, varpå låg ett lamm på apocalypsens med sju insegel förseglade bok. På varje sida av lammet knäböjer en ängel, och från altaret svävar offerröken upp mot det ovan altaret sittande rundfönstret. I rökmolnet flygande små änglar. Lammet, de knäböjande änglarna, boken och alla ornament tänkta i guld, molnet i färg, det övriga i vitt.

Detta altarförslag bör jämföras med det förslag till altare för Klara kyrka, som med all sannolikhet är författat av Rehn.<sup>1</sup>

Predikstolen var mindre klassicistisk. Själva korgen med dess raka linjer och ornering av guirlander går väl i stil med den sobra interiören, men i den övriga uppbyggnaden har konstnären tillåtit sig utsvävningar, som påminna om 1800-talets dekorativa experiment. En låg kupol, täckt av moln vari en ängel svävar upp bäres av tvenne palmer, vilkas kronor äro kapital. Stammarna äro virade med rosenquirlander. På korgens framsida hade arkitekten tänkt sig en relief med bibliskt innehåll. Alla orneringar i guld, det övriga vitt. Rehns endast 8 år äldre predikstol för Hedvig Eleonora kyrka är, trots sin blandning av barock och rokoko, betydligt renare i linjerna än detta fantasifyllda förslag.<sup>2</sup>

Orgelfasaden, andas idel rokoko. Möjligen är den ej av Rehn, det laverade bladet (fig. 222) röjer icke Rehns handstil. Det synes tyngre och kompaktare i färgen än R:s övriga ritningar till kyrkan och dess inredning.

Det råder intet tvivel därom, att Stockholm hade varit ett skönhetsmoment rikare, om Rehns kyrka kommit till utförande. Av arkitektens eget förslag till kyrkogårdens planering 1782 (fig. 223) framgår, huru det hela skulle tett sig. Framför kyrkan en halvrund, öppen plan, gatorna på västra och östra sidorna (motsvarande gamla Tullports- och Johannesgatorna) skulle löpt symmetriskt åt nordväst och nordöst, och även gångarna på kyrkogårdarna skulle fått en från kyrkan räknat divergerande riktning och avslutats av en halvcirkelgång motsvarande planen framför kyrkan. Inom halvcirkelgången skulle legat en rundel, besädd med gräs. Mot hela denna anläggning, som skulle dominerats av den kupolprydda kyrkan, skulle Johannes södra kyrkogata lett snörrätt fram. För arbetet ville Rehn själv välja sina män, vilket han ansåg vara av stor betydelse.

Grundstensnedläggningen ägde rum i närvaro av konungen och hovet den 14 sept. 1783, vilket är utförligt skildrat i församlingshistorien (ovan s. 464).

Arbetet med grundgrävning tog samma höst sin början, och en modell tillverkades av Gottlieb Ifversson.<sup>3</sup> Denna blev färdig 1784 (Prot.). Därjämte hann även en stor del av grunden läggas. Detta arbete hade genom kontrakt överlåtits åt stenhuggaren Göthe, som skrev kontrakt om 500 alnar sträckt sten, 22 tum hög.

<sup>1</sup> SVERIGES KYRKOR, Stockholms Kyrkor. Bd VI, fig. 76, s. 239.

<sup>2</sup> SVERIGES KYRKOR, Stockholms Kyrkor. Bd III, fig. 133.

<sup>3</sup> GOTTLIEB IFVERSSON, Kungl. slottssnickare, f. 1750, d. 1813.

»6 st. pilaster av gotlandssten, 5 alnar höga.

6 st. sandstenssocklar under pilastbaserna.

6 st. baser till pelast av gotlandssten.

6 st. fönster med sina ornament.

Den stora kyrkoporten av 12 alnars höjd.

24 alnar Cordon list, en aln hög.»

$\frac{1}{3}$  av arbetet skulle vara slutfört i slutet av mars, den andra tredjedelen i slutet av maj och resten i slutet av juni. Alltsammans skulle betalas med 1331:26:8.

Gustav III hade emellertid på hösten 1783 anträtt den romresa, som skulle bli så skickelsediger för Sveriges konst och för Johannes kyrkobygge i synnerhet. Konungen skrev från Rom den 24 jan. 1784, att han ännu en gång ville granska Rehns ritningar för att däri göra en del ändringar, och den 26 aug. samma år meddelade överståhållare Sparre, att konungen i Rom funnit en kyrka, som konungen funnit till planen ganska mycket likna Johannes nya kyrka. Detta är i upprinnelsen till novantikens erövrande av den svenska smaken. Bygget måste nu avstanna, och de därvid bundna mästarna, slottsmurmäst. Uhr, slottsbyggmäst. Robsahm och slottsstenhuggaren Joh. Göthe uppmanas att omedelbart inställa allt arbete tills vidare.

I juni 1784 ankommo nya ritningar utförda av den franske arkitekten Léon Dufourny,<sup>1</sup> som konungen sammanträffat med i Rom. Dufournys förslag, som synes å fig. 225—226 är av helt annan stil än Rehns. Var Rehns kyrka klassicistisk, så är Dufournys novantik. »Det är närmast en rekonstruktion av en av den romerska kejsartidens basilika, som här afses till omklädnad åt en nordisk kyrka».<sup>2</sup>

Det svåraste med det nya förslaget var, att det blev för dyrt. Enl. Rehns förslag skulle kyrkan kosta 90 000 å 120 000 rdr, enl. det nya förslaget 150 000 å 200 000, och summan komme ytterligare att stiga, som det nu bleve nödvändigt att riva närliggande byggnader. Sparre hade delgivit konungen dessa siffror, men majestätet ansåg, att 20 000 kunde sparas genom att göra en del sirater av billigare material. Den för den rehnska kyrkan utstakade platsen var ej lämplig som grund för denna stora byggnad, men som det var konungens vilja, att huvudportalen skulle ligga mitt för Malmskillnadsgatan, kunde den ej dragas vare sig längre väster- eller österut, än den redan grävda grunden låg. En ny plats hade emellertid utsetts av Rehn och Adelerantz längre österut, då emellertid klockstapeln, brunnen och fattighuset bl. a. måste offras. Grunden till det Rehnska bygget var redan till  $\frac{1}{3}$  lagd, men det var enl. Adelerantz mening möjligt att använda det färdighuggna materialet utan större ändringar för den nya planen. En tids ofruktbar skriftväxling följde. Överståhållaren Sparre var tydligen mycket verksam att hindra arbetets fortgång, vilket synes i ett i kyrkorådet den 11 mars 1786 uppläst brev ställt till konungen, vari han uppräknar församlingens alla ekonomiska svårigheter samt vädjar till konungens estetiska sinne

<sup>1</sup> LÉON DUFOURNY, f. 1754, d. 1818.

<sup>2</sup> CURMAN i ROMDAHL-ROOSVAL, Svensk Konsthistoria s. 578.

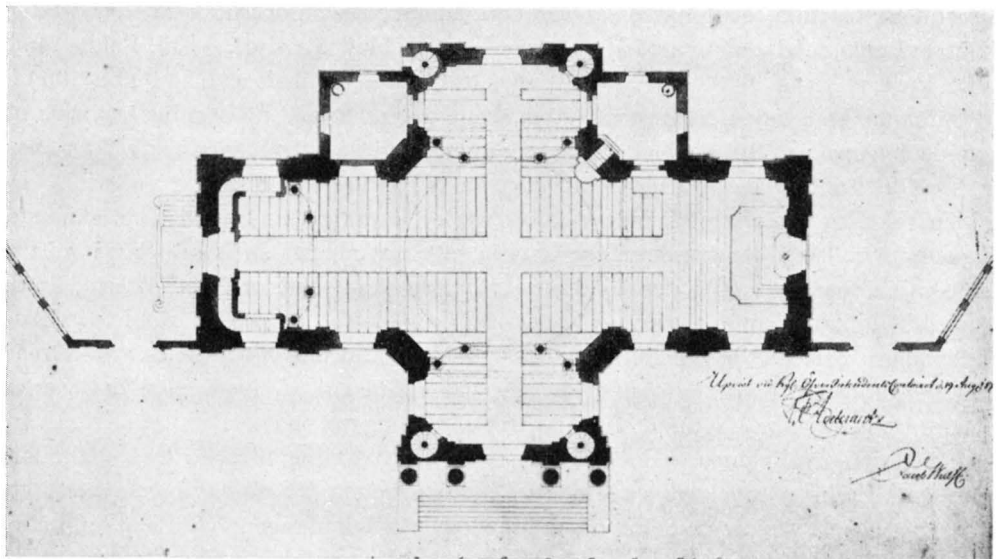
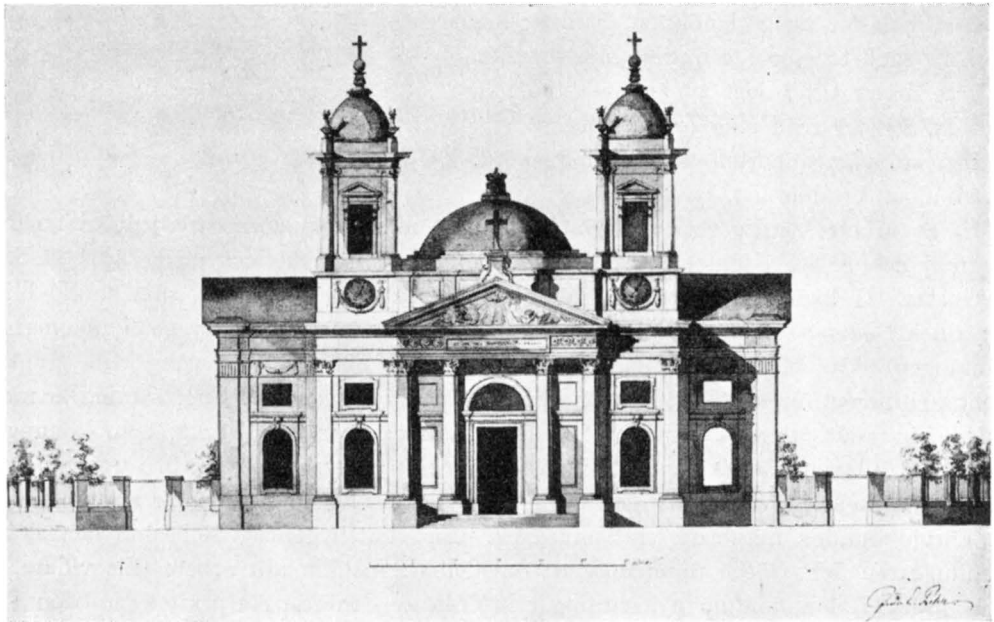


Fig. 219 *a, b*. Sydfasad och plan av J. E. Rehns första förslag till ny kyrka i St. Johannes 1780. Erster Vorschlag zu einer neuen Kirche in St. Johannes von J. E. Rehn 1780. Südfassade und Grundriss. J. E. Rehn's first project for a new church in St. Johannes 1780. Plain, front and plan.

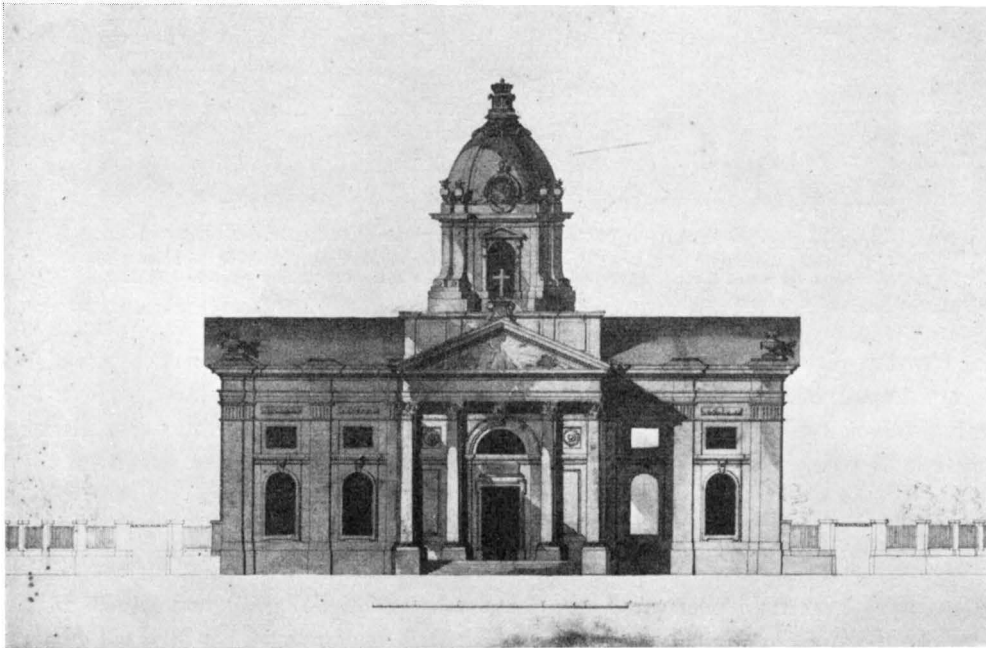


Fig. 220 *a, b*. Sydfasad av J.E. Rehns andra och tredje förslag till ny kyrka för St. Johannes 1780.  
Zweite und dritte Zeichnung für eine neue Kirche in St. Johannes 1780. Second and third project for a new church in St. Johannes 1780.

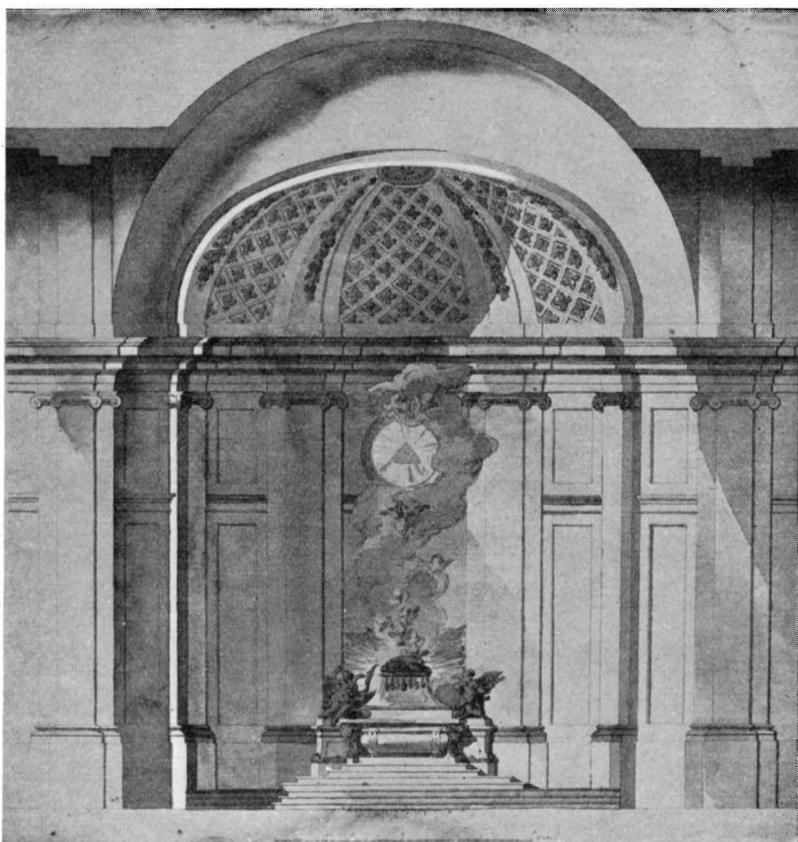


Fig. 221. J. E. Rehns förslag till alturväggens anordning. Antaget 1783.  
 J. E. Rehns Zeichnung zur Gestaltung der Altarwand der neuen Kirche. Approbiert 1783. Drawing for the arrangement of the north wall and the altar of the new church. By J. E. Rehn 1783.

och föreslår, att det varken bör byggas en »tidevarvet vanhedrande» byggnad eller att ett kapell bör bibehållas, som kan undvaras. Slutligen föreslår Sparre, att församlingsdelen upplöses och lägges till närgränsande. Till sist förföllo alla planer på byggande av stenkyrka, och det gamla kapellet måste åter iståndsättas. (Jfr ovan s. 463.)

## DEN NUVARANDE KYRKAN

BYGGNADS-  
BESKRIVNING

Den nya kyrkan är belägen i nordöstra och högsta delen av den gamla Brunkebergs-kyrkogården, synlig vida omkring. Byggnadens längdaxel är inriktad ungefär i norr och söder. Från söder ter sig kyrkan mycket monumental. En bred granittrappa för här upp till kyrkan från kyrkogården, som sänker sig mot söder, upp mot

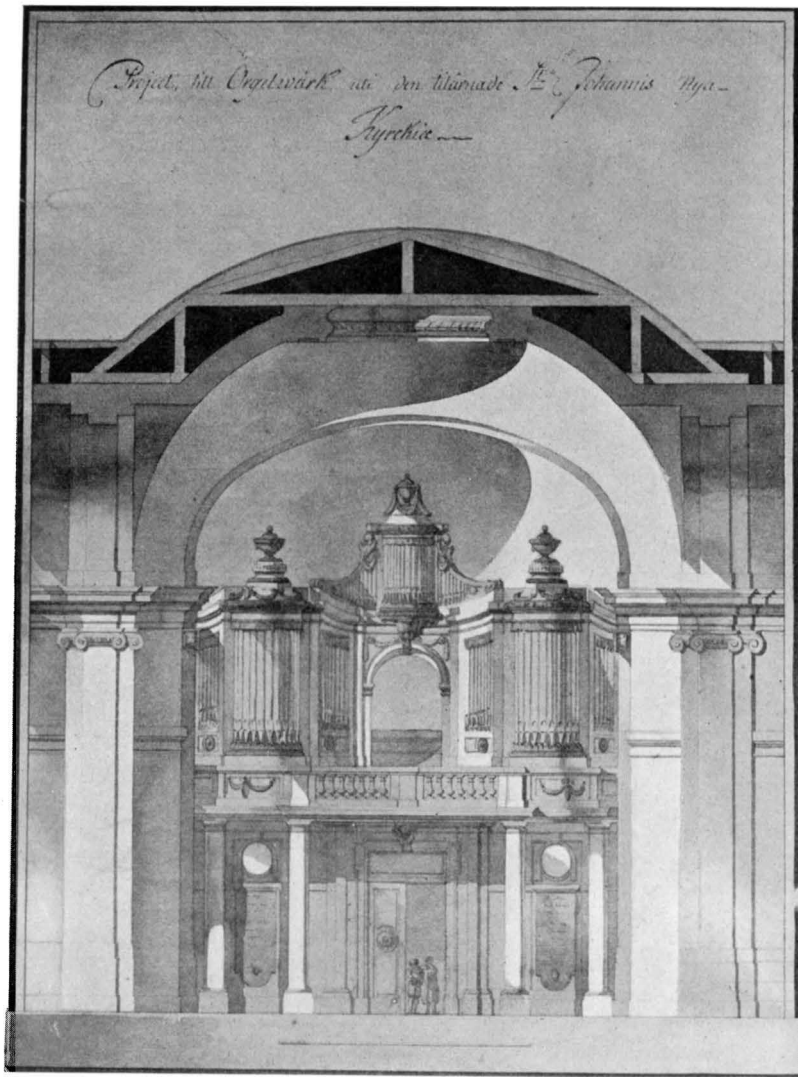


Fig. 222. J. E. Rehns förslag till orgel. Antaget 1783.

J. E. Rehns Orgelvorschlag 1783.

Project for an organ in the new church. By  
J. E. Rehn 1783.

den stenskodda terrassen, varpå byggnaden ligger. På båda sidorna av trappan äro i terrassen inbyggda gravkapell med sandstensklädda fasader. Trappans och kyrkoterrassens balustradräcken äro gjutna i cement.

Materialet är rött tegel, sockeln av granit, alla figurer, ornament och profiler äro av cement.

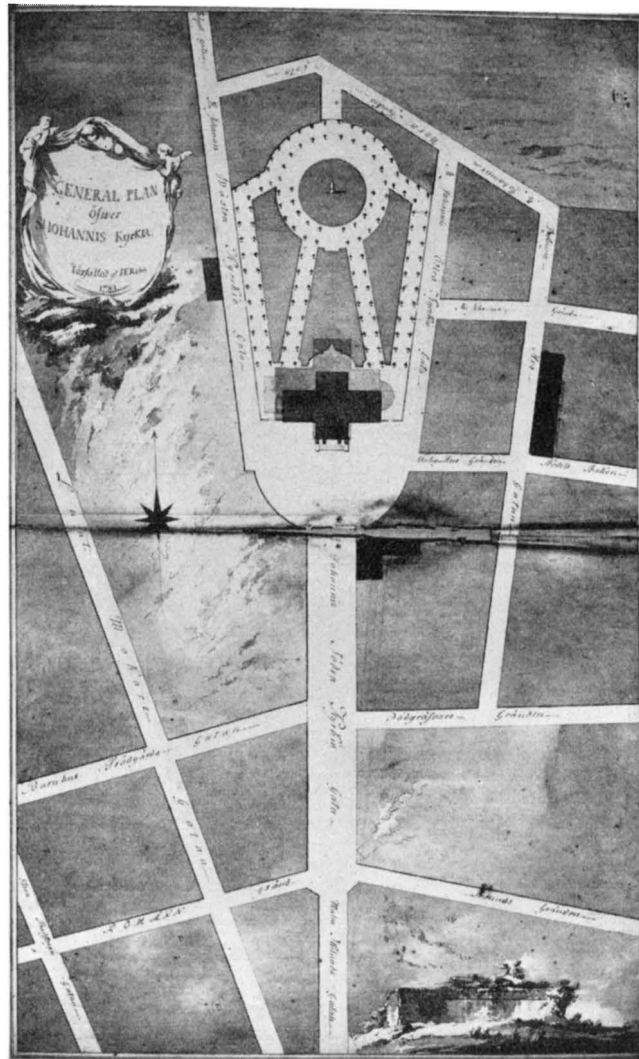


Fig. 223. J. E. Rehns generalplan av Johannes kyrka och kyrkogård 1783.

J. E. Rehns Generalplan der neuen Kirche und ihrer Umgebung 1783. Plan of site of the new church. By J. E. Rehn 1783.

Kyrkan är en treskeppig basilika med transept och polygont kor i norr. Planen är tämligen doktrinärt gotisk. Tornspetsen är av granit med en järnstång igenom. Stången krönes av kors med förgyllda ornament. Tornets åttkantiga spira är byggd av rött, gult och brunt tegel, det senare saltglaserat. De olika tegelfärgerna bilda ett geometriskt mönster. I hörnen mellan transeptarmarna och den övriga kyrkan



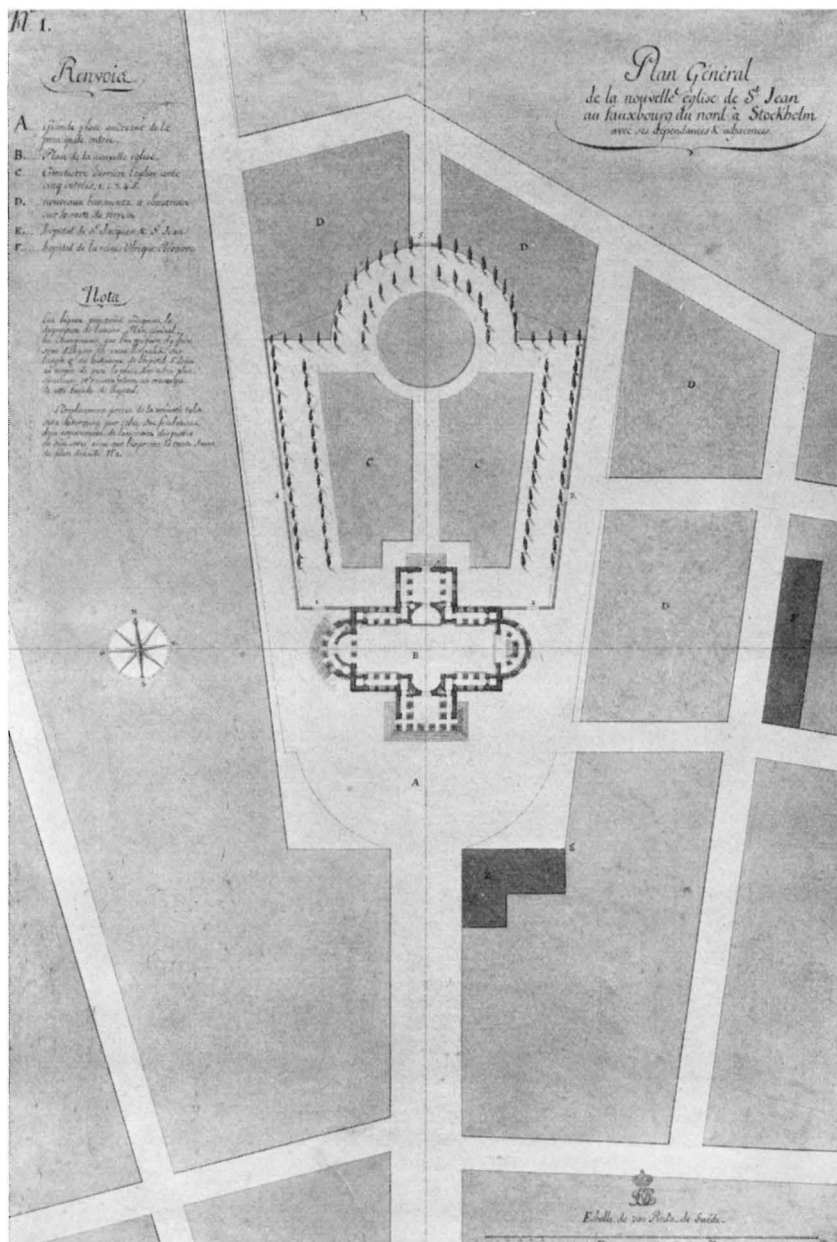


Fig. 224. Léon Dufourny's projekt till kyrka och kyrkogård 1784.

Vorschlag des französischen Architekten Léon Dufourny zur Kirche und Gestaltung des Friedhofs 1784.

Léon Dufourny's project for church and churchyard 1784.

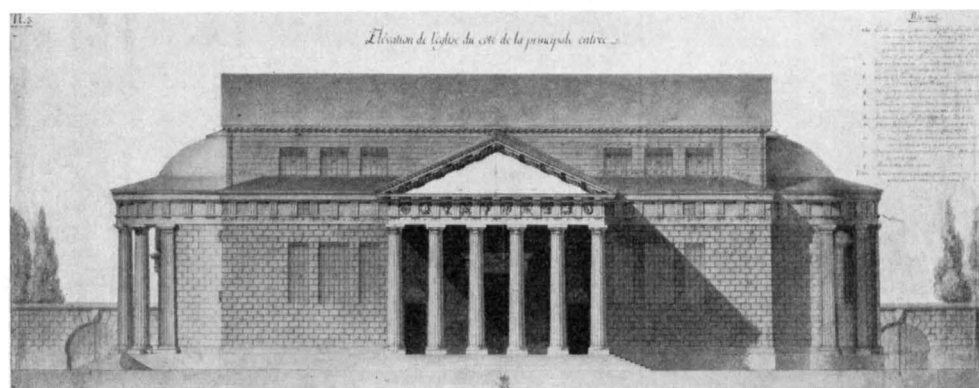
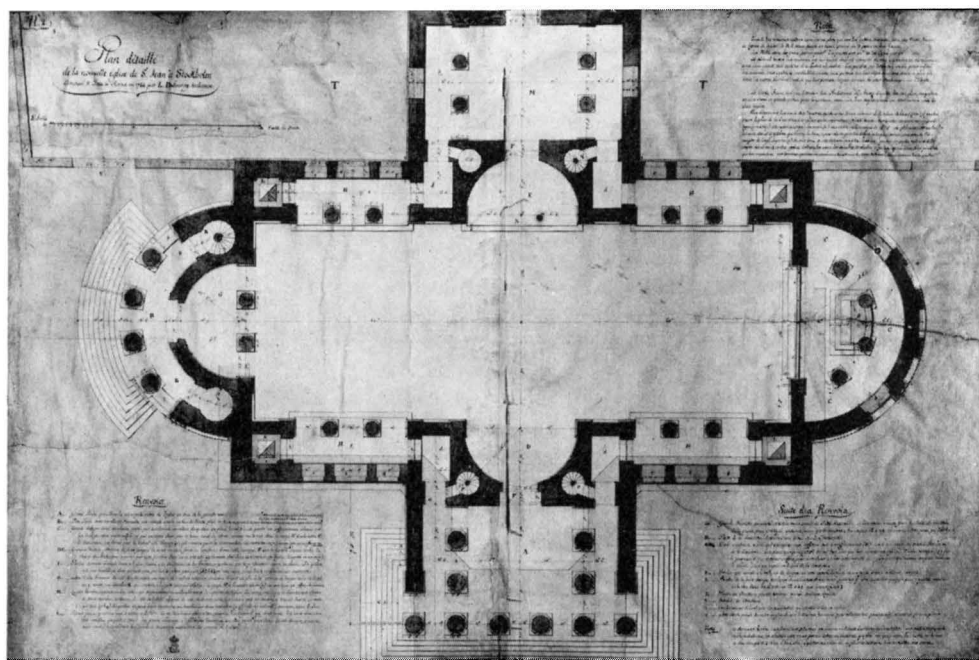


Fig. 225 a, b. Plan och sydfasad av Dufourny's kyrkoförslag 1784.  
 Grundriss und Haupt(süd-)fassade. Von Dufourny 1784. Plan and main front of the church as projected by Dufourny 1784.

synas polygona trapptorn. Sakristian är belägen i korets norra del. Över korsningspunkten reser sig en takryttare. Långhusets taknock prydes av ett mer än 1 meter högt galler av smidesjärn. Taket är täckt av skiffer.

Valvtrycket i det inre motväges av strävpelare och strävbågar, de senare krönte av fialer. Vattenkastare i form av groteska djur sticka ut från varje strävpelare.

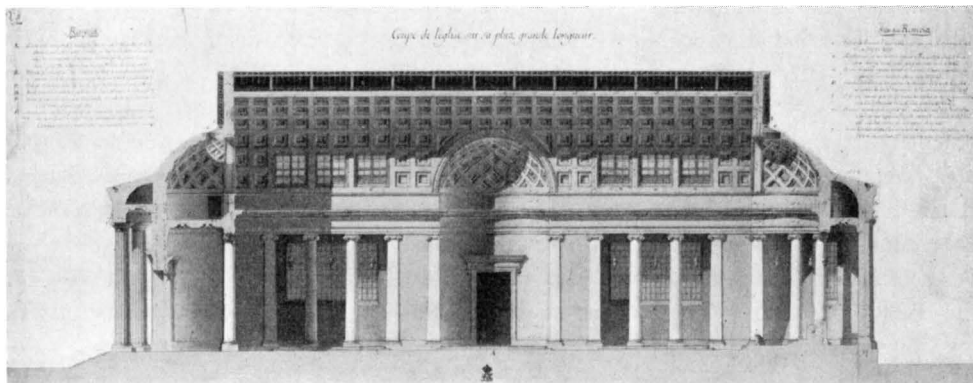
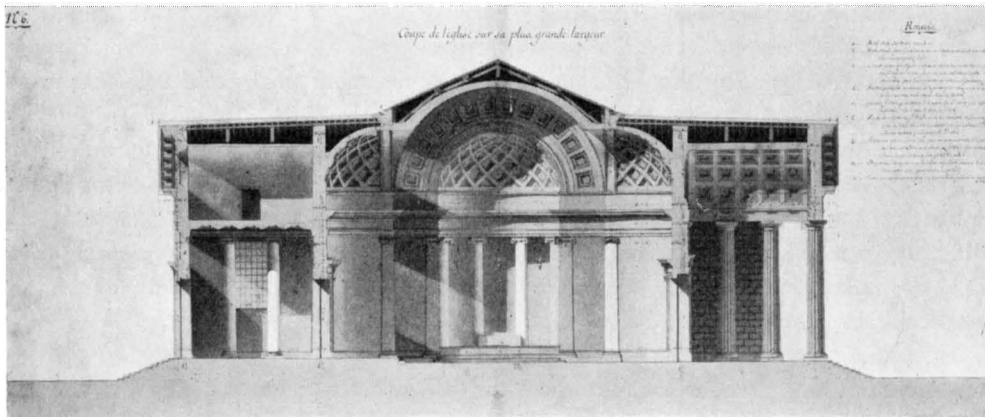
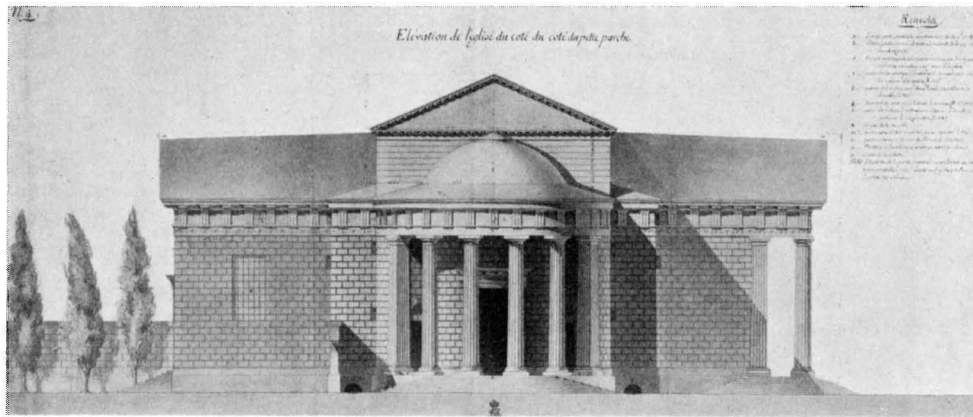


Fig. 226 a—c. Västfasad, tvär- och längdsektion enl. Dufourny's förslag 1784.  
West facade, cross- and longitudinal section of the church as projected by Dufourny 1784.

Sidoskepp och kleristorium hava på vardera sidan fem stora, spetsbågiga fönster med målade glasrutor infattade i spröjsar av cement. Glasmålningarna äro utförda hos F. X. Zettler i München. Koret upplyses av 5 lancettlika fönster.

I långhusfönstren är glasmålningen ornamental, i blå, röda, gula och gröna färger. I det västra transeptfönstret framställes den heliga födelsen i mitten, på vardera sidan en profet. Det motsatta fönstrets målning behandlar Uppståndelsen, flankerad av två profeter. Figurscenerna äro överbyggda med gotiska baldakiner. Färgerna äro starka; rött, blått och gult äro övervägande. I det mittersta korfönstret framställes korsfästelsen med Johannes och Maria under korset. De fyra sidofönstren upptagas av apostlarnas bilder, tre i varje: Mattias, Johannes och Judas, Andreas, Petrus och Jakob d. ä. på västra sidan; Bartholomeus, Paulus och Simon ivraren, Jakob d. y., Filippus och Thomas på den östra, var och en med sitt attribut. Samma färgskala är här använd som i transeptfönstren. De under huvudfönstren placerade mindre fönstren hava enbart ornamental målning, vart och ett med sin särskilda huvudfärg, violett, grönt, blått o. a., alltsammans i kraftiga färgmotsättningar. De i mycket ringa grad ljusgenomsläppande fönstren giva åt den redan genom sin dunkla tegelfärg mörka interiören en illusion av medeltid.

Portaler finnas å sydfasaden samt på transeptarmarnas fasader mot öster och väster. Sydportalen är huvudingång. Dess tympanon prydes av en tronande Kristus i relief, omgiven av *A* och *Q*. På de flankerande strävorna synes Petrus t. v. och Paulus t. h., rundfigurer stående på polygona postament, som vila på kolonnettliknande konsoler burna av människohuvuden. Portalens kolonnetter och statyer äro av betong och modellerade av Theodor Lundberg.<sup>1</sup>

Över portalen ett stort rosettfönster.

Transeptarmarnas portaler äro varandra lika. De flankeras av små spetsiga fönster. Tympanet prydes av en reliefframställning av pelikanen, som föder sina ungar med sitt eget blod samt av växtornamentik. På framsidan av de flankerande strävpelarna synes ett nedåtkrypande, naturalistiskt lejon. Ovanför vardera portalen ett stort, spetsbågigt fönster.

Dörrarna äro tillverkade av brunbetsad ek med dekorativa järnbeslag i gotiska former.

Pelare (deras form se interiören fig. 229 och 230) lisener och valvribbor äro utförda i blågrått och rött tegel, valvkuporna av en porösare tegelsort, »sågspåns-tegel». Valven äro avputsade i gult med dekorationer i rött. F. ö. äro väggarna av fogstruket tegel. Mellan lisenerna finnas under varje fönster tre spetsbågiga blindnischer med målat draperi med brokadmönster i svart, brunt, grönt och guld.

Dessa målningar liksom valvens äro utförda av Agi Lindegren. I korvalvet framställes Kristus tronande omgiven av änglar, Petrus och Paulus, i transeptets mittvalv evangelistsymboler, f. ö. ornamental målning (se fig. 235).

Johannes kyrka, uppförd efter ritningar av Carl Möller,<sup>2</sup> betecknar ett nytt skede

<sup>1</sup> THEODOR LUNDBERG, f. i Stockholm 1852, d. i Rom 1926.

<sup>2</sup> CARL MÖLLER, arkitekt, överintendent och chef för överintendentsämbetet, f. 1857, d. 1934.

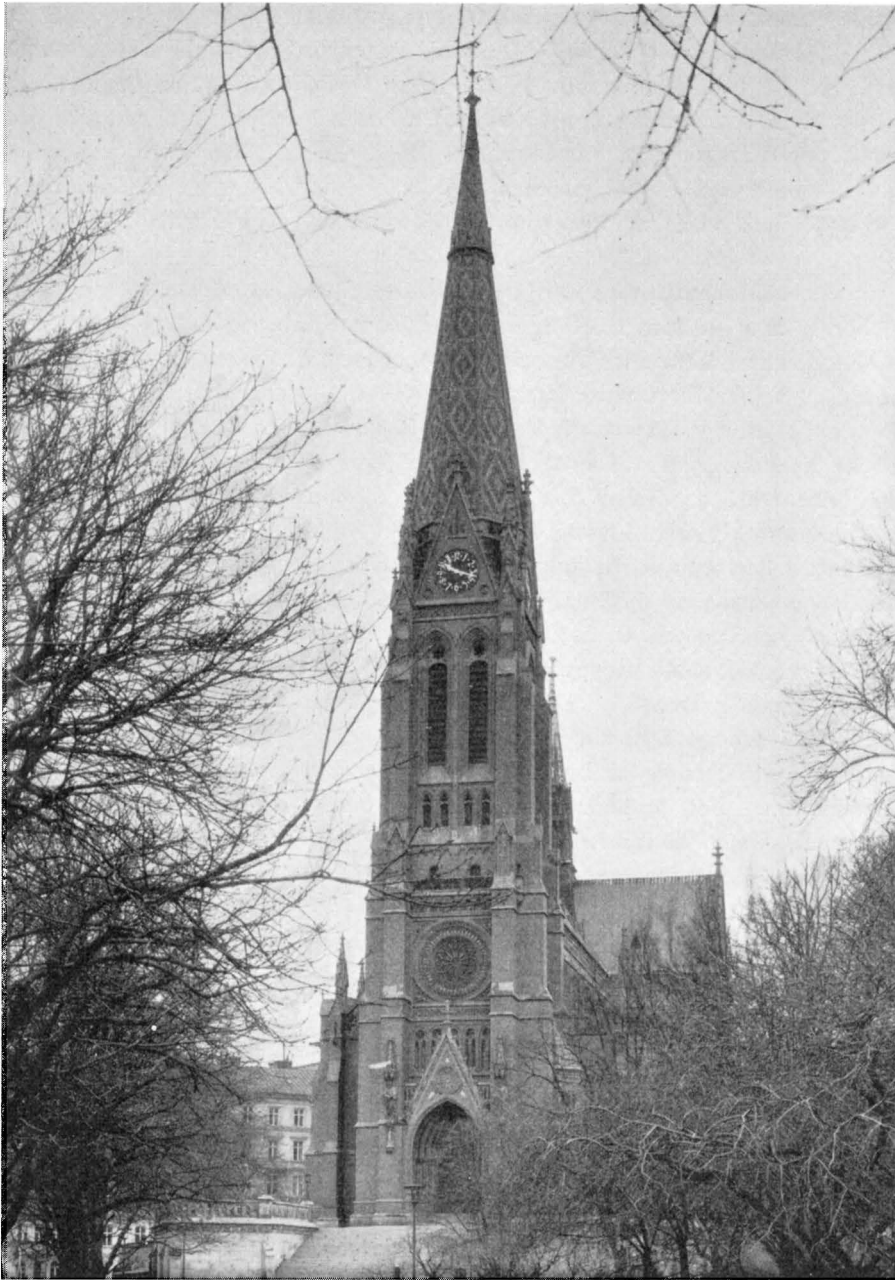


Fig. 227. St. Johannes kyrka från söder. Foto Faith-Ell 1932.

Südansicht der 1883—90 gebauten Kirche. The present church seen from the south. Built 1883—90.

i 1800-talsgotiken, vars främste representant före Möller var Helgo Zettervall. Möllers kyrka är i jämförelse med Zettervalls mera dogmatiskt gotisk. Den senare arkitekten sökte tydligen att utbilda sin gotik till en friare arkitekturform, men genom vissa detaljers överdrivna utformning kom helheten att lida. I Johannes kyrka äro däremot detaljerna så väl vägda mot varandra, att det är själva byggnaden som helhet som framträder, dominerad av det smäckra tornet. I huru hög grad grammatikalisk gotiken är uppfattad, visas av kyrkans interiör jämförd med domen i Köln, fig. 229 och 230.

Det torde också snarast vara den franska höggotikens katedraler — dit väl Kölnerdomen bör räknas — som stått modell åt Möller. Sålunda är själva systemet det samma som t. ex. i Köln eller Tournay, ehuru reducerat, liksom de små rundnischerna i arkadernas svicklar även hava franska förebilder, t. ex. katedralen i Tournay

TILLKOMST-  
HISTORIA

Hösten 1881 inbjöd Jakobs och Johannes församling arkitekter till tävling om förslag till ny kyrkobyggnad. Den 31 december hade 6 tävlingsförslag insänts. I prisnämnden sutto bl. a. Helgo Zettervall och slottsintendenten E. Jacobsson. Carl Möller erhöll första priset, Ludvig Pettersson det andra.

Möller fick redan året därpå uppdrag att utarbeta ritningar, och den 14 september 1883 på 100-årsdagen av 1700-talskyrkans grundläggande stadfästes förslaget. I mars 1884 antogs byggmästaren C. A. Olssons anbud om utförande av grundläggningsarbete, läggande av sockel samt utbyggnad av terrassen med begravningskapellen med den däremellan liggande trappan. Den 29 maj 1884 ägde grundläggningen rum. Följande år kunde arbetet taga sin början.

Pingstdagen 1890 invigdes kyrkan. Byggnadens utseende var då i stort sett det samma som nu. Det är endast det inre som omskapats under senare reparationer (1914), huvudsakligen bänkinredningen, se nedan s. 513. I samband med öppnande av mittgången förändrades även tornentrén. Pingstdagen 1915 firades 25-årsjubileum av kyrkans invigning.

## INREDNING

Altaret är gjutet. Skivans främre, utskjutande kant vilar på 4 gröna kolonnetter. Altarbordets fasad är mellan kolonnetterna dekorerad med I. H. S. i mittfältet samt vinkvist t. v. och ett axknippe t. h. framställda i låg relief i fyrpassfält (guld och vitt på blå botten).

Ovanför altarbordet befinner sig en liten baldakin, bestående av 2 gröna kolonnetter, vilka uppbära en gotisk gavel. I väggen under baldakinen en nisch.

Altartavlan, ett neogotiskt retabel med av Kristus på korset, omgiven av Abel, Melchisedec, Aron och Isac, är levererad av Josef Leja. Materialet är ek.

Den gamla altartavlan förvaras nu i Jakobs kyrka. Den framställer i oljemålning

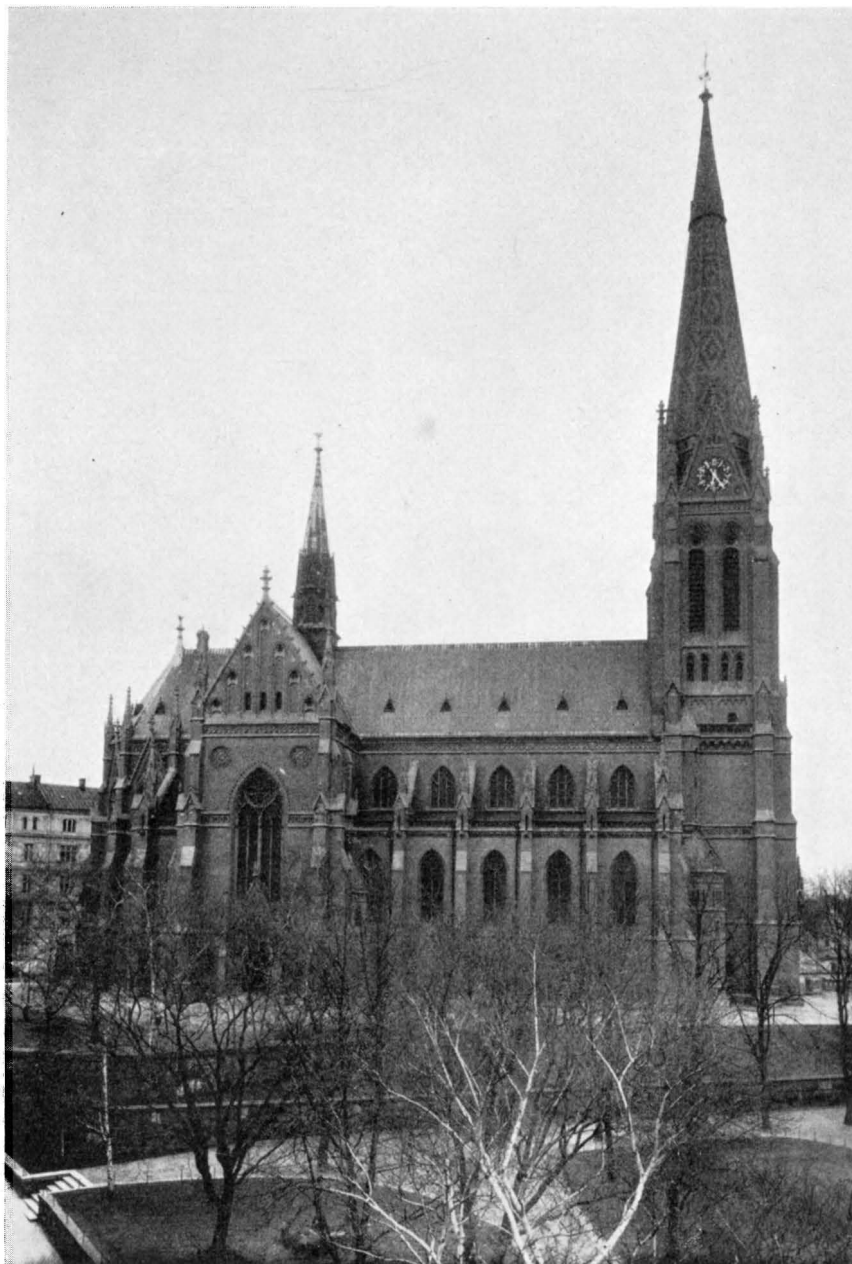


Fig. 228. St. Johannes kyrka från väster. Foto Faith-Ell 1932.  
Westansicht der Johannes Kirche. The church from the west.



Fig. 229. St. Johannes kyrka. Interiör mot norr. Foto Faith-Ell 1932.  
Innenansicht gegen Norden. The interior looking north.



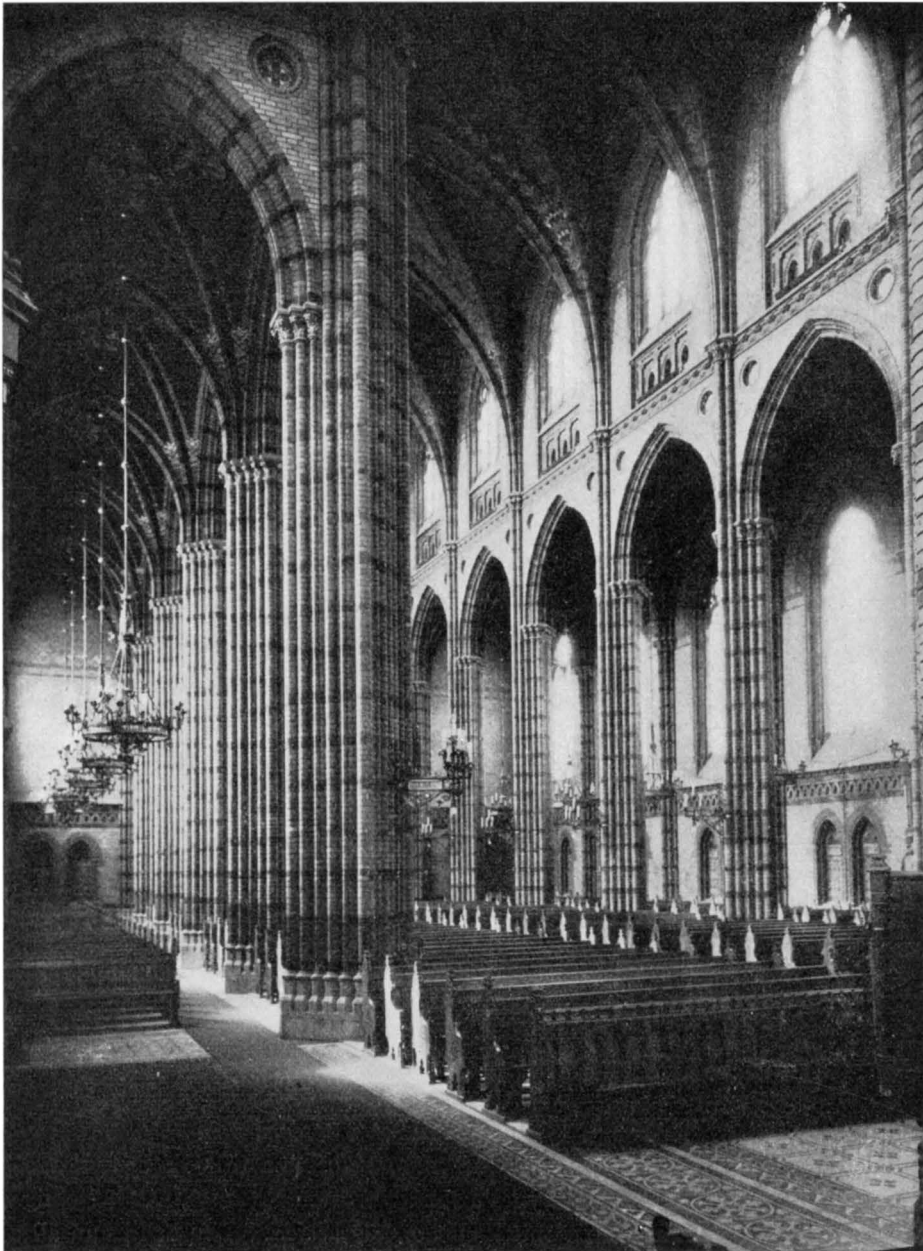


Fig. 230. St. Johannes kyrka. Interiör mot sydväst. Foto Faith-Ell 1932.  
Innenansicht gegen Südwest. The interior looking south-west.

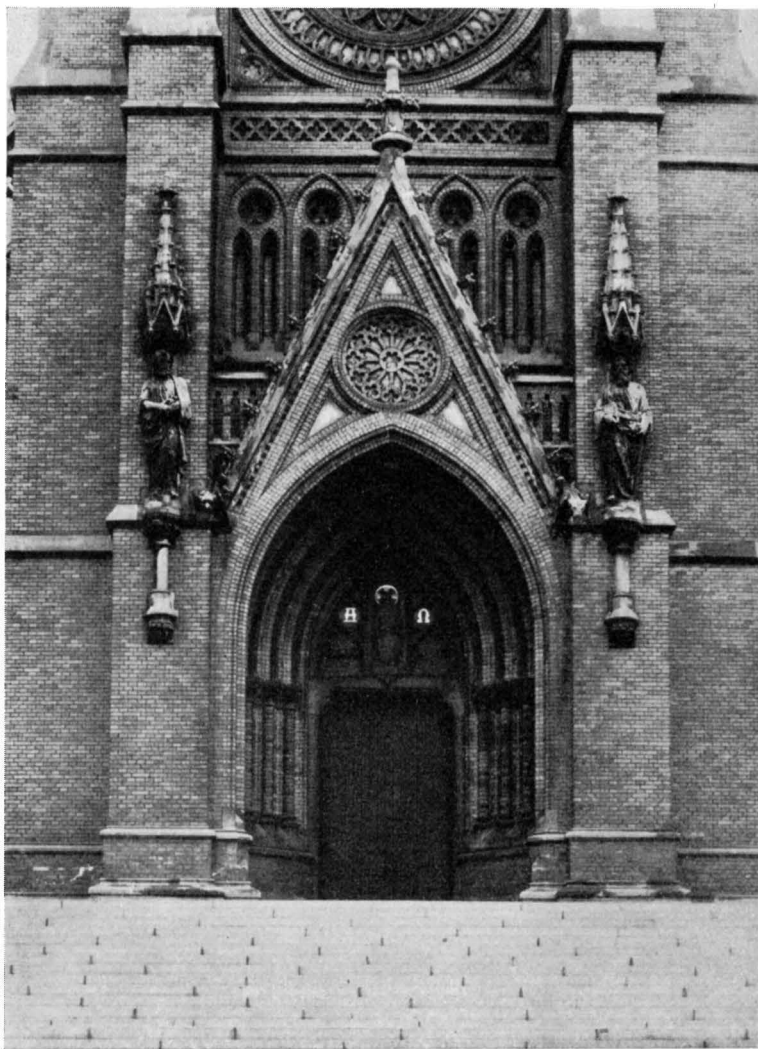


Fig. 231. St. Johannes kyrka. Sydportalen. Foto Faith-Ell 1932.  
 Haupt(süd-)portal mit Skulpturen von Th. Lundberg. South portal with sculptures by Th. Lundberg.

Kristi födelse. Ursprungligen skänkt av drottning Christina till Jakobs kyrka, såld på auktion 1849. Skänkt till Johannes kyrka 1851 av prosten Fröst. (Se s. 357 o. fig. 147.)

Predikstolen har sin plats på mittskeppets högra sida. Den är liksom all annan inredning i nygotisk stil efter Möllers förslag. På korgens sidor fyra bilder ur passionshistorien (Getsemane, vandringen till Golgata, Kristus på korset, uppståndelsen) samt Petrus och Paulus. Huven tillkom 1914.

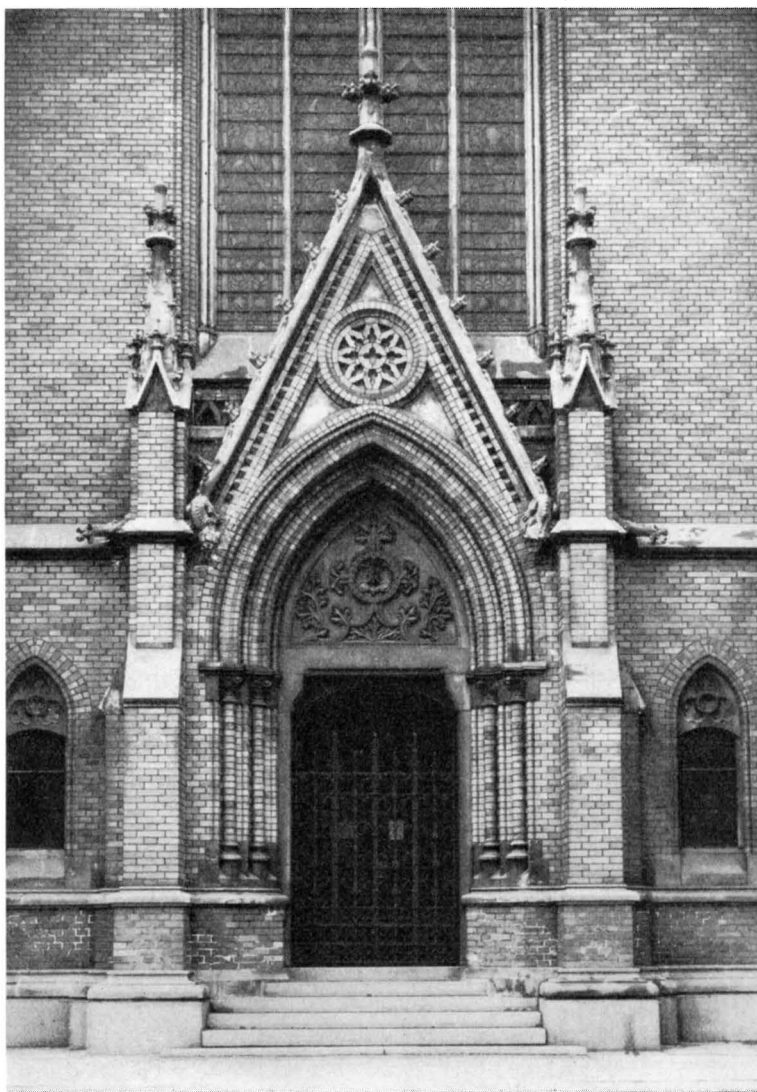


Fig. 232. St. Johannes kyrka. Nordportal. Foto Faith-Ell 1932.  
Nordportal. North portal.

Före 1914 upptog bänkinredningen hela mittskeppet. En i södra förhallens mitt placerad pelare skulle antyda, att de i kyrkan inträdande skulle vika av åt sidorna för att från sidoskeppen inkomma i bänkrummen. Då förslaget om mittgång först väcktes, gjordes en undersökning, som visade, att genom denna nya anordning icke blott antalet sittplatser skulle bliva mindre, utan altaret och predikstolen skulle även

av pelarna bortskymmas för en stor procent av åhörareantalet. Det förlorade antalet sittplatser ersattes emellertid genom anordnandet av bänkar i sidoskeppen. Kyrko-interiören kommer utan gensägelse mera till sin rätt genom den längdriktningen betonande mittgången, än vad fallet var då mittskeppet var upptaget av de långa bänkarna.

Nummertavlor, 6 st. med ramar av ek.

Dopfont av marmor, prydd av änglahuvuden i moln. Omgivande smitt skrank, svartmålat och förgyllt.

Lock till dopfunten, av brons. Prydd med Johannes döparens bild samt därunder i medaljongen de fyra evangelisterna. Inskr.: »Alla Ni som äro döpta till Christus Jesus äro döpta till hans död.» Ciselerat arbete.

Kalk av förgyllt silver (fig. 238 *a*). Pärönformad nod. Inskrift på foten: »Föräbrat af Notarien Wälb. Carl Hierzeel och dess Hustru Maria Spitz den 19 Martii A:o 1714.

Stämplor B. S. Erik (IH)<sup>1</sup> vikt 41 lod (715 gr.). Tillökt 1831. H. 25,9. Diam. 13,5. (Cuppan).

Patén: förgyllt silver. På brättet ett inskrivet kors. På undersidan står S A S. K. I. D. Stämpel. IGÅ (?) Tre kr. St. Erik. Z 3. (=1830).<sup>2</sup> Diam. 16,2.

Kalk med patén av förgyllt silver (fig. 238 *b*). Cylindrisk, oornrad nod, anordnad till oblatbehållare. Halsen är nedanför noden 6-kantig. Rund fot med graverade blad. Inskrift på fotens undersida: »Tilhör St. Jacobi kyrka. Väger 23<sup>3</sup>/<sub>8</sub> lod». »23 Lod» (= 360 gr.). Inga stämplor. H. 18,2. Diam. (Cuppan) 8,7 (Foten) 11,5.

Paténens stämplor: R (el. P) tre kr. S. Erik. I (el. F) R?.<sup>3</sup> Diam. 11.

Kalk och patén av förgyllt silver, för sockenbud. Inskrift på kalken: »FÖRÄRAT TIL ST. JOHANNIS KYRKA. BRANDVAGTS ROTMÄSTAR ENCKAN INGEBOR CEDERBOM. ÅR 1762.» Stämpel N tre kr. S. Erik. ÅKERMAN.<sup>4</sup> Vidare står ristat i botten »17<sup>3</sup>/<sub>4</sub>. 31.» Väger 230 gr. H. 12,2 (fig. 238 *c*).

Paténer är kombinerad med oblatbehållare. Samma stämpel som kalken samt siffran 5<sup>1</sup>/<sub>4</sub>. Diam. (paténens) 7,8 (behållarens) 5,3. Överlämnad från Jakobs församling i oktober 1844. Kalken renoverad den 19 mars 1902.

Kalk och patén av förgyllt silver, för sockenbud. Noden är anordnad som i kalken N:o 2. Inskr.: »TILLHÖRIG JACOBI KYRKA. GJORD 1808. 19<sup>1</sup>/<sub>8</sub> LOD. Stämplor I H L<sup>5</sup> tre kr. S. Erik B 3. H. 14. Diam. (Cuppan) 6,8. (Foten) 8,8.

<sup>1</sup> Johan Jönsson Holm, mästare i Stockholm 1713. UPMARK, Silver, s. 95.

<sup>2</sup> Möjl. I. G. Å.=J. G. Åkerman, mästare i Stockholm 1818. UPMARK, Silver, s. 197.

<sup>3</sup> Förmodligen J. Thomasson Rosander 1749—1781.

<sup>4</sup> Petter Åkerman, 1754—1792, UPMARK, Silver, s. 130.

<sup>5</sup> Johan Henrik Lampa, 1806—1822. UPMARK, Silver, s. 180.



Fig. 233. St. Johannes kyrka. Aposteln Paulus, flankfigur på sydportalen. Foto Faith-Ell 1932.

St. Paulus, Statue von Th. Lundberg am Sydportal.

St. Paul, statue by Th. Lundberg.

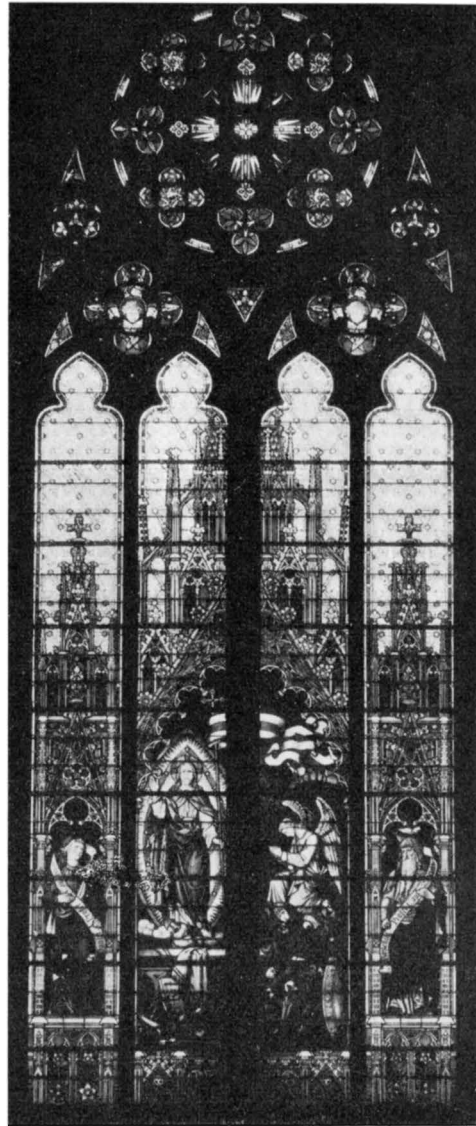


Fig. 234. St. Johannes kyrka. Kristi uppståndelse. Glasmålning 1890. Foto Faith-Ell 1932.

Auferstehung Christi, Glasgemälde 1890.

Resurrection. Glass painting 1890.

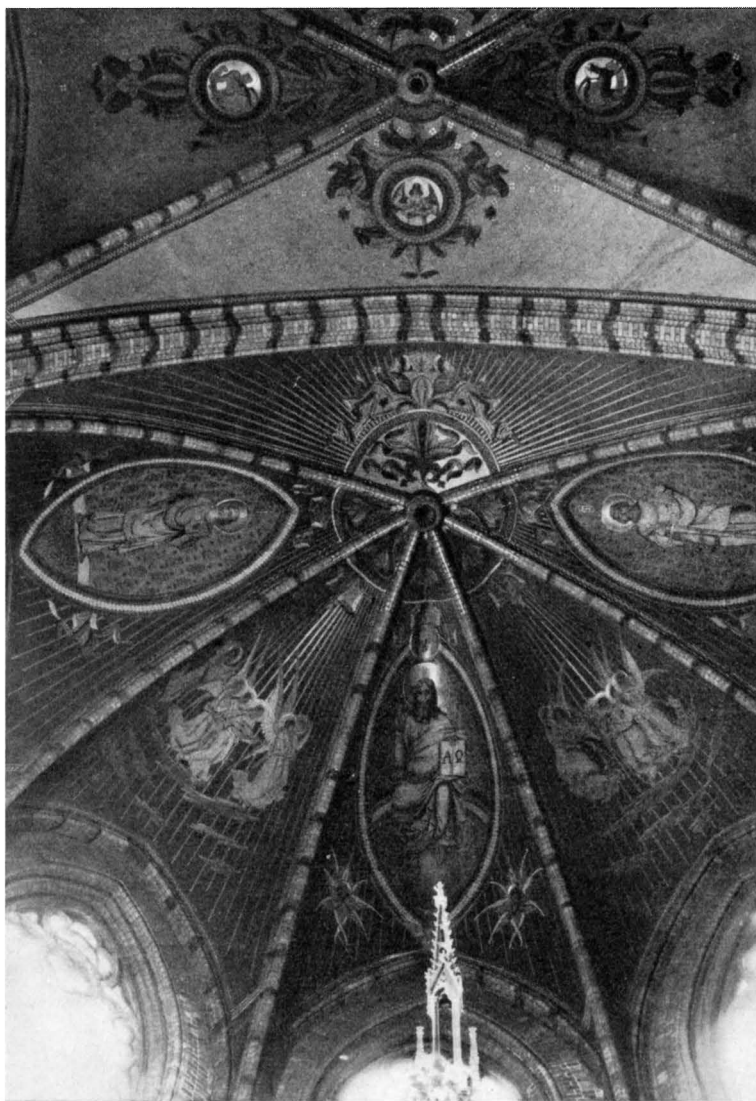


Fig. 235. St. Johannes kyrka. Korvalvets målningar. Foto Faith-Ell 1932.  
 Gewölbemalereien des Chores. Von Agi Lindegren. Fresco in the vault of the choir. By Agi Lindegren.

Paténen har samma stämpel. Diam. 8,9.

Vinflaska av glas med silverbeslagen kork, tillhörande nyssnämnda sockenbuds-  
 tyg. Silverbeslagets stämpel. G A B S. Erik. N 6.<sup>1</sup> H. 8,5.

<sup>1</sup> 1891.

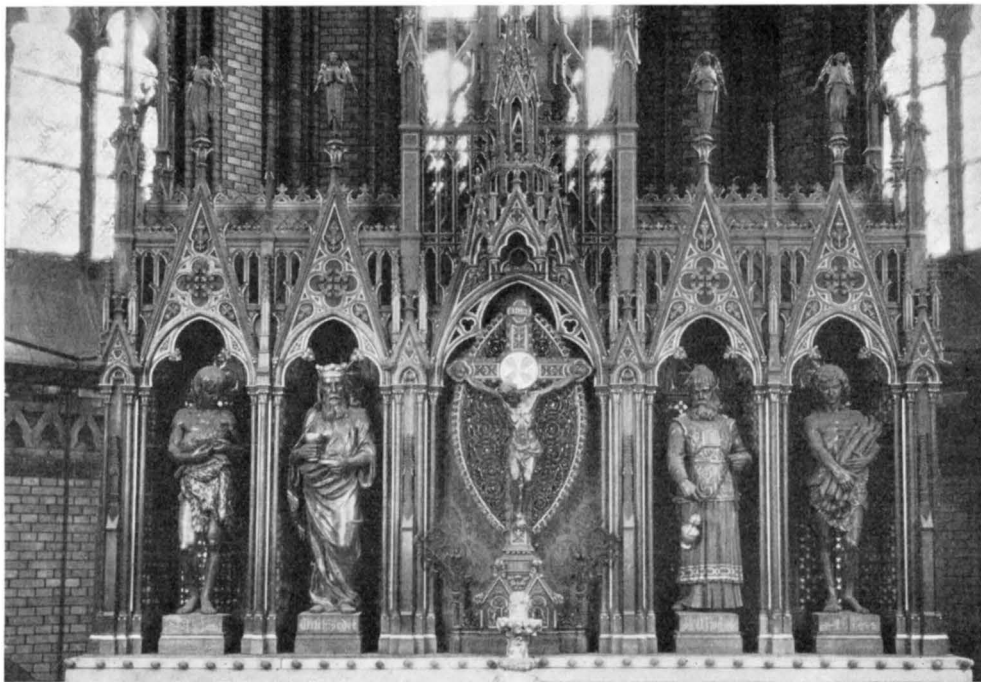


Fig. 236. St. Johannes kyrka. Retabet. Foto Faith-Ell 1932.

Das Retabel. Ausgeführt von Josef Leja.

Retable by Josef Leja.

Oblatask av silver. 8-kantig, något avlång form. På locket graverat lamm med fana. Inskr.: »HENRIK TUFF OCH ANNA SALOMONS DOTTER 1691. 17 $\frac{1}{2}$  lod» (väger 230 gr). Stämpel S. Erik. B. M..<sup>1</sup> (Fig. 239 c). L. 10,6. B. 10,4.

Vinkanna av silver, inuti förgylld (fig. 239 a). Locket prydes av graverade blomstermönster samt Karl IX:s mynt. Cylindriskt liv. Inskrift: I MEMORIAM SEMPTERNAM UTRISQUE MARITI. AD. ECCLES. AULI REG. ADITUORICIUM QUONDAM, DUODUM VERO PIE DEFUNCTORUM IN GUE COEMITERIO JOHANNEO UNA CUM DECEM LIBERIS SEPULTORUM NICOLAS SCHARFFII A:O 1712. THEODORI FLUMENTI A:O 1741, VAS HANC ARGENTEUM IN USUS SACRAS ECCLESIE JOHANNEÆ SACRUM VOLNIT VIDUA ADHUC SCEPERSTES LIBERIS VERO NEPOTIBUSQUE ORBATA CATHARINA HALLMAN. ÆTATIS SUÆ ANNO 79. DOMINI VERO 1749 D. 1 JANUARIJ.» — Under botten står »109 $\frac{1}{2}$  LOD». Väger 1 450 gr. H. 18. Bottenytans diam. 16,9.

Sannolikt icke ursprungligen kyrkligt föremål.

Vinkanna av förgyllt silver (fig. 239 b) oornrad. Inskrift: »BAGAREN H. NILS ANDERSON. H. ANNIKA ANDERS DOTTER. TILL GUDZ ÄHRA GIFWEN. DENNA KANNA TILL

<sup>1</sup> Michel Pohl d. ä. (1655—1698). UPMARK, Silver, s. 53.

SANT JOHANNIJ ANO 1698 DEN 2 FEBRUARI. Stämplar: K (el. R?) F (med krona?)  
61<sup>1</sup>/<sub>4</sub>. Väger 810 gr. H. 23,5.

LJUSREDSKAP Ljuskröna av mässing. Å kulan är ingraverat DENA · CHRONA · HAR · JAGH ·  
JACOB · BERTHILSON · BERG · OCH · MIN · HUST · KERSTIN · HAKANS · DOTTER · FÖRÄRT ·  
TIL · S · JOHANNIS · KYRKIA · 1677.

Hänger i Pastorsexp.

Kyrkans elektriska belysning är inmonterad i 4 kronor i vardera sidoskeppet samt på från pelarna utskjutande armar för belysning av mittskeppet. Kronan och ljusarmarna äro av smidesjärn, och deras detaljer återgå på medeltidsformer, drakar o. a. fabeldjur, de fyra främsta ljusarmarna prydas av evangelisternas symboler.

TEXTILIER Altarduk av linne med guldbroderad spets, gjord och skänkt av fru Euphrosyne Bergman, f. Sjöcrona 1890. Inskr. »S:t Johannes kyrka. Den som törstar Han komme och den som vill han tage livvets vatten för intet. Året efter Christi börd MDCCCXC. E. Bergman, f. Sjöcrona».

Altarduk av linne, smal, med virkad spets.

Altarduk av linne, med virkad spets av linne, påsydd 1901. I gravkoret.

Altarduk av linne, med bård av röd filt.

Altarduk av röd filt.

Antependium av röd sammet, med Sparres och Horns vapen i broderi. Befinner sig sedan 1905 i Jakobs församling. (Se s. 353 o. fig. 99).

Antependium av mönstrat rött siden. Inskr. »G. E. 1736». Befinner sig sedan 1905 i Jakobs församling. (Se s. 353 o. fig. 136).

Antependium av svart sammet med silverbroderi. Befinner sig sedan 1905 i Jakobs församling.

Mässhakar, 2 st. av blåviolett sammet. På ryggen broderat kors med skära rosor och gröna blad på ljust violett botten. På fälten omkring korset törnrankor med gråskära, strålomgivna rosor. I korsmitten Pelikanen födande sina ungar med sitt hjärteblod. På framsidan mittbård med rosenstängel som korsets. L. 112. Tillverkad av Handarbetets Vänner 1904 efter komposition av Carl Möller. (Fig. 240 a).

Mässhakar, 2 st. av röd sammet. På ryggen ett broderat kors med röda rosor och gröna blad på gul botten. I korsmitten en ängel hållande en vit duk med bokstäverna I. H. S. Korsets träarmar fortsätta på framsidan L. 112. Tillverkade av Handarbetets Vänner efter komposition av Carl Möller 1905. (Fig. 240 b).

Mässhakar, 2 st., av röd sammet med guldgaloner. Nu i Stefans kyrka (se s. 533).

Mässhakar, 2 st., av svart sammet, med silveraloner, nu i Stefans kyrka (se s. 533).

Kalkkläde, av svart sammet med silverbroderi. Skänkt av Maria Sofia Ekroth.

Kalkkläde av röd sammet med guldgaloner. Skänkt av komminister Stahre.



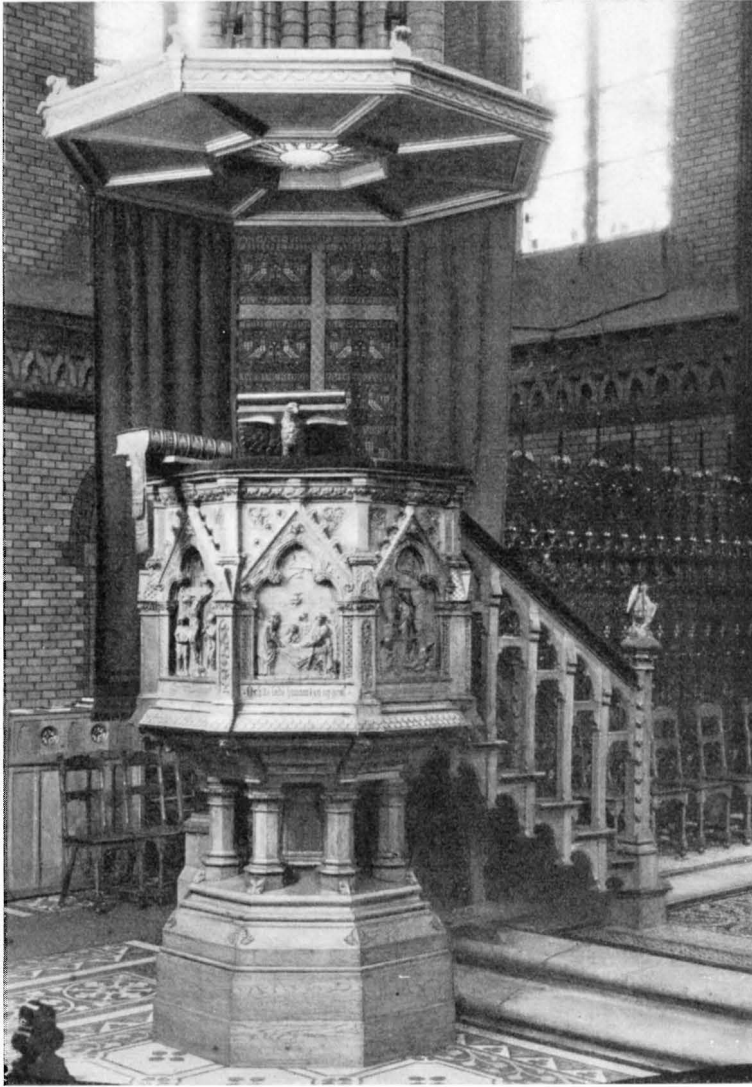


Fig. 237. St. Johannes kyrka. Predikstolen. Foto Faith-Ell 1932.  
 Die Kanzel. The pulpit.

Flossamatta för koret, tillverkad av Handarbetets Vänner efter komposition av Julius Kronberg 1890.

Karl XII:s Bibel i franskt band med silverspännen. Ett ex. d:o med skinn- BÖCKER  
 pärmar.

Gustav Adolfs Bibel i franskt band med mässingsspännen.



Fig. 238. St. Johannes kyrka. Kalk av silver, a) 1714; b) 1700-talets senare hälft; c) 1762.  
 a) Silberner Kalch um 1714; b) zweite Hälfte des 18. Jahrh.; c) um 1762.  
 a) Communion cup about 1714; b) latter half of the 18th cent; c) about 1762.

Karl Gustafs Bibel i franskt band. Personalier över Drottning Ulrika Eleonora 1742.

KLOCKOR

Storklockan bär följande inskrift:

»I TACKSAM ERINRAN AF H. K. H. STORHERTIGEN FREDRICHS AF BADEN LYCKLIGA TILLFRISKNANDE FRÅN EN SVÅR SJUKDOM. ÅR 1882 FÖRÅRADES DENNA KLOCKA I UNDERDÅNIGHET ÅT H. K. H. KRONPRINSESSAN VIKTORIA, AF GEH. KOMMERSERÅDET BAARE I BOCHUM OCH ÖFVERLEMNANDES AF HENNE SÅSOM GÅFVA TILL S:T JOHANNES KYRKA I STOCKHOLM ÅR 1885. / KYRKOHERDE EVALD BERGMAN, / KYRKOVÅRDAR WILHELM SEBARDT, I. G. BUHRE.

»ÄRA VARE GUD I HÖJDEN. / O CHRISTUS, ÄRANS KONUNG. KOM MED FRID, / DU STAD ÄR SÄLL SOM DENNA KONUNG FÅR TILL GÄST, / I DIG FINNS KÄRLEK, DYGD OCH TRO, / TY CHRISTUS SJELV VILL HOS DIG BO, / HAN FRÄMJAR DINA VÄRF I NÅD / OCH ÄR DIG NÄR I RÅD OCH DÅD. / DIG VARE PRIS O JESU MILD, / SOM FRÅN DE TROGNA EJ ÄR SKILD. /

Andra klockan bär inskriften: »MENNISKORNA EN GOD VILJA. / VÅR GUD ÄR OSS EN VÄLDIG BORG. / KOMMEN I ALLE SOM ARBETEN OCH ÄREN BETUNGADE, / JESUS CHRISTUS VILL VEDERQVICKA EDER. /

Tredje klockan: »FRID PÅ JORDEN. / KOMMEN TY ALLTING ÄR REDO / HELIG ÄR GUD / ALL VERLDENS GUD ALL KRAFTS / OCH NÅDS OCH VISDOMS GUD. /

Femte klockan: Uppflyttades från klockstapeln 1894. Tillkännagiver tornurets timplag. Å bandet runt övre kanten står: »SOLI DEO GLORIA». På ena sidan:



Fig. 239. St. Johannes kyrka. *a*) Silverkanna, skänkt 1749; *b*) vinkanna, skänkt 1698; *c*) oblatask, 1691.

*a*) Silberne Kanne, 1749; *b*) Silberne Kanne, um 1698; *c*) Oblatendose 1691.

*a*) Wine vessel of silver 1749; *b*) Wine vessel of silver about 1698; *c*) Wafer-box of silver about 1691.

»ANNO 1707, TÅ CAMMAR RÅD BILLINGSCHÖLD. H. KRIGSRÅD FAHLSTRÖM H. BORG-  
MÄST. THESMAR H. KIYKIOHERDEN MAG. ANDREAS LYSING. H. ÅLDERMANNEN OLOF  
BENGTS SON, WORO KYRKIO RÅD OCH H. ANDERS LARSSON BANK KYRKIOVÅRD. WID  
S. JACOBI OCH S. JOHANNIS. BLEF THENNA KLÅKA OMGUTEN I STOCKHOLM AF KON-  
GELI STYCKGIUTAREN H. GERHARDT MEYER».

Och å den andra sidan i den halvcirkel över Karl XII:s ryttarbild: »VIVANT OVANS  
REX CAROLUS XII.» Under ryttarbild: »GLORIA · IN · EXCIS · ET · IN · TERRA. PAX ·  
HOMNIBUS · BONA · VOLUNTAS. (= Ära / vare Gud / i höjden! /.



Fig. 240. St. Johannes kyrka. Mässhakar. 1904 och 1905. Foto Faith-Ell 1932.  
 a) Kasel 1904; b) Kasel 1905. a) Chasuble 1904; b) Chasuble 1905.

Sjätte klockan Uppflyttades i oktober 1894 från klockstapeln. Tillkännagiver tornurets kvartsslag. Inskription: »ÅR 1754 BLEF DENNA KLOCKA OMGJUTEN UTAF TVENNE ANDRA KLOCKOR SOM BLIFVIT SPRÄCKTA, HVARAF DEN ENA VAR GJUTEN 1623 OCH DEN ANDRA ÅR 1650. GJUTEN OCH TILLÖKT I STOCKHOLM AF JOH FAHLSTEN.»

## SAMMANFATTNING AV S:T JOHANNES KYRKORS KONST-HISTORIA

1. En kyrkogård, benämnd Brunkebergs- eller Nya Kyrkogården, existerade på den plats, där kyrkan nu ligger, sedan obekant tid, enl. traditionen tillkommen redan under medeltiden, men sannolikt först på 1500- eller 1600-talet (dess plan se fig. 208 o. 211).

2. År 1649—51 uppföres på denna kyrkogårds nordöstra del ett träkapell med plan av ett likarmat kors, på vars mitt en takryttare eller ett torn (se fig. 207). Detta kapell skulle endast användas vid begravningar och saknade egentlig kyrklig inredning.

3. Då år 1671 även andra gudstjänster begynte hållas i kapellet, utvidgades först södra korsarmen och gavs tresidig avslutning 1671, skaffades fasta bänkar 1672, predikstol 1674 samt altare 1685 med altartavla, målad 1682. Vidare skänktes flera tavlor till kyrkans prydnad. En läktare uppfördes i öster över sakristian, vartill området bakom altaret tjänade, 1687.

Bland övriga, inventarier från epoken märkas vinkanna 1698, Johannes döparens huvud, oljemålning omkr. 1700, fig. 241 samt epitafier och minnestavlor samt textilier och ljusredskap. År 1692 uppfördes på kyrkogårdens nordöstra del en klockstapel av trä (fig. 212), vari de tre klockorna upphängdes.

4. Sakristian uppfördes 1727 i öster, varvid altaret flyttades intill östra väggen. 1730 nedtogs tornet, varpå taket förbättrades och belades med bräder. Året därpå uppfördes 8 st. vindskupor med fönster, varjämte västra korsarmen förlängdes och läktare uppfördes i norra och västra korsarmarna. Alla läktarbröstningar målades med bilder av apostlar och evangelister. Genom dessa tillbyggnader fick kyrkan det utseende den har i fig. 214.

Av inventarier från denna tid märkas predikstolen 1712, nya bänkar å läktarna, kalk 1714, ljuskrona 1715 och textilier.

5. 1780 inlämnade arkitekten och K. hovintendenten J. E. Rehn förslagsritningar, till en ny kyrka av sten (fig. 219), som emellertid ej vunno Gustav III:s gillande. Tävlan om förslagsritningar till ny kyrka utlystes då i Målarakademien, varpå slutligen Rehn inkom med nya ritningar, vilka 1783 godkändes av Konungen (fig. 216). Grundstensläggning den 14 sept. 1783. Förslaget omfattade även nyplanering av kyrkogården (fig. 223), på vars södra del kyrkan skulle ligga med huvudfasaden åt söder.

6. Året därpå, 1784, inställdes de redan påbörjade arbetena, och ett nytt förslag sändes från Rom, författat av den franske arkitekten Dufourny (fig. 225 f.). Då den däri tillämnade kyrkan skulle bli för stor och för dyr inställdes arbetet helt och hållet.

7. Därpå restaurerades den gamla träkyrkan, som åter togs i bruk.

8. I början av 1800-talet planerades kyrkogården, träd planterades 1817. Kyrkan restaurerades 1822 och målades gul 1841. På altaret uppsattes ett enkelt, förgyllt kors och de gamla tavlorna undanskaffades.

9. Hösten 1881 utlystes tävlan om förslag till ny kyrka. Det av arkitekten Carl Möller inlämnade förslaget stadfästes 1883 d. 14 sept., varpå 1884 arbetena med den nya kyrkan begynte. Kyrkan invigdes pingstdagen 1890. Den nya gotiska kyrkan av rött, skånst tegel med inre beklädnad av gult tyskt, synes å fig. 227 ff. Portalskulpturer av cement modellerade av Theodor Lundberg, glasmålningar från firman Zettler i München och Bayerische Hofglasmalerei darsammastädes. Inredningen i neogotik.

10. Restaurering och förändring av bänkanordning 1914 (se pl. II).



Fig. 241. St. Johannes kyrka. Johannes döparens huvud. Oljemålning från början av 1700-talet. Foto Faith-Ell 1932.

## ZUSAMMENFASSUNG

I. Wo die gegenwärtige St. Johanniskirche liegt, existierte, wahrscheinlich schon im 16. oder Anfang des 17. Jahrhunderts ein Friedhof (Plan Fig. 208 u. 211).

II. Im NO Teil dieses Friedhofes wurde 1649—1651 eine hölzerne Kapelle gebaut, mit kreuzförm. Grundriss und einem Dachreiter (Fig. 207). Da die Kapelle nur für Beerdigungszwecke gebaut war, erhielt sie vom Anfang an keine eigentliche kirchliche Ausstattung.

III. 1671 wurde die Kapelle auch für Gottesdienst in Anspruch genommen und wurde dann erweitert. Zuerst der S. Kreuzarm 1671. Gestühl wurde 1672 angeschafft, Kanzel 1674 und Altar 1685. Altartafel wurde 1682 gemalt. Als Sakristei diente der Raum hinter dem Altar, und oberhalb derselben wurde 1687 eine Empore gebaut. Derselben Epoche gehört das Gemälde Fig. 241 (um 1700). Der hölzerne Glockenturm (Fig. 212) wurde 1692 gebaut.

IV. Eine Sakristei wurde 1727 hinter dem Altarraum gebaut. 1730 wurde der Dachreiter abgenommen (die Glocken waren schon 1692 in dem neuen Holzturm aufgehängt). 1731 wurde der W. Kreuzarm verlängert, und Emporen wurden daselbst und im N. Kreuzarm gebaut, deren Barriere mit Apostel- und Prophetenbildern geschmückt wurden. Durch diese Veränderungen bekam die Kapelle die im Fig. 214 abgebildete Gestalt. Neue Kanzel 1712, Kelch 1714, Kronleuchter 1715.

V. 1780 lieferte der Architekt J. E. Rehn Entwürfe zu einer neuen steinernen Kirche (Fig. 219), die aber die Genehmigung des Königs nicht gewannen. Rehn lieferte aber neue, und 1783

wurde der Fig. 216 dargestellte Entwurf approbiert. Der Grundstein wurde am 14. Sept. 1783 gelegt. Der Entwurf umfasste auch neue Planierung des Friedhofs, in dessen S. Teil die neue Kirche liegen sollte (Fig. 223). Ein Holzmodell wurde angefertigt und Sockelsteine wurden gehauen.

VI. 1784 wurden die schon begonnenen Arbeiten auf königl. Befehl unterbrochen, denn Gustaf III. hatte inzwischen in Rom durch den französischen Architekten Léon Dufourny neue Entwürfe angeschafft (Fig. 225, 226). Diese Kirche hätte aber der armen Gemeinde zu gross und kostbar werden sollen, weshalb alles Bauunternehmen abgebrochen wurde und die alte Kapelle wieder im Stande gesetzt wurde.

VII. Im Anfang des 10. Jahrhunderts wurde der Friedhof neu planiert, und 1817 mit Bäumen gepflanzt, die Kirche wurde 1822 repariert und 1841 neu gemalt.

VIII. Im Herbst 1883 wurden Entwürfe zu einer neugotischen Kirche vom Architekten Carl Möller verfasst. Der Grundstein wurde 1884 gelegt und Pfingsten 1890 wurde die Kirche gewiehen. Baumaterial ist roter Backstein, Portalstatuen, Sockel und Leisten sind in Cement gegossen. Glasmalereien von Zettler und Bayr. Hofglasmalerei in München. Alle Ausstattung neugotisch. Deckenmalereien von Agi Lindgren.

IX. Restaurierung und Veränderung des Gestühls, der Kanzel und des Hauptportals 1914.

## SUMMARY

I. A cemetery called Brunkebergs or New Cemetery existed at the spot where the church now stands from unknown ages, according to tradition erected as far back as the Middle Ages, but probably not before the 16th or 17th century (for its older plan see fig. 208, 211).

II. In the years 1649—1651 there was erected in the northeastern part of this cemetery a wooden chapel with a groundplan in the form of an equibranchiate cross, with a turret or tower in the centre (see fig. 207, 214). This chapel was only to be used for funerals, and was devoid of church fittings in the ordinary sense of the term.

III. When, in the year 1671, even other divine services were begun to be held in the chapel, the southern arm of the cross was first enlarged and finished in a triangle in 1671: fixed pews were erected in 1672; a pulpit in 1674; and an altar with reredos, painted in 1682, in 1685. Furthermore, several paintings were presented for decorating the church. A gallery was erected in 1687 to the east, above the vestry, the space behind the altar being used for the purpose.

Amongst other chattels from the epoch we notice a wine-jug, 1698, John the Baptist's head, an oil painting, c:a 1700, fig. 241, as well as epitaphs and memorial tablets, textiles and lighting fittings. In the year 1692 there was erected in the north-eastern part of the churchyard a wooden steeple (fig. 212), in which the three bells were hung.

IV. The vestry was erected in 1727, in the eastern part, the altar being removed close to the eastern wall; the tower was pulled down in 1730, after which the roof was repaired and covered with deals. In the following year were erected 8 dormerwindows, besides which the western arm of the cross was prolonged and a gallery erected in the northern and western arms of the cross. All gallery-parapets were painted with effigies of the apostles and evangelists. Through this addition the church assumed the appearance it has in fig. 213.

From the chattels dating back to this period we notice the pulpit, 1712, new seats in the galleries, chalice in 1714, chandelier in 1715, and textiles.

V. In the year 1780 the architect J. G. Rehn submitted preliminary drawings for a new stone-built church (fig. 219) but these did not meet with the approval of King Gustavus III.

A competition for drawings for a new church was advertised then at the Academy of Arts, whereupon Rehn submitted new drawings, which, in 1783, were approved of by the King (fig. 216—218). The foundation stone was laid on September 14th, 1783. The scheme also embraced a new plan of the churchyard (fig. 223), on whose eastern side the church was to stand, its main façade facing south.

VI. In the following year, 1784, the work, which had already been commenced, was stopped, and a new proposal was sent from Rome, drawn up by the French architect, Dufourny (fig. 224—226). As the church planned in the same would have been too large and expensive, the work was stopped altogether.

VII. Thereupon the old wooden church was restored, and once more used.

VIII. In the beginning of the 19th century the churchyard was laid out, trees being planted in 1817. The church was restored in 1822 and painted a yellow colour in 1841. On the altar was set up a simple, gilt cross, and the old paintings were removed.

IX. In the autumn of 1881 a competition for a plan of a new church was advertised. The plans submitted by the architect, Carl Möller, were passed on September 14th, 1883, and in 1884 the work on the new church was started. The church was consecrated on Whit Sunday, 1890. The new Gothic edifice, built of red Scanian brick, with the interior lined with yellow German, is seen from fig. 228. The portal sculptures in cement are modelled by Theodor Lundberg, the stained glass windows from Zettler, in Munich, and the Bavarian Court Stained Glass Purveyor there. The interior fittings are neo-Gothic. Fig. 229—237.

X. Restoration and alteration in the placing of pews in 1914 (see plan Pl. II).

---





Fig. 242. St. Stefans kapell. Interiör mot norr. Foto Faith-Ell 1932.  
Die Kapelle St. Stephan. Innenansicht gegen Norden. Interior of the chapel St. Stephan looking north.

## SANKT STEFANS KAPELL

### TRYCKTA KÄLLOR:

Sverige IV, s. 918. Samfundet Sankt Eriks årsbok 1905, s. 114; 1906, s. 104, 105; 1909, s. 129. AURELIUS och SECHER, Stockholms Kyrkor, s. 31. På storstadens gränsmarker, utg. av Sällskapet för främjande av kyrklig själavård, Uppsala & Stockholm 1918 s. 5 (avb. av det gamla Stefanskapellet på Thulegatan), s. 62 ff. Dagens Nyheter <sup>28</sup>/<sub>3</sub> 1924 och <sup>9</sup>/<sub>8</sub> 1924. Stockholms Tidningen <sup>24</sup>/<sub>8</sub> 1924, Svenska Dagbladet <sup>17</sup>/<sub>12</sub> 1924, Dagens Nyheter <sup>24</sup>/<sub>5</sub> 1925, Svenska Dagbladet <sup>13</sup>/<sub>11</sub> 1925, Stockholms Dagblad <sup>18</sup>/<sub>1</sub> 1926, Dagens Nyheter <sup>28</sup>/<sub>1</sub> 1926, Svenska Dagbladet <sup>16</sup>/<sub>2</sub> 1926, Nya Dagligt Allehanda <sup>21</sup>/<sub>2</sub> 1926, Hvar 8 Dag <sup>28</sup>/<sub>2</sub> 1926, Husmodern <sup>14</sup>/<sub>3</sub> 1926.

### HANDSKRIVNA KÄLLOR:

I B:ST 12 blad, kopior av CARL MÖLLERS förslag till kapell i Vanadislunden, 1901. GUSTAF CLASON, 6 blad: Förslag till invändiga förändringar <sup>24</sup>/<sub>3</sub> 1924. GUSTAF CLASON, Skrivelse av den <sup>5</sup>/<sub>3</sub> 1926 angående restaurering av Stefanskapellet. Skrivelse från P. Ä. i Johannes Församling till B. S. angående värmeledning och omordning av bänkinredningen i Stefanskapellet <sup>19</sup>/<sub>6</sub> 1924.

## TRÄKAPELLET VID TULEGATAN

År 1899 förhyrde Sällskapet för främjande av kyrklig själavård på en tid av 3 år en tomt i hörnet av Frej- och Thulegatorna. Här uppfördes ett kapell av trä, som invigdes Kristi himmelfärdsdag (24 maj) 1900 och fick namnet St. Stefanskapellet. Ritningarna voro uppgjorda av arkitekten E. O. Ulrich. På grund av dess provisoriska karaktär voro interiören och anordningarna enklast möjliga.

Kapellet bestod av förhall, rektangulärt långhus samt polygont kor. Altarfönstrets glasmålning föreställande Guds Lamm med segerfana, omgivet av den frälsta hjorden vid livets strömmar tillhör ännu kapellet på dess nya plats i Liljeholmen.

Av inredningsföremål märkas vidare altarskåp med framställning av korsfästelsen, predikstol, dopfunt, nattvardskärl, antependium samt klocka. Såväl byggnaden som dess inredningsföremål voro tillkomna på initiativ av Föreningen för främjande av kyrklig själavård och medlen skänkta av föreningens medlemmar eller vänner.

Då kontraktstiden för tomtens förhyrning utgått, var den nuvarande stenkyrkan i Vanadislunden redan färdig. Träkapellet nedrevs då och flyttades till Liljeholmen, där det i förändrat och utvidgat skick uppbyggdes sommaren 1904 och fick namnet S:t Sigfrids kapell.

## ST. STEFANSKAPELLET I VANADISLUNDEN BYGGNADENS BESKRIVNING OCH HISTORIA

Då träkapellet revs, var som sagt det nya av sten redan färdigt, uppfört efter ritningar av Carl Möller och invigt Kristi himmelfärdsdag 1904.

Kapellet ligger på Vanadislundens södra sluttning mitt för Thulegatans mynning vid Frejgatan. Intet egentligt kyrkogårdsområde finnes. Kyrkans längdriktning är nord-sydlig. Materialet är tuktad vit närkessandsten på granitsockel, som i söder är tämligen hög på grund av terrängens lutning. Koret är beläget i norr, i sydvästra hörnet höjer sig klocktornet och anslutet till dettas sydsida ett polygont trapporn. Till kyrkans östra sida ansluter sig kyrksalen. Murarna stödjas av avtrappade contreforter. Sydgavelns röste prydes av en krucifixframställning i sten, utförd av Carl Eld. Taken skiffertäckta.

Huvudingången är belägen på västra sidan av tornet, vars nedre del bildar förhall till kyrkan. En trappa av granit för från parken upp till en framför portalen utbyggd halvcirkelformad plattform, omgiven av stenräcke. På detta står ett krucifix med genombrutet kors av smidesjärn i form av ett gallerverk med klängande rosor. Kristus är av trä och målad i järnets färg. Smidet är utfört av konst- och ornamentsmeden G. A. Allstrin. Kristusfiguren är en replik av den ovannämnda gavel-

prydnaden och prydde förr altaret. (Se fig. 246.) Portalens omfattning är huggen, övre delen och tympanet ornerat av naturalistiska rosor samt pelikanen, födande sina ungar med sitt hjärteblod. Över porten står: PATER—FILIIUS. SP: S SANTUS (Fadern, Sonen och Den Heliga Anden) triangelformat ordnat omkring ett rosenknippe. Ingång finnes även på östsidan, mitt för den västra, försedd med en i exteriören framträdande förhall med korsvirkeslik konstruktion, samt på kyrksalens nordsida. Dörrarna äro av gråsyrebetsad ek.

Västmuren har tre stora fönster samt nio små i kleristoriet, de sistnämnda ordnade i tre grupper med staplad ordning. Östsidan har två och sydgaveln ett stort fönster upptill och tre små rektangulära nedtill. De sex större fönstren äro upptill lågt spetsbågiga samt hava bågar av kalksten. Rutorna i större delen av fönstren av katedralglas i oregelbundna former, innefattade i blybågar. Upptill, där kalkstensbågarna övergå i masverk äro de av målat glas (violett, rött, blått och grönt). Det mellersta av sydgavelns små fönster har en figural framställning; grå flygande duva i blått och gult, cirkelfält inom röd ram.

Interiören (fig. 242) består av huvudskepp, lägre sidoskepp i väster samt polygont kor, skilt från den övriga kyrkan genom en hög korbåge. Huvudskepp och sidoskepp förenas av en arkad av tre spetsbågar, vilande på två polygona, oputsade sandstenspelare.

Väggarna äro hållna i en grågrön ton. Takresningen är öppen och vilar på fyra dekorativa takstolar (se fig. 242) allt av laserad furu. Dess färg överensstämmer med väggarnas. Där de två mellersta takstolarna träffa östmuren och kleristoriemuren äro änglar, skurna i trä av Anna Petrus 1926, placerade (fig. 247). De hava röd fotsid dräkt och bära i händerna språkband (»Ordet vardt kött», »Hyllen Sonen», »Hören evangelium», »Guds rike är nära»). I koret och över orgelläktaren tunnvalv av samma material som det övriga taket. I nordost står kyrkan genom en av mittkolonn med eklövssirat kapitäl delad portal i förbindelse med kyrksalen.

Golvet är överallt av trä.

Sitt nuvarande utseende fick interiören genom restaureringen 1926, företagen efter ritningar av arkitekten Gustaf Clason. Interiörens utseende före restaureringen skilda sig från nuvarande tillstånd huvudsakligen genom att det stora korfönstret igenmurades samt att trätaget fick sin mörka färg. Den yttre restaureringen omfattade huvudsakligen stenars ersättande med nya.

## INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

All träinredning (utom bänkarna) är av syrebetsad ek, tillkommen under restaureringen 1926.

På altaret, efter ritningar av Gustaf Clason, står ett retabel av ek med två dörrar. (Fig. 245).



Fig. 243. St. Stefans kapell från väster. Foto Faith-Ell 1932.  
Westansicht der St. Stephan-Kapelle. Chapel St. Stephan from the west.

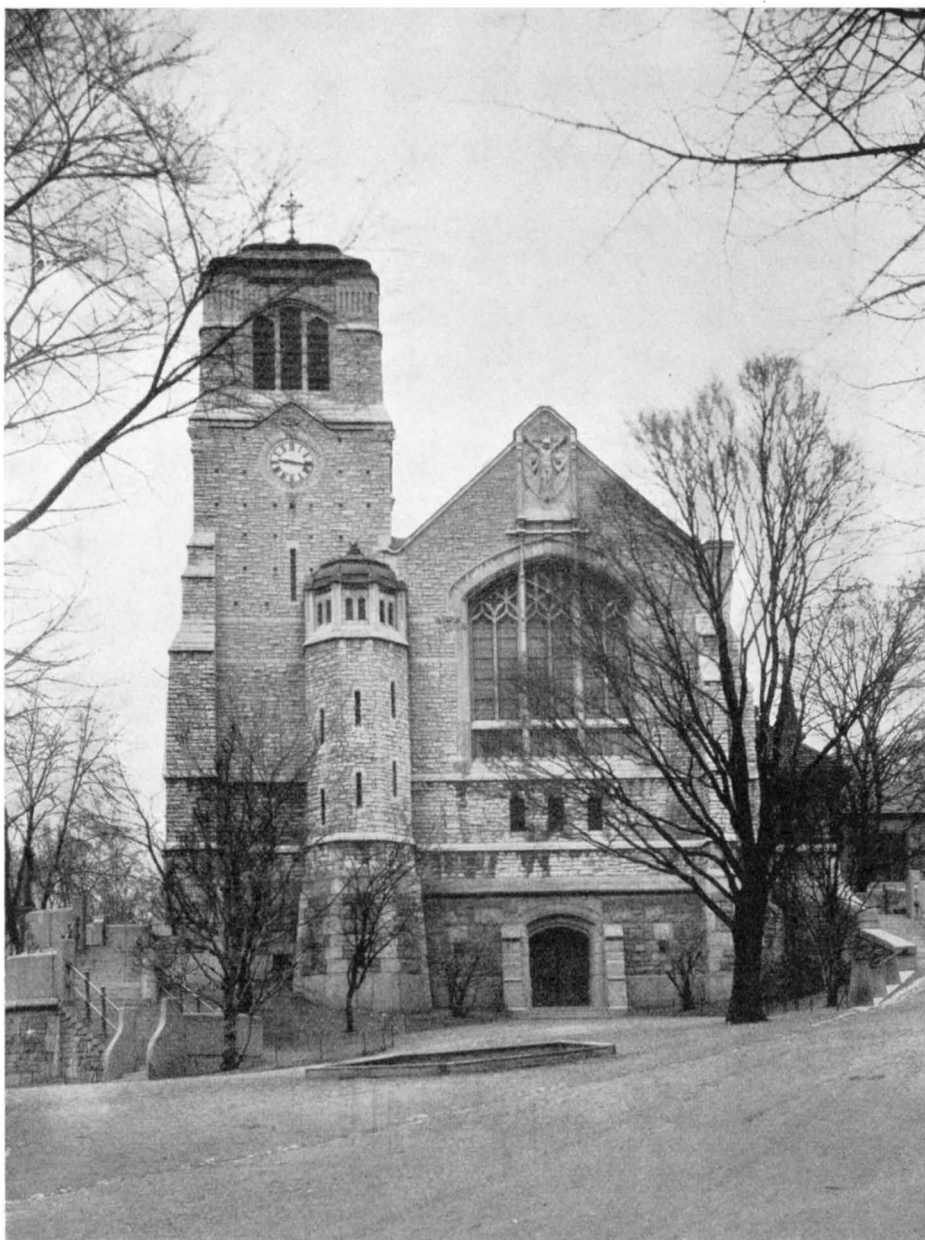


Fig. 244. St. Stefans kapell från söder. Foto Faith-Ell 1932.

Südansicht der St. Stephans Kapelle.

Chapel St. Stephan from the south.



Fig. 245. St. Stefans kapell. Altarskåp av Einar Forseth 1926. Foto Faith-Ell 1932.

Flügelaltar von Einar Forseth 1926.

Altar piece by Einar Forseth 1926.

(Fig. 245). Corpus och dörrarnas insidor bära oljemålningar, utförda av Einar Forseth 1926 och behandla Jesu uppståndelse i corpus, samt Jesu lidandes historia på dörrarna. På vänstra dörren framställs: I lunetten Jesu intåg i Jerusalem, därunder Nattvardens instiftelse, Jesus i Getsemane samt Judas kyss. Högra dörren har nederst två scener från förhöret samt Golgata och Pietá; i corpus' lunett framställs Jesu himmelfärd. Målningarna äro utförda i matta färger, bland vilka en varm, men tunn ljusgrön ton är övervägande. Övriga färger äro blått, rött, violett m. fl. Målningarna omgivas av rött ramverk med förgyllda ornament. På corpus ram sitter på vardera sidan en liten förgylld ängel, skuren i trä 1926 av Anna Petrus.

Förut pryddes altaret av det ovan (s. 528) nämnda krucifixet av C. Eld.

Altarringen hel, med dyna av röd schagg. Före 1926 fanns en halveirkelformad altarring med balustrer, varjämte koret avskildes från kyrkan genom ett genombrutet metallskrank (se interiören fig. 242).

Predikstolen har sin plats i huvudskeppets nordvästra hörn, är polygon, framtill prydd med ett skulpterat änglahuvud. Huven prydes på undersidan av skulpterad duva. Skulpturerna utförda i trä av Brita Nehrman 1926. Uppgången till predikstolen befinner sig väster om altaret i muren.

Den gamla predikstolen hade sin plats på samma ställe och var försedd med yttre trappa. Framsidan hade en burspråklik utbuktning. Den saknade från början huv.

Bänkarna, till färgen bruna, äro sedan 1926 ordnade i två rader i huvudskeppet och en i sidoskeppet. Förut upptogs hela huvudskeppet av bänkar, utan mittgång.

Orgelläktaren, som utvidgades under sista restaureringen, befinner sig i söder.

Orgeln, levererad 1926 av Åkerman och Lund, har tre manualer och ekoverk, det senare placerat en trappa upp i tornet. Över orgeln äro placerade två basunblåsande änglar, skulpterade i trä av Anna Petrus.

Enkel kalkformad dopfunt av ek med dopfat av mässing står t. h. i koret.

Nattvardsservisen är av förgyllt silver och skänkt av hovjuvelerare K. Anderson 1904. Alla pjäserna prydas av pelikanmotivet i drivet arbete. Servisen består av: Kalk, H. 24,1, Patén på fot, H. 6,4, Kanna, H. 33,4, Oblatask, H. 12,4.

Dessutom finnes en liten skål av silver, under botten försedd med en stämpel bestående av springande struts över WMF. (Import). Diam. 8,6.

Belysningen ombesörjes nu av fyra kronor (synliga i interiören fig. 242) i huvudskeppet och tre mindre, men av samma konstruktion i sidoskeppet, alla av trä och i den för kyrkans övriga inredning karakteristiska färgen med något förgyllning. Ritade av G. Clason 1926. Kronan under läktaren prydes av en liten skulpterad ängel av förgyllt trä, av Anna Petrus.

På altaret stå dessutom två sju-pipiga kandelabrar av mässing med genombruten ornering av vinrankor och ryttare. Inskrift: 3 Mos. 6: 12 samt <sup>29</sup>/<sub>11</sub> 1908, H. 72,8.

På vardera sidan av altaret stå fyra ljusstakar av förgyllt trä, H. 76,3.

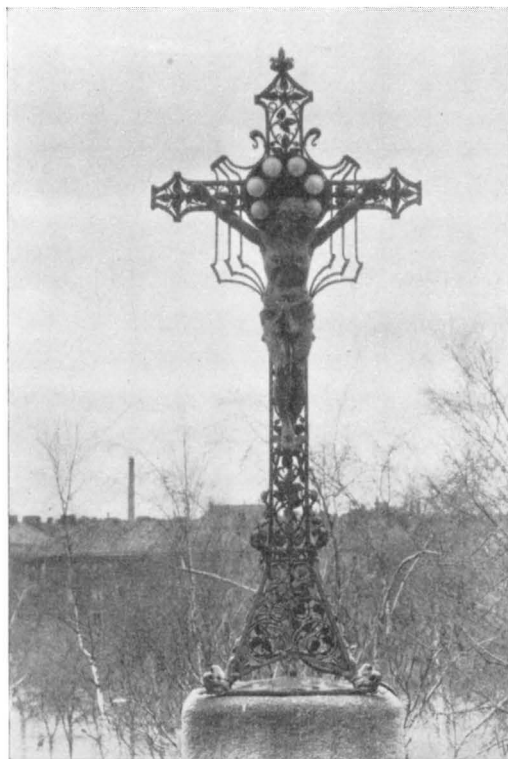


Fig. 246. St. Stefans kapell. Krucifix vid huvudingången. Foto Faith-Ell 1932.

Krucifix von Carl Eld.

Christ on the cross. Sculpture by Carl Eld.



Fig. 247. St. Stefans kapell. Ängel, träskulptur av Anna Petrus 1926.

Holzskulptur von Anna Petrus 1926.

Wood-figure by Anna Petrus 1926.

#### TEXTILER

Antependium av röd sidenrips med broderade änglahuvuden, festoner, blad m. m. i guld, blått och grönt samt I. H. S. på violett brokadsiden. Komponerat av Sofia Widén och utfört av Licium 1926. L. 220,5.

Två mässhakar av violett sammet. På bröstet Jahves namn i hebreiska bokstäver inom strålomgiven triangel. På ryggen silverkors, varunder på det ena årtalet 1782, på den andra korslagda kvistar. Bårder och alla andra prydnader av fasonerade silvergaloner och silverbroderi, delvis nya, sammeten ny. L. 118.

Två mässhakar av röd sammet, på bröstet prydda av broderat öga inom strålomgiven triangel av guldbroderi; på ryggen brett guldkors, vars podium är framställt i reliefbroderi i guld. På båda sidor breda guldbårder. Såväl sammet som guld delvis från 1700-talets slut, resten förnyat. L. 108,5.



Alla dessa mässhakar tillhöra Johannes kyrka, men överflyttades 1926 efter att först ha genomgått restaurering.

Stor-Klockan är den 31 okt. 1903 flyttad från Johannes kyrka. Den bär inskriften:

1743

»Då mognade Sveriges olycka.

Ty missämja, illsträck och krig lät sig se.

Att vilja vårt rike förtrycka.

Just då blev jag gjord med mitt gällande ljud

Att framkalla syndare lede

Med böner och tårar att vända till Gud

Och sakta Hans brinnande vrede.

O. Kjörning. S:Th:D: & Past:adj.

i S:t Jak. & Johannes.

Kyrkordar voro då förtiden

Petter Broman och Anders Suntlöf.

Omguten och tillökad

I Stockholm af Joh: Fahlsten.

För övrigt prydd av akantusornament.

Lilla klockan är gjuten 1904 av K. G. Bergholz och prydes av Oscar II:s medaljong samt akantusornament.

## SAMMANFATTNING

Ett kapell av trä uppfördes 1899—1900 i hörnet av Thule- och Frejgatorna efter ritningar av E. O. Ulrich. Det flyttades 1904 till Liljeholmen.

Den nuvarande 2-skeppiga kyrkan av sandsten, byggd efter ritningar av Carl Möller, invigdes 1904. Den restaurerades 1925—26 av Gustaf Clason, varvid tillkom den nuvarande inredningen av laserad furu och syrebetsad ek. Mässhakar och storklocka äro hämtade från Johannes kyrka.

## ZUSAMMENFASSUNG

Eine Hölzerne Kapelle wurde 1899—1900 von Architekten E. O. Ulrich gebaut. Diese wurde 1904 abgebrochen und in die Vorstadt Liljeholmen wieder aufgebaut, heisst jetzt St. Sigfrids Kapelle.

Die heutige steinerne zweischiffige Kirche oder Kapelle wurde 1904 gebaut, Architekt war Carl Möller. 1925—29 Restaurierung durch Arch. Gustaf Clason, wo die gegenwärtig innere Ausstattung hinzukam. Messgewänder und Glocke haben urspr. St. Johannes zugehört.

## SUMMARY

A wooden chapel was erected between the years 1899 and 1900 at the corner of Thule and Frej Streets, from the drawings by E. O. Ulrich. This was removed to Liljeholmen, in 1904.

The present twin-nave church of sandstone was built after the drawings by Carl Möller, and consecrated in 1904. It was restored 1925—1926 by Gustaf Clason, when present interior fitting up of french-polished pine and fumed oak was put in. Surplices and big bell are from St. John's Church.

## ORTSREGISTER.

Amsterdam, 313; fattigvård.....	159	Kalmar, Collegium Carolo-Gustavianum ...	196
Arnö, Ståhlarmsgods .....	410	Karlbergs slott .....	469
Augsburg, vapen .....	336, 337	Karlskrona, säte för amiralitetet.....	33
		Kexholm, k:a.....	21
<b>Bautzen, k:a</b> .....	311	Kopparberget, gåvor till Jakobskyrkans bygge .....	25
Bergunda, bidrag till kyrkobygget i S. Jakob	21	Kristianstad, Heliga Trefaldighets k:a, 312,	313
Boo, Flemingsgods .....	410	Köln, dom .....	508
Borgholm, 275, slott .....	278		
Borgviks k:a, 488; orgel .....	465	<b>Leufsta, gods</b> .....	67
Brogärde, Nyble s:n, Småland .....	196	Liljeholmen, S. Sigfrids kapell .....	528
Bromma .....	81	Linköpings stift, insamling för Jakobs kyrko- bygge .....	21
Brännkyrka k:a, åskskadad .....	301	Ljung, Flemingsgods .....	410f
		London, fattigvård .....	159
<b>Drottningholm</b> .....	271, 272	Lund, fältslag 1676.....	189
Dänningelanda .....	20	Läckö slott, De la Gardies gods.....	334
<b>Ekeby, Gyldenklousgods</b> .....	405	<b>Mariebergs armésjukhus</b> .....	467
Elfdalen .....	371	Markims s:n .....	27
Eskilstuna .....	77	Munktorps s:n .....	81
<b>Falun, Kristine k:a</b> .....	294, 312, 315, 319	<b>Nederländerna, torntyper</b> .....	312
		Norbergs k:a, ljuskrona.....	346
<b>Gannarby, Flemingsgods</b> .....	411	Nyköping, vapen .....	347
Gävle, gymnasium, 130; prästavlöning .....	86	Nürnberg, Frauenkirche.....	*274, 277
Göteborg, Kristine k:a, 312; prästavlöning	86	Nystads k:a .....	21
		Nysätra k:a, åskskadad .....	301
<b>Helgums k:a, altartavla</b> .....	319	<b>Osnabrücks stift, kyrkobygge</b> .....	21
Hermansarii, Flemingsgods .....	410	Ovanmalm, Flemingsgods .....	411
Holm k:a, åskskadad .....	301		
Horns tegelbruk .....	278	<b>Paris, fattigvård</b> .....	159
Huddinge k:a, urverk.....	479	Penningby, slott .....	266
Hulterstad, Gyldenklousgods .....	405		
Hylinge, Gyldenklousgods.....	405	<b>Saarits, Flemingsgods</b> .....	411
		Sjösa, Ståhlarmsgods .....	410
<b>S. Jago di Compostella, Jakobskult</b> .....	11	Skeviks gård, Värmdön.....	466
Jäders k:a, Axel Oxenstiernas begravning...	57	Skokloster, spisomfattningar.....	298
Jönköping, Kristine k:a .....	312		

\* framför siffra angiver avbildning.

Skånela, Gyldenklousgods.....	405	Stockholm,	
Solna, 12, 14, 30, 267, 268, 271, 340, 469; k:a åskskadad .....	301	Brunkeberg (Brunkebergsåsen), 11, 27, 29, 36, 217, 220, 234, 271, 299, 439, 440, 444, 447, 459; fattigstuga, 157; sjuk- stuga, 157; skola, 131; vårdtorn, 125f, 132, 180	
Sondershausen, kyrkobygge.....	21	Brunkebergsförs. ....	442
Sorunda förs., 31, 33; förhållande till ami- ralitetet .....	36	Brunkebergskapellet (se Johannes kapell).	
Spånga k:a, åskskadad .....	301	Brunkebergs k:a (se Johannes kapell). » kyrkogård, 57, 299, 439ff, 441, *443, 444, 448, 478; gravförsälj- ning, 441; inhägnad, 446; murar .....	54
Stockholm,		Brunkebergstorg.....	180, 182
Adolf Fredriks förs., 28, 463; fattigvård, 172; folkmängd, 471; skolbyggnad, 156; k:a, 28, 459, 464, 471, 494, bänkupplätel- se, 187, grundstensläggning.....	462	Brunnsgatan, 175, 457, 474; skolhus .....	150, 153, 155
Allm. begravningsplats .....	72	Brunnsviken .....	28
Allmänningsgatan .....	175	Bödelsbacken .....	175
Amiralitetet, 75; förhållande till Jakobs förs., 32; rätt till Sorunda pastorat ...	33	Castenhof, källare.....	68, 178, 187, 453, 465
Amiralitetsförs., 23, 442; förhållande till Jakobs förs., 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37; förhållande till Ladugårdslandsförs., 33, 34; förh. till övriga förs., 34; intresse för Jakobs kyrkobygge, 22, 31; kyrko- råd, 49; område, 29, 30, 34, 36; skol- väsende .....	133	Clas på hörnet, värdshus.....	187, 465
Amiralitetshuset .....	31	Danviken, 99, 157; fattigmedel, 168; må- nadspengar till fattiga, 159; pastorat...	92
Amiralitetskyrkan .....	31, 32, 36, 177	David Bagares gata.....	175
Arsenalen .....	315	De Geerska egendomarna .....	142f, 181
Arsenalsgatan .....	*179, 235, 275	Djurgården .....	29
Artilleriförs. ....	442	Dramatiska teatern, eldsvåda 1825, 178, *181	
Artillerikyrkan.....	34	Drottninggatan .....	182
Arvfurstens palats .....	176	Drottninghuset 90, 98, 100, 157, 454f, 465 476, 478	
Backegatan .....	175	Döbelnsgatan .....	28, 175, 476, 478
Badstugatan, begravningsplats.....	466	Dödgravaregränd.....	148, 175
Baptistkyrka.....	471	Engelska kan .....	20
Barnhusgatan .....	465	Fersenska palatset .....	176
Begravningsplats utanför Norrtull .....	470	Finska förs. ....	23, 27, 67, 137, 281, 285
Bellevue.....	465	Fiskartorpet .....	20
Berzelii park .....	132, 175, 182	Fisktorget .....	182
Biblioteksgatan.....	182	Fredsgatan.....	182
Birger Jarlsgatan.....	28, 35, 175, 217, 220	Frejgatan .....	528
Blasieholmen, 90, 176, 181, 182, 186, 188, 235; bebyggelse, 32; karta, *177; namnet, 30; palats, 176f; sillhov, 177; skeppsvarv, 177; väderkvarn .....	177	»Gamla skeppsholmen».....	30
Blasieholmskyrkan.....	176, 471	Gardesförsamlingen.....	67
»Blaskeholmen» (Blasieholmen) .....	30	Generaladjutantexpeditionen .....	178
»Blocksjöholmen» (Blasieholmen) .....	30	St. Gertrud .....	281
Borgarskolan.....	148, 150, *151	Grevesmühliska skolan, 146, *147ff, 150, 474; förhållande till förs., 150; lokal, 150; reglementen .....	148f
Borgerskapets Änkehus.....	180	Gustav Adolfs torg.....	178, 180, 266, 315
		Gyllenborgska malmgården .....	465
		Gymnasium .....	26
		Hamngatan .....	175

## Stockholm,

Hedvig Eleonora förs., 33; förhållande till Jakob, 29; skolbyggnad, 156; kyrka, 304, 464, predikstol ..... 496  
 Helgeandsholmen ..... 29, 179, 281  
 Helgeandshuset ..... 11  
 Helsingegatan ..... 175  
 Herkulesbacken ..... 143  
 Holmarna, ecclesiastiska förhållanden ... 30  
 Holmkyrkan ..... 33f, 37  
 Hotel Royal ..... 176  
 Hotel Rydberg ..... 179  
 Hovförs. .... 67  
 Ingemarsgatan ..... 465  
 Ingemarshof ..... 68, 465  
 S. Jakobs förs., 7—195, 463; folkmängd, 471; utsträckning ..... 474  
 S. Jakobs Gille ..... 12  
 S. Jakobs kapell ..... 10  
 » » k.a, 10ff, 16, 229—436; altartavla, 508; antependium, 518; invigning, 17; konsert till förmån för orgel i Johannes ..... 464  
 Jakobs kyrkogård, 441, 467; begravingar, 449  
 Jakobs läroverk ..... 114  
 Jakobsbergsgatan ..... 175  
 Jakobsgratan ..... 248, 250ff, 266, 423  
 Jakobstorg ..... 235, 313, 328  
 Johannes förs., 28, 41f, 71, 99, 101ff, 182, 309, 439ff; arbetshus, 165f; arbetsstuga, 174; barnkrubba, 173; delningsplan, 463f; delningsförslag, 474; dödgravare, 118f, 441, 449; Egerströms tomt, 476; fattiggård, 465; fattighjon, 160; fattighus, 144, 165, 456, 476; fattighusavgift, 171; fattighus- och fattigvårdsdirektion, 170; fattighuspräst, 456; fattigvård, 162, 464; fattigvårdsförvaltning, 168, 170; folkmängd, 183, 471, 473; församlingshus, 473; försörjningshus, 172; gränser, 474; kantorslön, 114f; kantorsyssla, 112; kantorsval, 115; kaplaner, 442, hyresersättning, 456, bostad, 92; kaplansgård, 456, 458, 465; kaplanstjänst, 90, 91; klockare, 104, 449, 457, -lön, 107f, - och dödgravaresysslor, 106; klockaregård, 454, 476; klockarestuga, 106; kollekt för läraren i söndagsskola, 149, för sko-

## Stockholm,

lan, 138, 144, för skolmästaren, 145; komministrar, 444; kyrkobetjäning, 117; kyrkobetjänter, 472, lön, 453; kyrkoböcker, 457; kyrkoherdebostad, 444; kyrkoråd, 458; kyrkosång, 115; kyrkovårdar, 444, 449; kyrkskola, 149; kyrkvaktare, 121f, lön, 123; lärarebostad, 144; lärare, lön, 144; område, 29, 474; organist, 120; prästerskap, 453f, 471; representanter i kyrkorådet, 457; ringare, 124, 125; separationssträvanden, 442, 446, 450f, 453, 457, 466, 472; sjuk- och fattigstugan, 90; självständighet, ökad, 456; skilsmässa från Jakob, 475; skola, 144f, 464; skolbetjäntes tillsättning, 141; skolbyggnadens kostnader, 154; skolfråga, 458; skolhus, 148, 154, 465, 476; skolmästare, 458f; skol- och kaplansgård, 146; sockenbibliotek, 150; tornväktare, 125f; utdebitering ..... 87  
 Johannes kapell, 28, 56, 60, 114, 116, 155, 182, 218, 221, 440ff, 445, 449, \*454ff, 476, 480ff; altare, 447, 451; bänkar, 451; bänkyresuppbörd, 107; bänkupplåelse, 187; Drottninghusläktaren, 454, 464; fattigbösssa, 158; gudstjänster, 442, 444ff, 448, 450ff, 484; inventarier, 441; kyrkokista, 159; kyrkosång, 114; orgel, 120, 194, 464f; orgeltrampare, 464; »positiv», 112; predikstol, 447, 451; provpredikan, 457f; torn, 441; urverk, 121; utvidgning ... 450f  
 Johannes klockstapel ... 126, 466f, 479, \*481  
 Johannes kyrka, 299, 472f, 500ff; altartavla, 357; grundstensläggning, 462f, 496; Gustav III:s byggnadsprojekt, 493ff; mässhakar, 533; silverkalk, 340; sockenbudstyg, 339; stenbyggnad ..... 459ff  
 Johannes kyrkogård, 67, 157, 448, 463ff, 476ff; begravingar, 448, 450, 467f; begravingstaxa, 119; belysning, 470; bodar, 466; brunn, 466, 470, 479; bårhus, 466, 480; gravkapell, 467, 473; gravkarta, 468; gravrannsakan, 468; inhägnad, 441; mur, 444, 449, 467f, 470; planering, 496; planeringsförslag, 502, \*503; plantering, 119, 468; portar, 441, 449, 467; Skeviksgraven, 479; utvidgning, 448

Stockholm,	Stockholm,
Johannes södra kyrkogata ..... 494	Kungsholms kyrka 21; fattigbössa ..... 158
Johannesgatan ..... 476	Kungsträdgården ..... 176,
Johannesplan ..... 165f, 174, 494	177, 180, 182, 235, 237, 246, 301, 310, 463
S. Jörans gård, 13; hospital, 10, 11, 266,	Kungsträdgårdsgatan ..... 132, 182
267, 268, 269, 270; hus, 12; spetälske-	Kungsträdgårdsmuren, rives..... 236
hospital ..... 157	Kvarteret Kråkvilan, skolhus ..... 155, 156
Kammakaregatan, 473, 476; arbetsinrätt-	» Kåkenhusen, 150; skolhus, 154, 156
ning ..... 167	» Åskslaget, skolhus ..... 152
Karl XII:s staty ..... 334	Kyrkholmen..... 30, 33, 34, 177
Karl XII:s torg ..... 177, 315	Käpplingeholmen..... 30
Karlbergsvägen ..... 465	Ladugårdsbron ..... 31, 35
Kastellholmen, ecclesiastiskt förhållande, 30	Ladugårdsgärdet, försäljn. av tomter..... 30
Katarina förs., fattighus, 161; fattigme-	Ladugårdsländet, 27, 30f, 34, 35, 36, 175,
del, 168; lärarlön ..... 135	176, 183, 217, 220, 235, 299, 440,
Katarina kyrka, 21, 26, 47, 56; fattig-	442, 444; bidrag till pastorlöen, 82, 83;
bössa, 158; tornur ..... 415	gårdar, 20; skola, 35, 133, 153ff; tomtför-
Katarina kyrkogård ..... 467, 469	säljning ..... 32
Katthavet ..... 175, 182	Ladugårdsländs förs., 29, 34f, 463; fat-
Kettilsgränd ..... 175	tigbössa, 158; folkmängd. 471; område 35
S. Klara förs., 17, 20, 23, 27, 29, 30, 42,	Ladugårdsländs kungsgård ..... 31
75, 182, 444, 448, 463; begravnings-	Ladugårdsländs kyrka, 22, 31, 32, 33, 35,
plats, 466; begravningsstaxa, 59; fattig-	445, 464, 471; präster..... 33
utdelning, 159; befolkningsförh., 33, 471;	Ladugårdsviken ..... 35
kaplaner, 98; klockaretjänst, 101; kyrko-	Lantmäterikontoret, *229, 240, 243, 244, 275
herdars löen, 81; lärarlön, 135, 137;	Lilla Trädgårdsgatan, 182; skolgård ..... 132
skulder, 460; tornväktare ..... 126	Lillies hus ..... 132
S. Klara kloster ..... 10, 13, 17, 30, 270	Lustholmen ..... 30
S. Klara kyrka, 16f, 217, 220, 271, 275,	Lutternsg., 28, 175, 473, 474; skola,
276, 312, 445; altare, 496; eldsvåda 1751,	151, 154
186; fattigbössa, 158; provpredikan, 457;	Lästmakaregatan ..... 175
tornur..... 415	Makalös, 178, *229, 234, 313, 334; brand,
Klara kyrkogård..... 189, 440	*181, 236
Klara skola, 130, 131, 134; likgång, 139;	Malmarnas planering, 175; utveckl. .... 27
organisation, 152; privilegier 1649, 137, 138	Malmskillnadsgatan, 27, 148, 150, 165, 462,
Klosterkyrkan (Riddarholmsk:an) medel-	473; skolhus ..... *151
anvisn. för Jakobs kyrkobygge..... 22, 23	Malmtorget ..... 178, 187
Kristinas Triumfbåge ..... 179	Malmtorgsgatan ..... 266
Kungl. Operan ..... 178, 313	Maria förs., fattighus, 161; fattigskola för
Kungl. Teatern, (se Kungl. Operan).	flickor, 146; fattighusförvalt., 53; fat-
Kungl. stallet ..... 132, 178, 10, 313, 315	tigvårdsförvaltning, 163; lärarlön, 135;
Kungsbackaförsaml. .... 446, 450, 453	skola ..... 134, 154
Kungsbacken ..... 28, 449	Maria kyrka, 16, 21, 270, 275f. 281; fat-
Kungsgatan ..... 28, 175, 473, 474	tigbössa, 158; organist ..... 113
Kungsholmen, 445; försörjningshus ..... 172	Maria kyrkogård ..... 189
Kungsholmens förs., befolkning, 36, 37;	Mellangatan ..... 175
fattigvårdsförvaltning ..... 168	Munkelägrät, 27; kyrka..... 445
	Mynthuset ..... 180

Stockholm,		Stockholm,	
Målarakademien .....	460f, 464	Packartorgshamnen.....	175
Mäster Sam.gatan .....	175	Petersenska huset .....	298
Nat. Mus.....	323, 353, 356	Regeringsgatan, 143, 175, 180, 182, 186, 235, 266, 267; hovbageriet .....	152
St. Nikolai förs., 75, 218, 220, 221; fattig- hus, 160; klockaretjänst.....	101	Reparebanan.....	31
St. Nikolai kyrka, 267, 268; gilleskapell	12	Riddarholmsförs., avskilj. fr. Storkyrko- förs. 43; klockaretjänst, 101; kyrkogård 189, 448,	467
St. Nikolai kyrkogård .....	467	Riddarholmskyrkan, 137, 195, 281, 340, 414; fattigbössa, 158; fanor .....	195
Nordiska Kompaniet .....	180	Roslagsgatan 465; folkskolehus .....	154, 15
Nord. Mus.....	246, 252, 319, 354f, 376, 385	Roslagstull .....	28, 187, 465, 466
Norra frivilliga arbetshuset.....	166, 475	Ryning-Bergstrahlska huset .....	315
Norra förstaden, 16, 17, 19, 42, 446; priv. 1624.....	39	Rådmansgatan .....	473
Norra Kyrkogatan .....	476	Sabbatsbergs fattighus .....	172
Norra Smedjegatan, skolhus.....	152	Skeppsholmen, 24, 37, 99, 176, 183, 191; förhållande till Jakob, 32; gamla, 176; namnet .....	30
Norra stadsgården .....	465	Skeppsholmskyrkan, ombyggn. ....	202
Norrbro .....	10, 307	Skogsinstitutets tomt .....	20
Norrlandsgatan.....	235	Skärkarlgatan.....	175, 182
Norrmalm .....	10,	Slakthusbron.....	305
11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 26, 30, 75, 180, 220, 239, 264, 266, 268, 269, 271, 273, 275, 277, 279, 280, 281, 299, 432, 440; arbetshus, 165; avsondrat fr. Stor- kyrkoförs., 27; egen stad, 19, 178, 279f; folkmängd, 20, 32, 182; försörj- ningshus, 172; gatureglering, 175; hos- pital, 157; högre apologistskola, 152; inkorporering med staden, 26, 63; ka- pell, 217; kyrkogård, 189; reglering, 20; rådhus, 276; skola, 129; stadshus, 178; stadskällare, 178; stadsprivilegier 1624, 63, 75, 129, 182; surbrunn, 90; teater, 187; utveckl.	175	Stockholms slott, leveranser till Jakobs kyrkobygge, 26; medelanvisning för Jakobs kyrkobygge 22; tre kronor, ur- verk.....	415
Norrmalmstorg (gamla), 175, 178, 179, 180, 189, 235; (nuv ) .....	180	Slottsbacken .....	387
Norrström, 29, 178, 307, 315; fiske.....	82	Slottskyrkan, fattigbössa .....	158
Norrstull.....	28, 465, 468, 469	Slottsomgivn. ....	315
Nya kyrkogården .....	468, 439ff, 478, 522	Smedjegatan 235; skolhus.....	113
Nybroviken .....	10, 132, 217, 220	Smålandsgatan.....	175, 182
Näckströmmen .....	176, 177, 182	Smålandsgränden.....	143
Odengatan.....	28	Snickaregatan .....	175
S. Olai kyrka .....	22	Soopska fattighuset .....	90, 100
S. Olofs förs. ....	125	Sparreska palatset .....	180
S. Olofs kapell, 446, 450, 480, 484; fattig- bössa, 158; gudstjänsträttigheter, 453; provpredikan, 457; tornväktare .....	126	Spetsens backe.....	175
Packaregatan .....	182	Stadsgränser .....	28
Packartorget .....	132, 180, 182	Stadskyrkan .....	17
		Stadsmur .....	28
		Stakens gränd .....	175
		Statens Historiska Museum.....	337, 422
		Stefanskapellet, 120, 473, 475, 518, 527ff; klocka.....	492
		Stora Nygatan .....	313
		Stora Trädgårdsgatan .....	181
		Storkyrkan, 17, 41, 42, 269, 278, 307, 414;	

Stockholm,		Stockholm,	
fanor, 195; klämtning, 123; kyrkogård,		Östermalm, 16f, 24, 28, 36, 76, 175, 217,	
387, 448; ljuskrona, 350; orgel, 108;		220, 249, 281, 285, 299, 440, 442; bi-	
predikn., 188; själakoret .....	11	drag till pastors lön, 82, 83; eccl. för-	
Storkyrkoförsaml., 17, 27; fattigbössa, 158;		hållanden, 30; folkmängd, 183; gårdar,	
fattigskola för flickor, 146; folkmängd,		20; likgång, 139; skola .....	131
471; kyrkoherdens lön, 81; musikan-		Östermalms förs. ....	29
ters privilegier, 110; område, 29; skul-		» kyrka, bänkupplåtelse .....	187
der, 460; söndagsskola för hantverks-		Stora Tuna .....	371
gesäller .....	146	Stralsund, sigill .....	266
Strömmen (se Norrström).		Strängnäs .....	196
Styckgjutarbacken .....	175	Strängnäs stift, insaml. för Jakobs kyrko-	
Surbrunn .....	465	bygge .....	21
Surbrunnsgatan .....	465	Sånga .....	81
Svartbrödraklostret .....	11	Södertälje .....	196
Svea Garde .....	178		
Sveasalen .....	180	Thorn (Posen), klocka .....	456
Sveateatern .....	180	Timurtasch .....	78
Sveavägen .....	28	Tournay, katedral .....	508
Södermalm, 26, 43, 281, 285, 440; arbets-		Torvesund (Drottningholm) .....	271
hus, 165; försörjningshus, 172; kapell,		Trosa kyrka .....	21
42, 275, 276, 442; kaplanslön, 98; kloc-		Tuna, Flemingsgods .....	410
karetjänst, 101; kyrka, 22; kyrkobygge,		Turin, Madonna della Superga .....	304
21; kyrkogård, 23, 189; kyrkor .....	27	Tynningö, Flemingsgods .....	410f
Söndagsallmosan ..	11	Tyresö kyrka ..	294
Sörenska palatset .....	176	Tyskland, torntyper .....	312
Thulegatan .....	527, 528		
Trefaldighetskyrkan .....	276ff	Uppsala, 10, 17, 277; domkyrka, 17, klocka,	
Trumpetargatan .....	175	456, orgel, 111, stamböcker.....	456
Trädgårdsgatan .....	180, 184, 235	Uppsala, S. Jakobs gille; slott, plan, 312;	
Trädgårdsgränd .....	182	slottskyrka, 311, läktare .....	312
Träsket ..	169, 465	Uppsala stift, insaml. för Jakobs kyrkobygge,	21
Träskrännilen .....	28		
Tullgränsen .....	28	Vadstena .....	271
Tullportsgatan, 28, 92, 144, 175, 458, 461,		Vederslöv .....	20
465, 476		Visby, S. Jakobs kapell, 12; S. Jakobs gille,	
Tyska församl., 22, 27, 42; fattigvård ...	161	12; S. Nicolaus.....	269
Tyska kyrkan, 298, 452; dopfat .....	336	Wolfenbüttel, S. Marien .....	312
Ulr. Eleon. förs., fattighus .....	162	Väderslöv .....	20
Vangson.....	30	Västerås, riksdag, 13, 17, 270, 340; riks-	
Vanadislunden, 528; kapell .....	473	dagsbeslut .....	17
Vasa Läroverk .....	139, 152	Västerås stift, insaml. för Jakobs kyrko-	
Västermalm .....	235, 299	bygge .....	21
V. Trädgårdsgatan .....	68,	Växiö stift, insaml. till Jakobs kyrko-	
180, 182, 237, 248, 251, 275, 423		bygge .....	21
Änkehusgränden .....	175		
S. Örjans hospital .....	478		

Yttergrans k:a .....	301	Älghults k:a, altartavla .....	320
Åkerö .....	81		
Årstad, Ståhlarmsgods .....	410	Öland .....	253

## PERSONREGISTER.

ADELCRANTZ, G. J. ark, överhovint. 302, 315, 316, 423, 460, 497		ANDERSSON, SIGRID CHARL. g. m. kyrkoh. Eskil Andrae .....	216
ADLERBERG, HELENA, g. m. kyrkoherde Jo- nas Arnell .....	199	ANDRAE, ANDERS JOH., kyrkoherde .....	216
ADLERMARCK, E. ....	371	» STEN ESKIL JOHANNES, kyrkoherde, 80, 216	
» LARS, hovrättråd, 52, epitafium *369, 370f. ....	390	ANDREAS (JOHANNIS NYCOPENSI), kyrko- herde 35, 36, 47, 75, 81, 82, 190, 193, 196, 414	
ADOLF, barberare .....	25	ANDRÉN, WICKE, konstnär .....	455
» kyrkomusiker .....	109	ANNA BUREA, g. m. Anders Gyldensbloms 320	
AKJANDER .....	8, 136	» HANSDOTTER, g. m. Anders Bohrn ...	352
AHLBERG, HAKON .....	246	» MATSDOTTER, donation .....	488
AHLSTEDT, JOACHIM, arrendator .....	82	» PERSDOTTER .....	82
AHNLUND, N., professor .....	264	» SALOMONSDOTTER, g. m. Henrik Feiff 348; gåva .....	517
AHRBOM, N., arkitekt .....	232, 256, 257—259	» WALLERIA, g. m. Magnus Pontinus... 196	
AHRELIUS, FR., kopparstickare .....	282	ANNIKA, ANDERSDOTTER, gåva .....	517
ALATAGRIUS, kaplan .....	91, 92, 95, 96	ANUND, biskop i Strängnäs .....	264
ALDEGREVER, målare .....	315	APELBLAD, CHARLOTTA SOPHIA, g. m. Magnus Lehnberg .....	210
ALEXANDESSON, bruksägare .....	474, 475	APELROTH, JOHAN BERNHARDSSON, slotts- fogde, begravn.-vapen .....	407
ALLSTRIN, G. A., konstsmid .....	528	APELROTH, JOHAN JOHANSSON, löjtn., begravn.- vapen .....	407f.
ALM, AXEL, byggmäst. ....	309	ARNELL, JONAS, kyrkoherde .....	199
ALMQVIST L. T., kyrkoråd .....	68, 148	» LARS, kyrkoherde .....	61, 79, 142, 161, 199f., 456; porträtt, *201, 361
» VICTOR, .....	150	ARNOD, pappersmakare .....	25
ALSTRÖMER, P. ....	307	ARVEDSON, ANDERS, gravsten .....	381
ALTDORFER, ALB., målare .....	315	ASK(ER), OLOF, kyrkovärd .....	73
ALTHIN, v. pastor .....	475	ASP, prost i Norrköping .....	78
AMBJÖRNSSON, AMBJÖRN, karduanmakare, kyrkovärd, 73; grav .....	376	ASPLUND .....	192
ANKARCRONA, amiral .....	185	AURELIUS .....	476, 527
ANCKARCRONA, TEODOR, landshövding, epi- tafium, 390; minnesvärd .....	*368 369	AUSTRELL, borgmäst. ....	49, 133
ANDERS, byggmästare, (se Andersson, Anders). ....		AVEELEN, J. VAN DEN, kopparstickare, 229, 295, 300; Stockholmsvy .....	*229
» stenhuggare .....	387	BAAZIUS, JOHANNES, ärkebiskop .....	94
ANDERSIN, J. Z. ....	73	BALDAUF, CHRISTOFFER, kyrkovärd .....	55, 73
ANDERSSON, ANDERS, byggmästare .....	441, 442	BALINGIUS, Pär, präst .....	93
» K., hovjuvelerare .....	533		
ANDERSSON NILS, bagare .....	517		
ANDERSON, VILH. bagarmästare .....	488		
ANDERSON, SAMUEL, besökare, gåva .....	488		



- BANCK, ANDERS LARSSON, kyrkovård ... 73, 521  
 BANÉR, AXEL ..... 24  
 » JOHAN ..... 435  
 » PEDER, gård ..... 183  
 » SVANTE, riksråd ..... 185, 328  
 BANG, byggmästare ..... 472  
 BECK, MELCHER, gåva ..... 488  
 BELJER, JOHAN, postgeneral ..... 181  
 BELITZ, MARIA, g. m. målarmästaren Johan  
 Lundberg ..... 215  
 BELLMAN, K. M., skald ..... 113  
 BENGT BIRGERSSON, biskop i Linköping ... 265  
 BENGTSOON, BENGT, klockare ..... 23, 108  
 » ERICH, kyrkovård ..... 55, 73, 448  
 » OLOF, kyrkoråd ..... 521  
 » PEDER, kyrkovård ..... 58, 73  
 » PER ..... 391  
 » RAGVALD, epitafium ..... 491  
 BENNET, generalmajor ..... 60  
 BENTHIN, GABRIEL, bildhugg. .... 322  
 BERENTZ, gördelmakare, 168, testamente till  
 lärarne ..... 146  
 BERCH, C. R., kansliråd ..... 373  
 BERCHEM, E. V. .... 266  
 BERELIUS, präst ..... 77  
 BERG, ELISABET JÖRANSDOTTER, g. m. M.  
 de Neff ..... 377  
 BERG, ERLAND, mjölnare ..... 489f.  
 BERG, JACOB BERTILSSON, gåva ..... 489, 518  
 BERGENHELM, Kungl. sekreterare ..... 44  
 BERGLIN, G., urmakare ..... 415  
 BERGMAN, ANDERS EVALD, kyrkoherde 80,  
 215, 101, 474, 520; porträtt \*213, 367f.  
 BERGMAN, EUPHROSYNE, fru, gåva ..... 518  
 » J. P., sparbankskamrer ..... 215  
 BERGQUIST, ANDREAS, klockare ..... 108  
 BERGQVIST, C., kopparstickare ..... 362  
 BERGSTRÖM, CARL OSCAR, klockare ..... 108  
 BERNHARD AV WEIMAR, hertig ..... 435  
 BERTILL, finsk kyrkoherde ..... 23  
 BERZELIUS, J. J., professor, staty ..... 182  
 BEZOLD, G. VON, konsthistoriker ..... 311  
 BIELKE, SIGRID ..... 337, 351  
 » SIGRID, g. m. Gust. Horn ..... 411  
 » STEN, riksråd, riksskattmästare, 43, 185,  
 328  
 BILLINGSCHÖLD, kyrkovård ..... 521  
 BIRGERSSON, J. F., kyrkovård ..... 73  
 BIRGITTA, den heliga, pilgrimsfärd ..... 11  
 » JOHANSDOTTER, epitafium ..... 491  
 BJÖRLING ..... 131, 135, 137f, 138  
 BJÖRN, CATHARINA, g. m. kyrkoherde Lysing 198  
 BJÖRNSTJERNA, J. M., kyrkoråd ..... 68  
 BLIXENCRONA, MÅRTEN, kommissarie, be-  
 gravn.-vapen 403; huvudbaner ..... 396, \*398  
 BLOM, DIDRIK, stenhuggare ..... 239  
 » GESKA, g. m. Tobias Renner ..... 393  
 » HENRIK, stenhuggare, 26, 31, 249,  
 250f, 295, 280f, 290, 313, 385; kon-  
 trakt 431; sluträkning ..... 434  
 » C. G. C:SON, ark. .... 319, 324f.  
 BODIN, EMELIA KAROLINA, g. m. kamrer J.  
 P. Bergman ..... 215  
 BOGELS, ELISABET, g. m. Christian Härle-  
 man ..... 392  
 BOHL, FRANS, orgelbyggare ..... 108, 333  
 BOHM, ANDERS, kamrerare ..... 352, 356  
 BOLL, (se BOHL, FRANS).  
 BOANDER, SVEN, amiralitetspred., epitafium 391  
 BONDE, ELEON. CHARL., grevinna, g. m. W.  
 L. Taube ..... 390  
 » GUSTAV, riksskattmästare ..... 185, 196  
 BORG, ANDERS, kyrkoherde 210f; porträtt  
 \*208, 364  
 » ARON, bruksinspektör ..... 210  
 BOY, WILLEM, arkitekt och målare 264, 277, 311,  
 312, 423  
 BRAHE, ABRAHAM ..... 202  
 » NILS, riksråd ..... 43  
 » PER, greve, riksdrots ..... 180, 190  
 BRAMBECK, AXEL EDVARD, bildhuggare ... 334  
 BRANDEL, ANNA MARIA, fru ..... 165  
 » S., ark. .... 312  
 BRANDT, kapellmästare ..... 112  
 BRATT, ..... 8, 75, 158, 446  
 BREMSKIÖLD, DIDRIK GEORG, kapten, begravn-  
 vapen ..... 409  
 BIRGITTA BENGTSDOTTER, epitafium ..... 491  
 BRILIOTH, Y., professor ..... 266, 267  
 BRITA TORSTENSDOTTER, gravsten ..... 479  
 BRITTA, Anders Perssons hustru, gård ..... 82  
 BROMAN, ERLAND, president ..... 162  
 » PETTER, hökare, kyrkoråd 55, 68, 73,  
 139, 162, 453  
 VON BROMELL, kapten ..... 458  
 DE BRUN, FRANS, lektor, 265, 266, 267, 268, 478

- BRUN, GUSTAF, klockare, kyrkovård ... 73, 108  
 BRUN, gravsten .....  
 BRÄMSKIÖLD, JONAS, kamrer, begravn.-vap 408  
 BUDDÉ, mjölnarålderman, testamente..... 163  
 BUHRE, J. G., fabr., kyrkovård..... 74, 520  
 BUNGE, JACOB, borgmästare ..... 60, 143  
 » SVEN, greve ..... 166, 168, 462  
 BURÆUS, AND. .... 23  
 BURE, JOHAN (se BUREUS JOHANNES).  
 BURÆUS, JOHANNES ..... 274, 275  
 » OLOF, gård ..... 183  
 BURMAN, CATHARINA, g. m. prosten Sternelius 198  
 » OLOF, ..... 340  
 BYGDÉN, A. L. biblioteksman ..... 129  
 BYRELIUS, CATHAR ..... 202  
 BYSTRÖM, A., professor ..... 194  
 BÅLD, prost ..... 79  
 BÅNG, JONAS, ..... 274  
 BÅÅT, SEVED, riksskattmästare, palats ..... 176  
 BÅÅTH, L. M., arkivarie ..... 28, 82, 180, 239f  
 BÄCK, F. M., arkitekt 230, 240, 244, 246, 247,  
 308  
 BÖCKE, MIKAEL, guldsmed, 337, 340, 346, 348,  
 350, 351  
 BÖRTZELL, ALGERNON, hovintendent ..... 74  
 » kyrkovård ..... 156  
 BÖÖK, MARIA, g. m. Nils Hult ..... 491
- CAHMAN, orgelbyggare ..... 111  
 » HERMAN, orgelbyggare ..... 334  
 » JOHAN, orgelbyggare ..... 333  
 » JOHAN, d. y., orgelbyggare ..... 334  
 » NIKLAS, orgelbyggare ..... 334  
 CAMAEN, borgmästare ..... 49  
 CARIN ERICSDOTTER, inskr. .... 339  
 CARLÉN, OCTAVIA, förf. .... 178, 309  
 CARLMAN, CARL FREDRIK, guldsmed ..... 338  
 CASPAR, apotekare ..... 25  
 CATHARINA, CHARL. CHYRONIA, g. m. kyr-  
 koherde Olof Celsius ..... 203  
 CAUTELL, K., sekr. .... 161, 186  
 CEDERBOM, INGEBORG, gåva ..... 514  
 CEDERCREUTZ, HERMAN, riksråd, 67, 161f;  
 begravn. .... 407  
 CEDERHJELM, riksråd ..... 188  
 CEDERMARCK, DANIEL, sidenfabr., gravsten 479  
 CEDERSPARRE, JOH. CONR., löjtnant ..... 466
- CEDERSTRÖM, CHRISTINE CHARLOTTE, f. Mör-  
 ner, teckn., ..... \*291  
 » MARGARETA, g. m. kyrkoh.  
 Sternell ..... 199  
 » RUDOLF, frih. .... 300  
 CELSIUS, OLOF, kyrkoh., 80, 144, 177, 184, 192,  
 203f, 459, 493; porträtt, \*204, 362  
 » » professor, domprost ..... 203  
 CHAUVAUX, R., bildhuggare ..... 189  
 CLARANDER, rektor ..... 134  
 CLAESON, expeditionschef ..... 187  
 CLAËSON, NILS, kyrkoråd ..... 68  
 CLASON, GUSTAF, arkitekt ..... 527, 529, 533  
 » I. G., arkitekt ..... 476  
 » SAM, kyrkofullmäktig ..... 72  
 CLAUSEN, STEEN, gård ..... 183  
 CLEMENS II, påve ..... 12  
 CLERCKER, amiral, hus ..... 183  
 CLERICH (se CLERCKER).  
 CRAFOORD, JOACHINE, f. Gyllenkrok, friherr-  
 inna ..... 307  
 CROLL, organist ..... 112  
 CRONHJELM, huvudbaner ..... 414  
 » CHRISTOFFER, huvudbaner 398, 402  
 » POLYCARPUS, landshövding, be-  
 gravn.-vap. 402; huvudba-  
 ner ..... 298, \*403  
 CRONSTEDT, exc. .... 161  
 CRONSTRÖM, envoyé ..... 199  
 CUMLIEN, J. P., målare ..... 288  
 CURMAN, SIGURD, riksantikvarie ..... 476, 497
- DAHLMAN, skolmästare ..... 137  
 DARELLI, FREDRIKA AF, g. m. kyrkoh. Jo-  
 hannes Wingård ..... 205  
 D'ARMANCOURT, B. R. .... 373  
 DECKER, organist ..... 111  
 DE GEER, CARL, greve ..... 67, 142f, 169  
 » » hovmarskalk ..... 161, 173  
 » CATHARINA CHARLOTTA ..... 164  
 » CHARLES, kammarherre, 67, \*167,  
 208; gåva till fattigvården,  
 165f; gåvor ..... 168f  
 » CHARLES, landshövding ..... 67  
 DE LA GARDIE, AXEL, riksråd ..... 185  
 » » » GABRIEL, gård ..... 183  
 » » » JAKOB, riksmarsk, 24f, 178,  
 181, 295, 350; hus ..... 183

- DE LA GARDIE, JAKOB, PONTUSSON ..... 334  
 » » » MAGNUS GABRIEL, rikskans-  
 ler, 178, 184f, 190, 193, 328,  
 334, 336f  
 » » » MAGNUS JULIUS, excellens 185,  
 328  
 » » » PONTUS, riksråd ..... 185  
 DE LA WALLEÉ, JEAN, arkitekt, borgmästare,  
 23, 44, 176, 250, 299, 446  
 » » » SIMON, arkitekt, grav ..... 385  
 DIDRIK, skinnare ..... 25  
 DIMANDER, ANDERS, kyrkovärd ..... 73  
 DIJKMAN, LYDERT, organist ..... 112  
 DIRCHSOON, ADRIAN ..... 300  
 DUFOURNY, LEON, arkitekt, 463, 497, 503ff, 523  
 DUFVA, kyrkorådsled., ..... 68  
 DUFVENBERG, JOHAN, gravsten ..... 479  
 DUNDEE, BLASIUS, köpman ..... 30  
 VON DÜBEN, GUSTAF, överkapellmästare,  
 psalmdiktare ..... 112, 194, 387  
 DÜRER, ALBRECHT, målare ..... 315  
 DÖTEBER, CHRISTIAN JULIUS, bildhuggare 298
- EGERSTRÖM, bankokommissarie ..... 465  
 EGGERT, EVA HERMANSDOTTER, g. m. Hen-  
 rik Wulf ..... 337  
 EHNKVIST, KARL, kyrkvaktmästare ... 326, 375  
 EHRENSTRAHL, DAVID KLÖCKER VON, målare 485  
 EHRLANDSON, PEDER, gård ..... 183  
 EICHHORN, C., konsthistoriker ..... 234  
 EISEN, DIDRICH VON, överstelöjtnant, begravn-  
 vapo, 403; huvudbaner ..... 400f, \*410  
 EKBOM, gravsten ..... 382  
 EKEBLAD, CHRISTIAN, överste ..... 190  
 » J., kammarherre ..... 190  
 » KLAS, riksråd ..... 162  
 EKENDAHL, JOH., komminister ..... 78  
 EKETRÄ, GUSTAF SVENSSON, gård ..... 183  
 EKHOLM DAVID, kaplan ..... 91ff  
 EKLUND, ANDERS, målare ..... 363  
 EKMAN, HÅKAN JONSSON, kyrkoföreståndare 44  
 EKMARCK, A., arkitekt ..... 230, 243, 245  
 EKROTH, MARIA SOFIA, gåva ..... 518  
 EKSTRÖM, HENRIK, grosshandlare, grav ..... 376  
 ELBFAS, JACOB, HENRIK, konterfejare... 317, 319  
 ELD, CARL, bildhuggare ..... 528, 534  
 ELSERS, JOHAN, förf. .... 182, 480  
 ELIN ANDERSDOTTER, g. m. Jöns Månsson 196
- ELISABET JÖRGENDOTTER, g. m. Mathias  
 de Neff ..... 348, 377  
 EMANUELSSON, ELIN AUGUSTA, g. m. kyrkoh.  
 Fr. Hammarsten ..... 215  
 EMPORAGRIUS, ERIK, kyrkoh. .... 76, 92, 435  
 ENBLUM, ANDERS, kyrkovärd ..... 73  
 ENBORG, GUSTAVUS, kollega ..... 140  
 ENGEL, ABRAHAM, kyrkovärd ..... 73  
 ERICKSSON, JOHAN, rådman, kyrkovärd, 23;  
 gravbrev, 42, 73, 82; epita-  
 fium ..... 390  
 » OLOF ..... 73  
 » PER, tjärbrännare, arv ..... 41  
 » MICHEL, stadstimmerman ..... 483  
 ERICUS OLAI ..... 194  
 ERIK, BJÖRNSSON, 17, 271, 273f; fullmakt för 17  
 ERIKSSON, ANDERS, ståthållare i Riga ..... 25  
 » » urmakare ..... 415  
 ESKIL JÖNSSON 17, räk ..... 279  
 EUGEN, IV, påve ..... 11, 12  
 EVA HERRMANSDOTTER, inskrift ..... 337
- FAGET, ISAK, bagare, epita fium, 373, \*374, 411  
 » SOFIA, epita fium ..... 373f, 411  
 FAHLCRANTZ, AXEL, bildhuggare ..... 331  
 FAHLSTEN, JOH., styckgjutare ..... 522  
 FAHLSTRÖM, LUDVIG, friherre ..... 53, 185, 521  
 FAITH-ELL, H., tecknare ..... 232  
 FALER, EVA, g. m. Henrik Wulf ..... 337  
 FALKE, OTTO VON, konsthistoriker ..... 353  
 FALKENBERG, G. .... 78  
 » riksråd ..... 462  
 FEHR, pastor primarius ..... 472  
 FEIF, HINDRICH, kyrkovärd ..... 73  
 FEIFF, HENRIK, guldsmed ..... 338, 348  
 FEELITZEN, C. VON, löjtnant, kyrkovärd ... 74  
 FERLIN, P. R., administr. förf. 23, 30, 40, 166, 183  
 FERSEN, AXEL VON, testamente efter, 146, 209  
 » G. H. VON ..... 171  
 FISCHER, Th. A. .... 377  
 FJELLSTEDT, P., präst ..... 194  
 FLEETWOOD, HARALD, friherre ..... 394  
 FLEMING, adlig ätt, vapensköld ..... 400, \*407  
 » CARL, friherre, begravn.-vapo... 410f  
 » CLAES, riksråd, begravn.-vapo 410, 440  
 » CLAS, amiral 18f, 24ff, 31f, 56,  
 115, 175, 176, 180, 217, 220, 290,  
 294f, 340, 386ff; hus, 183; kon-

- trakt med Blom 431; kontrakt med Förster ..... 432
- FLEMING, FREDRIK, kapten, begravn.-vapen 411
- » HENRIK, generalmajor, 299, 321, 352; anträd 400, \*408f, begravn.-vapen 403; gåvor 1644, 433; huvudbaner ..... \*399f, \*406
- » HENRIK KLASSON, lantmarskalk 298
- » HERMAN, riksråd ..... 185, 328
- » KARL GUSTAV, begravning ..... 91
- » KLAS (se FLEMING, CLAS).
- » LARS, riksråd ..... 177
- » MAGNUS, överstelöjtnant ..... 96
- FLOBERG, ARVID, guldsmed ..... 338, 349
- FLUMENIUS, THEODOR, slottsklockare ..... 488
- FLÖGER, kryddkrämare ..... 60
- FOGELKLOU, EMILIA ..... 13
- FOHS, J., bildhuggare ..... 304
- FOLCKER, gravsten ..... 382
- FOLCKERSSON, ANDERS, byggmästare ..... 479
- FORBUS, grevinna, begravning ..... 85
- FORSBERG, KLAS, förgyllare ..... 332
- FORSELL, CARL AF ..... 172
- FORSETH, EINAR, konstnär ..... 532f
- FORSSLUND, F., målare ..... 207
- » JONAS, målare ..... 363f
- FOUGDT, VOGDT, VOIKT, VOUGT, se Foget, Isak.
- FRANCK, GREGER, guldsmed ..... 348, 353
- FRANS, vinskänk ..... 25
- FRANZÉN, F. M., biskop ..... 80
- FREDRIK AV BADEN, storhertig ..... 520
- FREDRIK I., porträtt å klocka ..... 416, \*419
- FREDRIKA, drottning ..... 184
- FRISTEDT, CATHARINA, epitafium ..... 371
- » JONAS, slottsmurmästare, kyrkovärd, 303; epitafium ..... 238, \*340, 371, 373
- FRITSCH, K. E. O., konsthistoriker ..... 311
- FRODBOM, INGEMAR, källarmästare, 60, 68, 465
- FROM, PER, fabrikör, kyrkovärd ..... 74
- FRÖLICH, greve ..... 60
- FRÖST, N., kronolänsman ..... 215
- » PER AXEL, kyrkoherde, 80, 214f; porträtt ..... \*211, 366
- FUHRUBOM, JOH. ERICSSON, rådman ... 47, 440
- » THOMAS JOHAN, skeppare, begravn.-vapen ..... 407
- FUCHS, RUTGER, överståthållare ..... 162, 186
- FÖRSTER, HANS, murmästare, 26, 255, 280f, 290, 294f, 313, 319; grav, 386; kostnads-  
anbud ..... 1634, 432
- GAGGE, L. G., kyrkovärd ..... 74
- GAHN, HENRIK, läkare, assessor ..... 371f
- GALLERIUS, kyrkoherde ..... 50
- GAMMAL, JOHAN, komminister ..... 444
- GARDY, MICHELLE, modellör ..... 304
- GAREL, ABEL, gravsten ..... 379
- » ELISABET, gravsten ..... 379
- GEDDA, JOH., gravplan ..... 58
- » president ..... 162
- GEFLHEKREJ, H., g. m. Pehr Bengtsson, epitafium ..... 391
- GERDE, byggmästare ..... 478
- GEREKIN BENEKINI, kyrkoherde ..... 12, 267
- GERINGIUS, ERIK, komminister, porträtt, 361, \*367
- GERNER, ANDERS, borgmästare ..... 44
- GEZELIUS, biskop i Åbo ..... 185
- GILLBERG, J. A., arkitekt, ritning till predikstol ..... 321, 323, 329
- GILLIS, LOUIS, slottsbyggmästare ..... 294
- GJÖRWELL, C. C., arkitekt, 240; krönika, 307, 308, 370f
- GODLUND, direktör ..... 125, 170, 468
- GOLDSCHMIDT, HANS, stenhuggare ..... 300
- GOLITZ, JOHANNA KRISTINA, g. m. pastorn, Anders Murray ..... 206
- GOTTMAN, LORENS, målare ..... 362
- GRAAK, rektor ..... 129
- GRANGREN, JOHAN PETER, klockare ..... 108
- GRANHOLM, kamrer ..... 474
- GRANLUND ..... 276f
- GRAVANDER, JONAS, kyrkoherde ..... 36
- GREGERSSON, borgmästare ..... 277f, 279
- GRELS, bagare ..... 25
- GRELSSON (se GREGERSSON).
- GREVESMÜHL, C. A., grosshandlare 169; skol-  
donation ..... 71, 146f
- GRIP, EBBA, fru ..... 183
- GRISSBACH, GUSTAV FREDRIK, löjtnant, begravn.-vapen, 403; huvudbaner ... 401f, \*413
- GRUNDEL, JAKOB, borgmästare ..... 25, 340
- GRYSELIUS, PETER, kopparstickare ..... 238, 371
- GUBERTZ, HANS, 419, gåva ..... 281
- GULLSTRAND ..... 41

- GUSTAF VASA, 13, 16, 18, 19, 157, 217, 220, 270f, 288; förordning om stenhus, 19; nedbyter kyrkor på malmarna, 13; porträtt, 318; privilegium 1529 ..... 49
- GUSTAF II ADOLF, 18, 19, 20, 21, 24, 30, 138, 217, 220, 285, 435; förordning om Sorunda, 31; kungsringning, 123; porträtt, 490; privilegium för Norra förstaden 1624, 39, 63; privilegieutkast för Norrmalm 1624, 75; ryttarstatyett 337; skolförslag 1620... 131
- GUSTAF III, 113, 178, 192, 218, 221, 384, 419, 461, 497, 523; tal 1772 ..... 490
- GUSTAV IV ADOLF ..... 419
- GUSTAFFSSON, GRELS ..... 31
- GUSTAFSSON, ANDERS MAGNUS, klockare, 108, 320
- GUTHERMUTH, fru, donation till skola ..... 142
- GYLDENKLOU, ANDERS, president, vapensköldar, 395f, 239f; begravn.-vapen ..... 405
- » ANDERS GIDION, generalmajor, begravn.-vapen ..... \*396f, 406
- » AXEL, begravn.-vapen ..... 405
- » GIDEON, löjtnant, begravn.-vapen ..... 406
- » GIDION, kaptenlöjtnant, huvudbaner ..... 395f
- » MAGNUS, begravn.-vapen ..... 405
- GYLLENHJELM, KARL KARLSSON, riksamiral 24f
- GYLLENSPAAK, ANDERS, amirallöjtnant, begravn.-vapen ... 409
- » » d. y., begravn.-vapen ..... 409
- GYLLENSTIERNA, CARL, excellens ..... 37, 202
- » N ..... 78
- GÜNTHER, JULIUS, sångare ..... 194
- GÅSE, CHRISTOPHER, gåva ..... 488
- GÖTHE, E. G., bildhuggare ..... 321, 384, 391
- » JOH., stenhuggare ..... 496f
- HAAGEL, CHRISTIAN, kirurg, gravsten, 238, 383
- HAAGEL-PLÖHN, gravsten ..... 238, 382, \*388
- HAAK, OSCAR, dir., kyrkovärd ..... 74
- HAEFFNER, G. A., organist ..... 112
- HAHR, AUG., professor ..... 272, 277, 312
- HALLER ..... 191
- HAMISCHER (se HARNISCHER, J. J.)
- HAMMARBORG, rådmän ..... 474
- HAMMARINUS, SAMUEL, kyrkoherde ..... 76
- HAMMARLUND, E., riksdagsman ..... 155
- HAMMARSKJÖLD, L., prot.sekr. .... 469
- HAMMARSTEN, FREDR., kyrkoherde, 215f; » porträtt ..... \*214, 368f
- » PER WILH., skeppsbyggmäst. 215
- HAMMARSTRÖM, L., kyrkovärd ..... 74
- HANNIBAL, MARTIN, målare ..... 197, 359
- HANS, bokbindare ..... 56
- HANS OLSSON ..... 17
- HANSEN, LARS, målare ..... 210, 365f
- HARNISCHER, JOHANN JAKOB, organist ..... 109
- HARNESK (se HARNISCHER, J. J.)
- HARTMANN, K. O., konsthistoriker ..... 277
- HASSELGREN, G. E., målare ..... 319
- HAUPT, A., konsthistoriker ..... 311
- » JÖRGEN, snickare ..... 327
- HEDAR, S., arkivforskare ..... 279
- HEDLUND, OLOF, orgelbyggare ..... 333, 334
- HEDRÉN, ANDERS, prost ..... 211
- » JOHAN JAKOB, kyrkoherde, 80, 129, 146, 147, 152, 168, 170, 189, 211 —213, 307, 323, 490; porträtt \*209, 365; premiedonation ..... 146
- HEDVIG ELEONORA, drottning ..... 190, 196
- HEDVIG SOFIA AV HOLSTEIN, hertiginna ... 455
- HELAND, M. R., gravör ..... \*289
- HELENA BERTELSDOTTER, minnestavla ..... 490
- HELIN, PETER, kyrkovärd ..... 73
- » P. J:SON, gravsten ..... 382, \*387
- HELLDÉN, D., arkitekt, 232, 256, 257, 258, 259
- HELLING, EMMA CHARLOTTA, g. m. kyrkoherden J. J. Hedrén ..... 212
- HELING, JOHAN JÖNSSON, kyrkovärd ..... 73
- HELLSTRÖM, G. .... 67, 165, 170, 173 230,
- HEMING, ärkebiskop, pallium ..... 12
- HENRIK, Herr, i Solna ..... 12, 340
- HERLITZ, N., professor ..... 62
- HERMANSSON, ELISABETH MARGARETA, g. m. kyrkoherde Olof Kiörning ..... 201
- HERSLOW, justitieråd ..... 474, 475
- HESSELGREN, EDV., medaljgravör ..... 309
- HESSELMAN, B. .... 309
- HIERONYMUS, bagare, kyrkovärd ..... 73
- HIERTA, LARS, stiftelse ..... 174
- HIERZELL, CARL, notarius publ., 490, 514; gåva ..... 488

HILDEBRAND, H. R. T. E., 7, 8, 75, 80, 158, 184, 190, 192, 446	HÖGH, KARL, konterfejare .....	333
» BENGTE, sekr. ....	HÖGLUND, JOH. HENR., kyrkovärd .....	74
HILLMAN, A. ....	HÖGMAN, NILS, kyrkovärd. ....	73
» INGRID, g. m. kyrkoherde Lysing	HÖGSTRÖM, gravsten .....	382
HINDERSSON, OLOF, rådmän, kyrkovärd.....	HÖJER, KARL, se Högh, Karl.	
HINTZ, CARL, kyrkosångare, 111; lön .....	HÖK, ANDERS, klockare.....	108
HIRSCH, J., d:r phil. ....	HÖPKEN, VON, riksråd.....	205
HIRSCHENSTIERNA, STEPHAN, geheimeråd, be- gravn.-vapen .....	» A. J. VON greve .....	384
HJÄRNE, riksråd .....	HÖRNER, JOEL, rådmän ...	48, 49, 94, 133, 451
» URBAN, läkare .....	IFVERSSON, GÖTTLIEB, hovsnickare.....	496
HOCHSCHILD, lagman .....	INGEBORG, hertiginna.....	265
HOF, CASTEN, källarmästare .....	» HENRIKSDOTTER, g. m. Matts Mär- tensson Jäger .....	347
HOGENBERG, FRANZT, kopparstickare, 268, 269; Stockholmsvy .....	INSULANDER, MARGARETA, g. m. professor Olof Celsius .....	203
HÖHN, ERIK, borgmästare .....	ISER, preses i konsistorium .....	82
» JOHAN, kyrkovärd .....	IVARSSON, ARVID, hovrättspresident.....	197
» JOHAN JÖNSSON, guldsmed .....	JACOBSSON, E., slottsintendent.....	508
HOLM, E., borgmästare .....	S. JAKOB ALEMANUS, helgon .....	11
» J., kyrkvärd.....	» » apostel.....	11
HORDELIUS, BARTH., pastor .....	» » marty, helgon .....	11
HORN, AGNETA, fru.....	» » AV TARANTAISE, helgon .....	11
» EVERT, greve, begravn.-vapen.....	JANSSON, O., direktör .....	474
» GUSTAF, fältmarskalk 24, 25, 251, 337; epitafium .....	JOHAN III, 13, 17, 18, 19, 23, 24, 30, 32, 41, 217, 220, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 288, 309, 311, 312, 316, 385; fullm. f. borgare & råd 1573, 17; förordn. om stenmurar kring kyrkogården 239; krö- ningsartiklar 75; Nova ordinanta ecclesia- stica 271; porträtt 318; privilegier 1578, 49	411f
» » CARLSSON, fältmarskalk, grav- kor .....	JOHANSSON, CORNELIUS, orgelnist .....	108, 109
» » CARL, greve, epitafium.....	» DANIEL, bryggare ..	44
» HEDVIG LOVISA, g. m. Ture Sparre	» » kyrkovärd .....	73
» JACOB, borgare .....	» ELIAS, klockare .....	108
HULT, NILS, taffeltäckare, minnestavla.....	JONATIO, bokbindare .....	25
HUSIUS, NICOLAUS, komminister .....	JORDAN, byssejutare.....	340
HUWEN, HENRIK VAN, byggmästare 278, 280, 312	JOSEPHSON, RAGNAR, professor .....	295, 315
HÅKAN, kyrkoherde på Norrmalm .....	JULING, PETER, bildhuggare.....	486
» KNUTSSON, testamente .....	JUVARA, FILLIPPO, arkitekt ..	304
HÅKANSSON, HJALMAR EMANUEL, kantor ...	JÄGARE, ERIK, klockare.....	108
HÅPH, JOHAN, penninginsaml. för Jakobs kyrka .....	JÄGER, J., guldsmed i Augsburg, 314, 336, 339, 341ff	23
HÅRD, riksråd .....	» MATTS MÅRTENSSON, karduanmakare 347	185
HÅRLEMAN, CARL, ark., 302, 304, 316, 333, 334, 335, 368f., 423	» MÅRTEN HINDERSON, karduanmakare 347	
» CHRISTIAN, trädgårdsmäst., epi- tafium .....		
» JOHAN, trädgårdsmäst., begravn.- vapen, 407; huvud-baner ...		414
HÄSTESKO, kaplan .....		95
HÖG, INGA, g. m. Jöran Kiörning .....		200

JÖNS, ärkebiskop .....	13	KORNER, ANNA PEDERSDOTTER, g. m. Tobias Renner .....	393
JÖRANSSON, JOHAN, conterfejare .....	249	KRAFFT, DAVID v., målare .....	200, 361
JÖRGEN, ULRIK, målare.....	358, 366	KRAFT, SAL., docent .....	266, 264
<b>K</b> AHN, handlande .....	169	» professor .....	465
KALLING, assessor .....	96	» SIEGERT, munskänk, epitaf. ....	390
KALMETER, HANS, rådmän .....	352	KRISTINA, drottning, 18, 32, 175, 178, 179, 275, 463, 465, 512; porträtt 318; privilegium 1636 .....	49
KANTZOW, ELSA, målarinna .....	214, 368f	KRISTLER, HANS JAKOB, ark. ....	313
KARIN, ERICSDOTTER, gravsten .....	479	KROK, LARS ANDERSSON, kyrkovård ...	73, 392
» MÄRTEN TRÖTZ' .....	25	KRONBERG, JULIUS, målare .....	519
KARL IX, 17ff, 27, 217, 220, 279ff, 294, 312; sexmannainstruktion .....	41	KRUSE, ERNST, ståthållare.....	25
» X GUSTAFS likfärd .....	313	» OSCAR, ingenjör .....	468
» XI.....	26, 191	» PETER, ståthållare.....	25
» XII, 78, 85, 455, 521; bildstod .....	177	KRUSEBJÖRN, FRANS .....	25
» XIII, bildstod .....	177	J. E. v. KRUSENSTIERNA, kyrkoråd.....	68
» XIV JOHAN, kungsringning .....	123	KURCH, BRITA, g. m. Gabr. Gabr:son Oxenstierna .....	352
CARL XV .....	309	» KNUT, riksråd .....	43
KARL I, konung av England .....	435	KURTZEL, SIGRID, g. m. Henrik Fleming... ..	298
» hertig .....	27	<b>L</b> AGERBERG, riksråd .....	78
» hertig (Karl XIII) .....	164	LAGERHJELM, president .....	165
» hertig, 274, 275; resol. 1602.....	17	LAGERMARCK, JOHAN, kammarråd, 387; begravn.-vapen .....	404f
» JOHAN, kronprins (Karl XIV Joh.)... ..	184	LAGERSTRÖM .....	8, 55, 104, 158, 191
» KNUTSON, konung ..	11, 13, 463	L'AILLIÉ—D'ARMANCOURT, MARIE-ANNE, skådespelerska, epitafium *373; epitafium 238; minnestavla .....	245
KARLSSON, K. H., avskrifter ur vaticanarkivet .....	7, 11, 12, 230, 266, 267	LAMBERG, KRISTINA MARGARETA, g. m. kyrkoherde Gustaf Murray .....	207
KELDERUS, kyrkoherde .....	267	LAMPA, JOHAN HENRIK, guldsmed, 112, 239, 349, 462, 514	
KELLGREN, JOH. HENR., skald, epitafium *371—72; gravmonument .....	*238	» kyrkorådsled .....	68
KELLNER, DAVID, organist, klockare i Tyska kyrkan .....	112	» prost i Arboga .....	78
KEMPHEN, HEDVIG VON, g. m. Christ. Reimers .....	491	» biskop .....	207
KERSTIN ERIKSDOTTER, gravsten.....	380	LANG, målarsläkt.....	359
» HÅKANSDOTTER, g. m. Jacob B:son Berg .....	518	» JOCKIM, konterfejare .....	21, 251, 325
KIEPE, KRISTIN, g. m. Peter Widberg .....	489	» JOHAN, tennjutare, gravsten .....	380
KIÖRNING, JÖRAN, OLOFSSON, komminister .....	200	» JOHN, målarmästare .....	481
» OLOF, kyrkoherde 79, 161, 200f; porträtt .....	*202, 361f	LANGH, JOH. kommissarie.....	44
KJELLIN, E., arkitekt .....	230	LANTINGSHAUSEN, VON, greve .....	176, 208
KJÖRRING, O., pastorsadj. ....	533	LARSSON, SVEN, dödgravare .....	449
KLERCK, JACOB, bildhuggare .....	486	LASSE ERICSSON, borgmästare .....	17
KLOS, JOHAN ANDREAS, klockgjutare... ..	416, 419	LASSOTA v. STEBLAU, ERIK .....	279
KNUTSSON, OLOF, klockare.....	197	LAURELIUS .....	83
KOCH, ABEL, hovpredikant .....	76	LEPAUTRE, JEAN, kopparstickare.....	313
KOCK, DANIEL, myntmästare, epitafium ...	390		
KOLTHOFF, JOHANNA, g. m. kyrkoherde Lars Arnell .....	200		

LEHNBERG, OLOF, borgmästare.....	209	LÖWENHJELM, KARL GUST., riksråd, 66, 67, 164, 176, 457, 458
» MAGNUS, kyrkoherde, 67, 69, 80, 192, 209f; porträtt .....	*207, 363f	LÖÖFMAN, skeppare.....
LEIJONHUFVUD O., arkitekt .....	230, 426	
» A., ark. ....	310	
LEJA, JOSEF .....	508	MACKLIER, J. D., baron.....
LENÆUS, JOHANNES, ärkebiskop.....	188	MAGDALENA JOHANSDOTTER, g. m. Nils Jön- son Norman .....
LEOPOLD, komminister .....	470	MAGNUS II, konung.....
LEUFVÉN.....	192	» ERIKSSON, konung .....
LIEHE, OTTO VAN DER, trumpetare, epitafium	398	» LADULÅS, 10, 17; bytesbrev 1286, 17
LILLIE, greve, palats.....	132, 178	MALMSTRÖM, kollega .....
LILLIENBERG .....	8, 86	MALTHOW, ANDERS, guldsmed .....
LILLIEROOT, NILS EOSANDER, kansler, be- gravn.-vapen, 403; huvudbaner.....	401, *412	MANKHEL, organist.....
LIND, ABRAHAM, klockare .....	108	MANKELL, ABRAHAM, organist i Klara .....
» JENNY .....	435	» GUSTAF, organist.....
LINDBERG, spannmålshandlare.....	465	MARGARETA ANDERSDOTTER, g. m. Jonas Skog .....
LINDBLOM, ANDREAS, professor .....	13	» AROSIA, g. m. kyrkoherden Erik Tollstadius .....
» rektor, 129, 131, 132, 135, 142, 143, 152		» BRÖMS, g. m. Olaus Skog.....
LINDEBERG, SVEN ELLÄSSON, klockare .....	108	» JONSDOTTER, gravsten .....
LINDEGREN, AGI, ark. ....	310, 506	MARGITTA, Gert Spekts hustru, gård.....
LINDGREN, orgelbyggare .....	464, 465, 488	MARIA EUFROSYNE, prinsessa, g. m. Magn. Gabr. De la Gardie .....
LINDROS, stadstimmerman.....	482	» HINDERSDOTTER .....
LITBERG, NILS, professor.....	11, 12	MAROT, JEAN, kopparstickare .....
LITSENIUS, PETRUS, magister .....	78	MARTIN V, påve .....
LOHMAN, fattighuskassör .....	456	» ELIAS, målare .....
» ANDERS, kyrkovård, 16, 55, 73, 161, 162ff		» F. R., orientalist .....
LOOSTRÖM, L.....	336	MASRELIEZ, LOUIS, konstnär .....
LORENTS, ANDREAS, målargesäll .....	485	MATSSON, ERIK, dödgravare.....
LOSSE, KORT, glasmästare.....	295	» STAFFAN, dödgravare, 441, 448, 449, 450
LUMBE, GEORG, tenngjutare.....	348, 355	MATTSSON, STEPHAN .....
LUNDBERG, direktör .....	465	MAYER, gravsten .....
» GUSTAF, kyrkoherde, 87, 154, 188, 471, 215; porträtt *212, 366f		MAXDORF, CHRISTIAN, gravsten .....
» JOHAN, målarmästare .....	215	MEIJER, JENNY.....
» TEODOR, bildhuggare .....	506, 523	» CASPER, glasmästare .....
LUNDEQUIST .....	37, 180	MEINICH, INGRID, g. m. Daniel Roberg.....
LUNDIN, CLAES, Stockholmianaförf., 126, 129, 178, 476		MELANDER, A. E., ark. ....
LUNDMARK, EFR., konsthistoriker 16, 82, 229, 359		MERKELL, C. H. ....
LUTHER, MARTIN, porträtt.....	358f, *366	MESSENIUS, J., krönika .....
LÜBKE, W., konsthistoriker .....	311	METSCHER, urmakare .....
LÜDEKE, J. A. A. ....	281	MEWERDT, HANS, gravsten.....
LYSING, ANDREAS OLAVI, kyrkoherde, 51f, 77, 78, 85, 91, 96, 100, 102, 103, 110, 111, 135, 137, 140, 186, 197, 451, 453, 521, porträtt, *199, 360		MEYER, styckgjutare .....
LYTTINGH, HERMAN, testamente .....	270	» GERHARDT, klockgjutare, 350, 415, 419, 521



- MICHAL, kantor ..... 113  
 MICHELESSI, DOMENICO, abbé, förf., monu-  
 ment ..... 238, 245, 382, 384, \*390  
 MICRANDER, präst ..... 77  
 MODÉE, R. G., förf. .... 8, 64, 78f, 80, 103  
 MOLIN, domprost ..... 97  
 MOSELIUS, C. D., konsthistoriker ..... 320  
 MURBECK, PETER, pastorsadjunkt ..... 191  
 MURIUS, kyrkomusiker ..... 109  
 MURRAY, ANDERS, pastor i Tyska förs. ... 206  
 » GUSTAF, kyrkoherde, 67, 122, 165,  
 168, 192, 206—209, 462; ny skolordning,  
 145; porträtt ..... \*206, 363  
 MUUR, PETRUS, hjälppräst ..... 447  
 MÜLLER J., skolman ..... 160, 165, 166  
 MÄNSSON, JÖNS, skräddare ..... 196  
 » BOTVID ..... 479  
 MÅRTENSSON, CARL, kyrkovärd ..... 54, 73  
 MÅRTEN PERSSON, stenhuggare ..... 278, 279  
 MÄTARMARGARETA, donation ..... 479  
 MÖLLER, HENRIK, målare ..... 322  
 » CARL, ark., skolhus. 150, 155, 230, 294,  
 303, 310, 334, 423, 473, 506f, 512,  
 518, 523, 527, 528  
 » rådman ..... 161  
 MÖRNER, STELLAN, hus ..... 183
- NAESENUS, skolmästare ..... 451  
 NÆSINIUS, ERICH, skolmästare ..... 133  
 NEFF, MATTIAS, kryddkrämare, 348, 377;  
 gravsten ..... 376f, \*378  
 NEHRMAN, ERIK, klockgjutare ..... 416, 418  
 NEIMANS, ELISABETH, g. m. Sven Boander 391  
 NENSÉN, HEDVIG MARGARETA, g. m. kyrko-  
 herde Anders Borg ..... 211  
 NIKLAS, guldsmed ..... 340  
 NILS, kyrkoherde ..... 21  
 NILSSON, ANDERS, kyrkovärd ..... 449  
 » CHRISTER, gård ..... 11  
 » ERIK, kyrkvaktare ..... 116  
 » IDA KAROLINA, g. m. kyrkoherde  
 And. Joh. Andrae ..... 216  
 NORDANUS, JONAS, ANDERSSON, klockare ... 108  
 NORDBERG, kyrkoherde ..... 78  
 » PETTER, bildhuggare ..... 333  
 NORÉN, JOH. ERIK, kansliråd ..... 169  
 NORLIND, TOBIAS, musikhistoriker ..... 109, 112f
- NORMAN, NILS JÖNSSON, handelsman, epita-  
 fium ..... 374f, 391  
 NORSTRÖM, kyrkovärd ..... 462  
 NORTMAN, kaplan ..... 444  
 NORTMAN, ANDERS, kaplan 89, 90, 442, 447, 448  
 NYCOPENSIS, AND., kyrkoherde, (se ANDREAS,  
 kyrkoherde).  
 NYMAN, LARS, komminister ..... 61, 161
- ODEL, ANDERS, om Stockholm 1739 ..... 234  
 OLAVUS PETRI ..... 271  
 OLDBERG, CLARA CATH., g. m. kronolänsm.  
 N. Fröst ..... 215  
 OLLERS, EDV., konstnär ..... 242  
 OLOF GREGERSSON, borgmästare, 17, 277,  
 278; medel till Jakobs kyrkas bygge ..... 17  
 OLOFSSON, PER, löjtnant ..... 23  
 OLOFSSON, J., kyrkvärd (se OLSSON, JOHAN).  
 OLSSON, C. A., byggn. .... 508  
 » JOHAN, kyrkovärd ..... 73  
 OLUFSSON, stadstimmerman ..... 482  
 ORM, GABRIEL, målare ..... 304  
 OSCAR I ..... 184, 239  
 » II ..... 184  
 OTTER, SEBAST., gelbgjutare ..... 488  
 OXENSTIERNA, AXEL, 8, 24, 25, 83; likfärd,  
 57; porträtt ..... 318  
 » BENG T ..... 25  
 » CHRISTINA, fru ..... 337, 351  
 » CHRISTINA, g. m. Gustaf Horn 411  
 » ERIK ..... 23  
 » GABR. G:SON, riksdrotts ..... 24  
 » GABR. .... 25, 183  
 » GABR. GABR:SON ..... 352  
 OSTERMAN, GUSTAF BERNHARD, målare ... 367f
- PAHR, FRANCISCUS, ark. .... 311  
 PALM, FREDRIKA ULRIKA, g. m. skeppsbyggm.  
 P. W. Hammarsten ..... 215  
 PALMCREUTZ, MARIA ELISABETH, g. m. Phi-  
 lip Rothlieb ..... 376  
 PALMSTEDT, ERIK, ark. .... 305, 316  
 PALMSTRÖM, JOH., assessor, begravn.-vapen 402  
 » NIELS, begravn.-vapen 402;  
 huvudbaner ..... 397f, \*401  
 PANTEN, CASPER VAN, ark. .... 313  
 PAPE, HEINRICH, organist ..... 109

PASCH, DANCKWART, målare.....	251	QVILDAHL, INGA HELENA, g. m. rusthållare D. Wingård .....	205
» JOHAN, målare .....	304, 327, 333		
» LORENS, målare 202, 204, 206, 361, 362, 363, 465			
PAULI, grosshandlare .....	166	RAFFVALSSON, BOTV., testamente till Jakobs kyrka .....	31, 205
PAULINUS, LAURENTIUS, ärkebiskop .....	82	REDBERG, traktör.....	461
PAMPEL, JOHAN, bildhuggare .....	416	REENSTIERNA, JAKOB, K. råd .....	78
PECHLIN, C. F., general.....	177	REHN, J. E., arkitekt., 68, 218, 221, 230, 307, 316, 320, 323, 328, 330, 360f, 373, 384, 390, 414. 460ff, 465, 479, 493f, 495ff, 523; minnestavla över Tollstadius .....	191
PEDER, kyrkoherde i Norra förstaden .....	17	REIMER, CHRISTOFHER, guldslagare, 484, 490; epitafium .....	491
PEDERSSON, JOEN, överste.....	25	REINER, FRIEDRICH, källarmästare, gravsten 382f	238
PERINGSKIÖLD, 7; diarium .....	11		
PERSSON, ANDERS, gårdsägare .....	82	RENBERG, S. P., gravsten .....	382, *387
» LARS, dödgrävare .....	449	RENNER, TOBIAS, skomakare, epitafium.....	393
» OLOF, kyrkovård .....	73	RENSTRÖM, komminister.....	467
PETRI, HENNING, guldsmed .....	347	RETZIUS, professor .....	470
PETRUS, ANNA, bildhuggarinna .....	533, 534	RHYZELIUS, ANDR., biskop .....	199, 201
PETTER, guldsmed .....	340	RICHTER, DAVID, guldsmed .....	338, 349
PETTERSSON, ABRAHAM ZACHARIAS, kyrko- herde .....	213f	» JOHANNES, guldsmed .....	338
» ABRAHAM, magistratsekr.....	213	RICHNAU, DANIEL, kyrkovård .....	73, 462
» » ZACHARIAS, kyrko- herde, porträtt .....	365f	RIDDERSPARRE, PETER, kapten .....	338
» LUDV, ark. ....	508	ROBERG, DANIEL, hovapotekare, epitafium 393	
» ZACHARIAS, kyrkoherde, por- trätt .....	*210	ROBSAHM, byggmästare.....	463, 497
PFEFFER, konduktör .....	165	RODERSKÖLD, JÖNS, vapensköld .....	*394f
PFEIFF, rådmän .....	140	» JONAS .....	406
PHEIF, HEINRICH, guldsmed.....	488	ROGGE, KURT, tomt .....	11
PHILIPSSON, grosshandlare, inrättning .....	146	ROMDAHL, AXEL L., professor .....	476
PIPPING, R. ....	264	RONANDER, JONAS, guldsmed ..	348, 354
PLATEN, B. J. E. VON, kyrkoråd.....	68	ROOS, kassör.....	468
PLÖHN, ANNA MAGDALENA, gravsten... 382, 382		» ERIK, stadsmurmästare .....	251
POHL, D. Ä., MIKEL, guldsmed.....	517	ROOSVAL, JOHNNY, professor .....	476, 494
PONTINUS, MAGNUS, kyrkoherde, 7, 25, 34, 35, 36, 37, 49, 64, 76, 77, 81, 82, 83, 93, 94, 96, 109, 110, 132, 133, 157, 190, 196f, 218, 359, 440, 442, 444, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 463, 476; instruktion f. kyrkovårdar, 54, 55; regel för kyrkorådet, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52		ROOTH, C. A., klockare .....	108
POSSE, överste .....	466	ROSANDER, J. THOMASSON, guldsmed .....	514
POSSIETH, hovpredikant.....	78	ROSÉN, justitieråd .....	113
PRECHT, BURCHARDT, bildhuggare .....	322	ROSENBAUM, LORENZ, medaljgravör .....	340
PRIPP, JOH. G., grossh. kyrkovård.....	74	ROSENBERG, MARCUS .....	336f
PRYTZ, JOHN, justitieborgmästare .....	444	ROSENFELT, JAC. GUST. VON, kapten, begravn- vapen .....	407
PUPENDORF, S. VON.....	315	ROSENHOLM, PEHR, vice amiral, huvudbaner 401, *411, 406	
QUENSEL, ALICE .....	264f, 270, 274	ROSENSTIERNA, MÅRTEN, riksränmästare ...	25
QVARNSTRÖM, MARIA, g. m. Aron Borg ...	210	ROSENSTRÖM, HENRIK, kommissarie, be- gravn.-vapen .....	404

ROSS, MARGARETHA, g. m. Mårten Hinder- son Jäger .....	347	SCHULTZ, MARGARETA .....	390
ROTH, PETTER, kyrkovård .....	54, 73	» PETER, stenhuggare .....	391
ROTHLIEB, 323, 331f; gravkor, järndörrar, *375 » PHILIP FR., president, grav.....	376	SCHUMACHER, bageriidkare .....	68
ROTHSTEIN, AGNETA KRISTINA, g. m. kyr- koh. Z. Pettersson .....	214	SCHWARTZ, DAVID, målare, lärj. till David v. Krafft .....	360, 361
RUDBECK, OLOF, professor .....	110f	SCHÜCK, A., docent.....	12, 265, 267
RUDBECKIUS, JOHANNES, biskop.....	24, 25, 288	SCHÜTZ, JOST, bildhuggare, 317, 319, 321ff, 326f, 333f	
RUNDEBERG, rektor .....	152	SCHÖNMEYER, v. häradshövding .....	474
RUNDELIUS, OLOF, komminister, 93, 444, 454, 446ff, 453, 455		SEBALDT, fru, testamente till stipendium... 146 » justitiekansler.....	67, 165
RUNDQUIST, AXEL, rådman, kyrkovård .....	74	SEBARDT, WILHELM, hovapotekare, kyrk- vård .....	74, 474f, 475, 520
RUNEBERG, president, kyrkoråd .....	68	SECHER, H. ....	476, 527
RUNG, FREDRIK, kyrkovård .....	73, 462	SEGROTH, kaplan .....	96f
RYDELIUS, EMERENTIA, g. m. kyrkoh. Ly- sing.....	198	SEPPEN, gravsten .....	238, 381
RÜDLING, J. G. ....	389, 476	SEREN, PETER, murarmästare, arkitekt ...	460
RYSELIUS, CATHARINA, g. m. kyrkoh. Anders Tollstadius .....	202	SIDENBLADH, G., överdirektör .....	415, 474
RÅLAMB, KLAS, överståthållare, 25, 32, 43, 185, 328, 450		SIEGERT, CHRISTIAN, hovslagare, gravsten 380f, *386	
RÖHL, gravsten.....	382	SIEVEN, BERNHARD VON, general, begravn- vapen .....	413
SALVIUS, JOHAN ADLER, riksråd .....	176	SIGISMUND, privilegium 1594, 49; stadsfäs- telse om religion 1594 .....	75
SAHLIN, JOHAN, klockare .....	108	SILVIUS, KRISTINA, g. m. Mathias Wagner	197
SALENIUS, ERIK .....	34	SIMONSSON, EBBE, kyrkovård ... 33, 54, 57, 73 » IVAR, arkivarie, 12, 27, 75, 41, 62, 298, 374	
SAMUEL, präst i Klara .....	101, 442	SJÖCRONA, EUFROSYNE ELISABETH KATARINA, g. m. kyrkoh. A. E. Bergman .....	215
SANDEL, (SANDELS), S. bergsråd .....	465	SJÖGREN, P. A., kyrkovård .....	68, 74
SARRE, F., orientalist .....	353	» EMIL, organist, tonsättare ...	115, 472
SASSE, kopparstickare.....	180	SJÖSTEDT, MARIA SOFIA OTTILIANA, g. m. kirkoh. P. A. Fröst .....	215
SAVELIN, kollega .....	140	SKENINGH JOHAN, löjtnant .....	492
SAVENIUS, operasångare.....	111	SKILGREN ERIK, klockare .....	486
SCHALLING E. H., kammarråd .....	22	SKOG, JONAS, kronofogde .....	196
SCHIEFFEL, J. H., målare .....	361	» OLAUS JONAE, kyrkoherde (se SKOG, OLAUS JONÆ) 36, 76, 81f, 131, 196, 442; minnestavla .....	*414
SCHIEFFER, C. F., grevinna .....	384	SKRAGGE, ERIK, kyrkovård .....	48
SCHULZE, JAKOB, stenhuggare .....	295	SKYTTE, ANNA, fru .....	25
SCHILLGREN (SKILGREN), ERIK, klockare, 457, 486		S. M., silversmed .....	315, 337, 344f
SCHOP, J., tysk psalmdiktare .....	194	SNACK, assessor .....	44
SCHOTING, CATHARINA BEATA VON, g. m. Teodor Ankarcrona.....	369	» justitieborgmästare .....	133
SCHULTZ kyrkorådsled. ....	68	» kammarråd .....	51
» ANNA M. ....	390	» JOHAN, huvudbaner, 399, *404; be- gravn.-vapen .....	406
» GEORG, kyrkovård, 73; epitafium	390		
» JAKOB, stenhuggare, kyrkvård, 55, 73, 142, 250, 338			

SNACK, PETTER, landshövding, huvudbaner, 399, *405; begravn.-vapen .....	406	STIERNISKYL, NIELS, gård .....	183
SOFIA ALBERTINA, prinsessa.....	176	STJEFERT, SIMON, amiral, gård.....	183
» MAGDALENA, prinsessa .....	184	STJÄRNELYCHT, CHRISTIAN, kommissarie, huvudbaner .....	347, *299
SOOP, ANNA MARIA, grevinna ..	161	VON STOCKENSTRÖM, ERIK, excellens... 66f,	176
» GUSTAF, riksråd .....	185, 328	STOLPE, MATTS, hökare.....	143
SPAACK, PETRUS .....	20	STRAND, P. Z., orgelbyggare .....	334, 464, 488
SPARIN, rådmän .....	196	STRANDBERG, major, gravsten.....	238, 382
SPARRE, AXEL, överståthållare, 444, 460, 463f, 497, 500		» RUDOLF, kyrkovärd .....	73
» KARL, riksråd .....	185	STRENG, gravsten.....	382
» LARS .....	23	STRIDSBERG, rektor .....	130, 135, 137
» MÄRTA, fru .....	185, 328	STRINDBERG, AUGUST, förf.....	126, 129, 178
» PEDER .....	24	STRINDLUND, NILS, riksdagsman .....	86
» TURE .....	24, 353	STROKIRK, JOHAN VON, assessor, begravn.- vapen .....	408
SPECHT, GERT, gårdsägare .....	82	STROPP, JOACHIM, kommissarie, begravn.- vapen.....	406f
SPEGEL, H., biskop, 136; psalmbok 1695 ..	188	STRÖM, ANTON, gravsten .....	238, 382f, *389
SPIELER, MATTIAS, arkitekt .....	250	STRÖMBERG, A. G. ....	309
SPITZ, MARIA, g. m. Carl Hierzell.....	514	STRÖMFELT, ståthållare .....	78
SPOFF, CHATARINA, g. m. Jonas Torstens- son .....	381	STRÖMSKÖLD, HELENA, g. m. Magnus Pon- tinus .....	196
SPORRE, THURE, överste, begravn.-vapen ...	413	STUBENDORFF, GEORG, organist .....	109
SPRINCHORN, hovapotekare .....	72	STURE, STEN, d. ä., riksförest. ....	13, 157
STAAF, T., målare .....	211	STYFFE, C. G., historiker .....	8, 39
STAAFF, CARL TEODOR, målare .....	366	STÅHLARM, AXEL, riksråd, begravn.-vapen ...	410
STAF, NILS..... 12, 13, 16, 17, 27, 79, 83,	182	SUNDBERG, A. N., ärkebiskop .....	472
STAFFAN, skomakare .....	25	SUNDÉN-CULLBERG, A. ....	170
STALHOPP, GERHARD, Stockholmskildrare	300	SUNDTLÖF, ANDERS, kyrkovärd .....	73
STAMM, WENDELL, stenhuggare .....	415	SUNDVALL, C. F., arkitekt, 230, 307, 319, 321, 323, 331, 467, 480	
STAVENOW, Å. ....	304, 323	» rektor.....	144
STENBOCK, GUSTAV OTTO, amiral .....	185, 328	SVAN, OLOF HENRIKSSON, kämnär, grav- sten.....	379
» MAGNUS, fältmarskalk .....	176	SVARTZ, H. MARIA JOHANSDOTTER .....	391
STENHAMMAR, E., arkitekt, 230, 240f, 245f,	426	SVEBILIUS, OLOF, ärkebiskop .....	199, 447
STENHOFF, INGRID MARGARETA, g. m. Mag. Abraham Pettersson .....	213	SVEDBERG, JESPER, biskop .....	188, 198
STEPHANSSON, RICH., kapten, epitafium.....	391	SVENSK, PETTER JACOBSSON, fänrik, minnes- tavla .....	401
STERNELIUS, NILS, prost .....	198	SVENSSON, präst .....	458
» kyrkoherde .....	417	» ANDERS, kyrkovärd .....	449
STERNELL, NICOLAUS, kyrkoherde, 78, 198f, 140, 142; porträtt .....	*200, 360f	» LARS, dödgravare.....	449
STEUCHIUS, MATTHIAS, ärkebiskop.....	199, 201	» MÅNS, arbetare vid Jakobs kyrko- bygge.....	22
STIELER, kantor .....	113	» MÅNS, rådmän, kyrkovärd.....	73
STIERNEFLYCHT, CHRIST., kommissarie, be- begravn.-vapen.....	406	SWIDDE, W., kopparstickare .....	278, 300
» ätten, begravn.-vapen.....	406	SYLVAN, O. ....	307
STIERNMAN, A. A. VON, historiker.....	8, 85, 93	SÖDERBERG, arkitekt .....	154
» ANDRIETTA CATHARINA VON, g. m. kyrkoh. Olof Celsius .....	203		

SÖDERMAN, OLOF, slaktare .....	486, 489	TÖRNBOHM, skolmästare .....	136, 140
SÖDERMARK, P., målare .....	212, 366f	TÖRNELL .....	114
SÖRMAN, FRITZ, handlande .....	68	» G., docent .....	264
		TÖRNER, borgmästare .....	49
TAMM, G., överståthållare .....	474	UHR, slottsmurmästare.....	463, 497
TANDER, se, THAMER, HANS.		UFVENKLOU, se Wulf, Henrik.	
TARAVAL, G. Th. R., konstnär.....	189	ULFELT, EBBE .....	182
TAST, GUSTAF JOHAN, bildhuggare .....	486	ULFVENKLOU, begravn.-vapen .....	*392ff
TAUBE, WILH. LUDV., baron, epitafium.....	390	ULFKLOU TILL HILKELAX, LUDV. LAUR., be-	
TERSERUS, kyrkoh. ....	447f	gravn.-vapen394,404	
» KRISTINA, g m. Mathias Wag-		» » » HINDRIK, begravn-	
ner .....	197	vapen .....	394
TESSIN, NIC., d. ä., arkitekt.....	176, 180	» HENRIC, kommissarie, begravn-	
» NIC., d. y., arkitekt.....	240, 315	vapen .....	403
THAMER, HANS, stenhuggare.....	328	ULRICH, E. O., arkitekt.....	528
THARMOUTH, HANS, kyrkovärd.....	73	ULRIKA ELEONORA, drottning, 197, 455, 520;	
THEMPTANDER, O. R., kyrkoråd .....	68	porträtt å klocka, 416, *419; d. y.....	455
THERULLIUS, skolmästare, rektor .....	135f, 138	UPMARK, G., överintendent, 277f, 294, 311, 314	
THESMAR, borgmästare .....	142, 521		
» rådman .....	50, 59, 102	WACHTMEISTER, CARL, statsminister.....	68
THESE, fru, fattighusförestånderska .....	162	» HANS, general.....	68, 176
THOMAR, E. F., bidhuggare .....	326	WAGNER, MATHIAS, kyrkoh., 49, 59, 77, 82, 84,	
THULIN .....	62, 75, 80	91, 183, 196; porträtt .....	*198, 359f
» kammarråd .....	474	WAHLBERG, bergsingeniör.....	474
THUN, lärare .....	474	WAHLMAN, I., professor, arkitekt .....	272
TILAS, kyrkoh. ....	91	WALE, DIONYSIUS DE, stenhuggare.....	278
TILLAEUS, karta över Stockholm 1733 .....	*63	VALMAN, OLAUS, klockare.....	448
» kartograf .....	480	VALLEY, A., grosshandlare, kyrkovärd, 74;	
TOLL, H. ....	264	gravsten .....	382, *387
TOLLSTADIUS, ANDERS, kyrkoh. ....	202	WALLIN, J. O., biskop, 214; psalmbok .....	188
» ERIK, kyrkoh., 37, 52, 79f, 117,		» grosshandlare .....	474
138, 143f, 162, 163, 186, 188, 191, 202, 456f,		WALLMAN, ABRAHAM .....	450
490; porträtt, *203, 362; epitafium, *369f,		» OLOF, klockare .....	448f
390, 230		WALLQUIST .....	8, 75
TORNBERG, F. W., urmakare .....	415	WARENBERG, VON, gravkors.....	239, 382
TORNBOHM, skolmästare .....	140	WARMHOTZ, C. G. ....	370
TORNSON, JÖNS, livdrabant, minnestavla ..	491	WARPLIND, LARS, kantor .....	110f
TORSTENSSON, JONAS, snörmakare, gravsten	381	VASA, CHRISTER NILSSON .....	11
» LENNART, general .....	24, 435	WATTI (se WEDI).	
TRAVENFELT, ERIC CARL, medicinalråd, grav-		VATZELL, ANNA ELISABETH, g. m. borgm.	
sten.....	479	Olof Lehnberg .....	209
TROILIUS, hovpredikant.....	456	WEDI, MARTIN, stenhuggare.....	279
TROTZICH, ANNA, g. m. Daniel Korp.....	390	WENDELSTAM, JOH., bildhuggare.....	249
TUNGEL, NILS, palats .....	176	WENGSTÄDT, BÖRJE, gravsten .....	238, 381f
TÜFF, HENRIK, gåva .....	577	VENNBERG, ERIK .....	274
THYSELIUS, K. J., 8; kyrkoråd.....	68	WERANDER, kyrkoh. ....	80
TYSTENBERG, kamrer, 60f; gåva till skolan	143		

WERMELIN, BRITTA CHRISTINA, g. m. prost- ten Anders Hedrén .....	211	WRANGEL, F. U., 175, 177, 181, 182, 185, 186, 274 » HERMAN, 23; gård .....	183
WERNSTEDT, MELCHER, landshövding .....	25	WREDE AF ELIMÄ, vapensköld .....	397, *400
WERTH, JEAN DE .....	435	WRETMAN, JOHAN, rådman, kyrkovård, 68, 70, 74, 150, 156	
WERTMÜLLER, CARL, assessor... ..	169, 238	WULF, HENRIK, rådman .....	337
» KARL HENRIK, läkare, grav- sten, 238, 382, 384; grav- monument .....	*391	WULFVENSTIERNA, kammarråd .....	52, 162
VESSBERG .....	130f, 134	ZADO, bryggare .....	489
WESSÉN, ELIAS, professor .....	13	ZEBROZYNTHIUS, kyrkoh. ....	43
WESSMAN-BLOM, gravsten .....	382	ZELLBELL d. y., musiker .....	113, 194
WEST, JÖRAN, komminister .....	444	ZETTERQVIST o. SON, orgelfabrikant, Örebro, 332	
WESTERMAN, SVEN, kyrkovård .....	73	ZETTERSTEN .....	31
WESTERVIK, ERICH, snickare .....	486	ZETTERVALL, HELGO, arkitekt .....	508
WESTIN, F., målare .....	208f, 319f, 325, 364f	ZETTLER, F. X., glasmåleri, München .....	506
WICKBERG, gravsten .....	382	ZIERVOGEL, ULRICA ELEONORA, g. m. justitie- kansler Sebaldt .....	165
WICKMAN, G., arkitekt .....	230, 246ff, 252, 426	ÅBERG, spannmållsmätare .....	161
WIDBERG, PETER, gåva .....	489	» A. R. W., magasinförvaltare .....	309
WIDÉN, SOFIA, textilkonstnärinna .....	533	ÅBOM, J. F., arkitekt, 153, 230, 242, 244 250ff	310
WIER, kyrkoråd .....	462	ÅHLSTRÖM, OLOF, organist .....	113, 194
WIJKMAN, A. ....	480	ÅKERMANN, G., guldsmed .....	248, 354
VILSKMAN .....	8, 95, 145	» J. G., guldsmed .....	514
VIKTORIA, kronprinsessa .....	520	» PETTER, guldsmed .....	514
WINGÅRD, DIDRIK, rusthållare .....	205	» O. LUND, orgelfirma .....	333, 533
» C. F. AF, ärkebiskop .....	205f	ÅLSTRÖM (se Åhlström).	
» JOHANNES, kyrkoh., 80, 192, 204f, 206, 459, 461; porträtt *205, 363		ÅRNELL, skräddare .....	71, 471
WIRSÉN, C. D. AF, förf. ....	472	ÖDMAN, SAMUEL, professor .....	204
WITTENBERG, ARVID, fältmarskalk .....	176	ÖHNQVIST, OTTILIANA SOPHIA, g. m. kyrkoh. J. J. Hedrén .....	212
WITTING, FREDRIK, kyrkoherde, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 26, 34, 75, 80, 89, 92, 129, 131, 133, 144, 161, 162, 163f, 189, 236, 244, 271, 274, 276, 282f, 305, 317f, 321, 350, 389f, 295f, 398, 401f, 410f, 413, 440ff, 444ff, 448ff, 454ff, 458f, 463ff, 476, 479f, 482, 484f, 489, 494		ÖLERS, GEORG, gördelmakare .....	321
WITTING, LORENTZ, kyrkvård .....	73, 161	ÖMAN, NILS, kyrkovård .....	73
VOGEL, kopparstickare .....	180	ÖRN, JÖNS NIELSON, löjtnant, epitafium ...	492
VOGLER, ABBÉ, operachef .....	113, 194	ÖRNBERG, hovtrumpetare .....	184
WOLTZIG, GEORG, orgelbyggare .....	333	ÖRNHELM, CLAS, rikshistoriegraf, begravn- vapen .....	407
WOLFF, HENRIC, inskrift .....	337	ÖSTERMAN, B., målare .....	213
WOLFKLO, HENRIK, epitafium .....	390	ÖSTMAN, NILS, arkivarie, 16, 17, 19, 42, 264, 274, 279f	
WOLLIN, N. G., docent .....	315		
WOLTEMAT, professor .....	144		

## SAKREGISTER.

Adelsbänkar .....	327	Avlösning .....	192
Adjunkter, förmåner .....	99	Avskedspredikan .....	99
Adjunktslön .....	88	Bakugnspengar .....	99
Aftonsång .....	452	Barnbespisning .....	173
Allmänna fattigvården .....	166, 168, 169	Barnhjälps- och soppkokningsfonden .....	173
Allm. skyddsförening .....	173	Barnhus .....	158, 163, 166, 168
Altarbeklädnad .....	*327	Barnhuspredikant .....	448
Altarduk .....	25, 353, *359, 421	Barnkrubbor .....	156, 173, 475
Altardynor .....	421	Barnskolor .....	130, 145
Altare, 241, 242, 244, 312, 317, 319, 348, 349, 387, 405, 431, 447, 451, 484, 494, 496, *500, 508		Baser .....	255, 279, *280
Altarkläde .....	102, 421	Begravning, 192, 193, 194, 440; efter afton- bön, förbud mot .....	85
Altarpall .....	299	Begravning, föreskrift om, 1702, 85; inkom- ster av .....	85
Altarring .....	317, 320, *326, 352	Begravningsavgifter .....	57, 58, 59
Altartavla (Altaruppsats) 230, 241, 308, 310, 315, 317—320, *324, *325, 358, 422, 484, 508, *517, *532		Begravningsceremonier, inskränkningar ...	85
Amiralitetet, gåvor till Jakobs kyrkobygge	25	Begravningskapell .....	230, 237, 238, *241, *242, *243, 245, 308, 346, 347, 350, 373, 377—381, 384, 395f, 398f, 400ff, 426
Amiralitetspredikanter .....	83	Begravningspengar .....	84
Amiralitetspräster, 33, 34, 35, 36, 37, 49; lön	36	Begravningsplats, 275; för katoliker .....	189
Amiralitetssuperintendenten .....	35, 36	Begravningsringning, 57, 193; föreskrifter om, 84; inkomst av .....	25
Amoriner .....	315	Begravningsång .....	139
Antependium .....	*318, *320, 352f	Begravningsuppbörd .....	116
Anträäd .....	400	Begravningsvapen, 242, 308, 309, 389, *394—414	
Apologist .....	133	Bekännelsepall .....	317
Apologistskola, 152; lokal .....	153	Belysning .....	308, 317
Apostladagar .....	107, 137, 188, 451, 453	Belysningsarmatur .....	242
Apostlar .....	322, 486ff, 490, 506, *515	Belysningsföremål .....	340—352
Arbetshus ... 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172		Benhus .....	244
Arbetshus, direktion, 166; reglementen .....	166	Besiktning av kyrkans hus .....	66
Arbetslösa .....	166	Bevillningsbrev för Görans hospital .....	267
Arbetsstuga .....	167	Bibeltryckstunnan .....	135
Arbetsstugor, förvaltning .....	174	Bidrag till Jakobs kyrkas bygge, 17, 20f, 24, 25, 26, 31, 32, 240, 285; till Katarina kyrkobygge, 21; till Kungsholms kyrko- bygge, 21; till Maria kyrkas bygge, 21; till Trosa kyrkas byggnad, 21; kungl. till Jakobs kyrkobygge .....	31
Arkad på kyrkogården .....	246	Bilder .....	420, 422
Arkivrum .....	415	Bisättning .....	193
Armatur .....	340	Bisättningskapell .....	264
Armbössor, se Fattigbössor.			
Arsenal .....	177		
Augmentstat 1690 .....	134		
Auktion å inv. 1844 .....	420—22		
Avgifter för bisättning, 57; för bår, 57; för bårkläde, 57; för kyrkl. förrättn., 86, 87, 88, 89, 99; för likvagn .....	57		
Avlöningar .....	60		
Avlöningsnämnd .....	88		

Bisättningsringning .....	57	Classonska skeppsvarvet .....	177
Bisättningsrum.....		Concordieformeln.....	190
243, 299, 300, 308, 309, 389, 410, 414		<b>Dagsverken till kyrkobyggen, 17; till kyrko-</b>	
Bodar .....	235, 243,	bygget i Jakob, 17: till slottet, 17; till	
244, 245, 280, 300, 305, 307, 308, 316, 426, 466		staden.....	26
Bokstol .....	317	Danaarv .....	163
Bokställ.....	353f, *360	Diakon, arvode .....	101
Bord .....	301	Diakonisslokal .....	167
Bordskiva .....	422	Diakonissor .....	174
Borgmästarebank .....	326, 327	Diakonverksamhet .....	473
Bostadsskatt .....	86	Digerdöden .....	13
Brandmästare .....	158	Direktion för Stockholms undervisnings-	
Brandredskap för vaktmannen .....	419f	verk .....	152, 153
Brandsignaler .....	126, 127	Discantare, se sjungare.....	110
Brandspruta .....	125	Donationsfonden för välgörande ändamål...	69
Brandvaktssavg.....	86, 170, 171	Donationsgravar .....	119
Brandvaksdebitering .....	160	Dop, 192, 193; föreskrifter .....	85
Brandvaktskassan .....	126	Dopfat .....	*314, 334, 336, *339, *341
Brandvaksrotmästare.....	127	Dopfunt.....	193,
Brandväsen .....	53	230, 310, 321, 334, 336, *337, 514, 528, 533	
Brudpall.....	434	Dopfuntsfot .....	299, *323, 334
Brunssalong .....	177	Dopfuntslock.....	334
Bröllop, 193; föreskrift .....	85	Dopkanna .....	315, 334, 336, *342, *343
Byggnadsfond för elementarläroverken.....	153	Dukpengar.....	84
Bårhus.....	243, 244, 466, 467	Dödgravare, 105, 116, 119, 120, 121, 122,	
Bårkläden .....	102	123, 126, 128, 249, 449, 453, 454; lön, 42,	
Båthamn .....	11	116, 117, 118; taxa, 118; tillsättning, 102;	
Bäcken för fattigkollekten .....	165	åligganden .....	118, 119
Bänkar .....	184, 185, 186, 187, 243,	Dödgravareänka, pension .....	118
299, 307, 308, 310, 451, 482, 483, 484, 486, 513		Dörrar, 481, 483; till läktartrapporna .....	328
Bänkhryor, 57, 58, 61, 104, 112, 122, 184,		<b>Eklärering av kyrkan .....</b>	184, 194
187, 457; uppörd .....	107	Ekoverk.....	333
Bänkinredning .....	326, 327, 328	Ekonomi, 69; Jakobs kyrkas .....	60, 61
Bänkköp .....	184	Ekonomikyrkovård .....	54
Bänkkordning .....	58	Eldsvåda 1640, 180; 1652, 180; 1686, 83;	
Bänkreger .....	58	1686, 98, 99, 107, 117, 134, 180; S. Jakob	
Bänkrum, 34, 327; inkomster av, 25; över-		1723, 51, 55, 60, 112, 125, 142, 178, 180,	
läggning om .....	48	194, 301f, 304, 315, 316, 334, 415, 416—	
Bänktaxa.....	58, 59, 67	418, 423; i Makalös 1825 .....	178, *181
Bänkuthyrning.....	121, 126	Elementarläroverk .....	153
Böcker .....	519f	Epitafier .....	238, 309,
Böndagskollekt .....	59	316, *369—*374, *375, 390—393, 421, 491f	
Böter till S. Jakobs kyrka .....	23	Erikskrönikan .....	264
Bötesförordning för ringare .....	124	Ersättning för prästerliga förrättningar.....	83
<b>Castrum doloris.....</b>	193, 307, 414	Evangelistbilder .....	322, 336, 487
Centraluppvärmen. ....	309, 426	Examen.....	140, 143





Församlingsäldste, 40, 41, 43, 47, 48, 62; val av.....	46	Handelstvång .....	15
Förslag om bestämmelse för kyrkoråd.....	71	Hantverkare .....	128
Förstugor .....	300, 328	Helgdagsringningar.....	116
Försäljning av gravar, 22, 23, 56, 57; av gravstenar .....	57	Helmfeltka testamentsmedlen .....	161
Försörjningshus .....	169, 171, 172	Herreläktaren.....	184, 185, 328
Förvaltning, 63, 65, 66; av fonder .....	67	Hjälppräster, 90, 95, 456; lön, 56, 98; till- sättning, 92, 93; åligganden .....	89
<b>G</b>		Hornska graven, 308, 309, 434—36; grav- koret, 300, 316, 373, 388f, 411, 414; vap- net .....	320, 353
Gallerverk.....	320	Hospital .....	166, 168
Gardesgudstjänst.....	186	Hovpredikanter .....	76
Gardespredikanter .....	186	Hundraårsjubileum, Jakobs kyrkas, 1743 ..	194
Garnisonsbegravn. ....	466f	Huskollekt, 159; -predikanter .....	93, 95
Gasbelysning .....	310	Hyresuppbörd .....	112
Gatuförordning 1649 .....	180	Håvar .....	59, 165, 357, 421
Gaturregleringar .....	28, 32, 176	Håvgång, 106, 121, 122, 126, 192; -pengar, 58, 99, 453	
Gaturenållning, 121, 128, 144; lön för ...	118	Hälsovårdsstadgar 1874.....	194
Gilleskapell, St. Jakobs.....	12, 264, 265, 423	Högtidsgudstjänster .....	194
Gjutjärnskors .....	239	Högtidskörer.....	115
Glasmålningar .....	255, 506, *515	Hörare .....	133, 142
Godtemplarorden.....	194	Hörnkedjor .....	253
Golv.....	241, 255, 295, 308, 387, 482, 483, 484	<b>I</b>	
Golvur .....	*415	Illumination i tornet .....	184
Gravar .....	385, 388, 466	Inkomster, Jakobs kyrkas, 25, 26, 56, 57, 65; av böter .....	59f
Gravbok .....	58	Insamling av medel till läktare, 328; för byggande av kyrkoherdegård, 56; för S. Jakobs kyrkobygge .....	20, 22f, 24, 25
Gravbrev .....	42	Insamlingsböcker för kyrkobyggen, 20, 23, 288f, 290; för inv. ....	317
Gravdonationer.....	67	Inskriftstavor .....	298
Gravkapell (se Begravningskapell).		Inspector proximus.....	139
Gravkor .....	230, 241, *244, *245, 246, 247, 299, 308, 321, 375f, 385, 410, 414	Inspectores.....	140, 141, 142, 145
Gravmonument .....	237ff, *369—*393	Inspectores scholarum .....	130, 136, 152
Gravmått .....	57	Instruktion för Amiralitets superintendenten 1672, 35; för konsistoriets preses 1650, 1666, 39; för kyrkobetjante i Ladugårds- landsförs. 1678, 35; för kyrkoråd, 51; för kyrkoskrivare, 55; för kyrkovårdarne 1673, 54; för magistraten 1674, 39; för Pastor primarius 1668, 43; för sexmännen 1603,	41
Gravplan .....	58	Insyningsgubbar .....	159
Gravplatser .....	281, 387	Interimspastor .....	78
Gravrannsaking .....	58, 229	Interimsreglementet för Stockholm 1730, be- stämmelser om val.....	64
Gravstenar .....	193, 243, 375—*389, 479	Inventering.....	45, 60, 104
Gravtaxor .....	67		
Gravöverbyggnader .....	246f		
Grusning av kyrkogårdens gångar .....	71		
Gudstjänster .....	188, 451f		
Gudstjänstordning 1817.....	122		
Gustav Adolfsfesten .....	194		
Gymnasium .....	130, 136		
Gåvböcker för Jakobs kyrkobygge .....	24		
Gåvor till Jakobs kyrka .....	24, 25, 32, 285		
<b>H</b>			
Handarbetets Vänner.....	354		
Handbok, 25; 1614 .....	188		

Jakobsgillet .....	12, 265, 266, 267	Klockareeden .....	105
Jordebok, Stockholms .....	11, 12	Klockareförordning, magistratens, 1627.....	104
Jordfästning .....	193	Klockaregård .....	67, 249
Jubelfesttavlor .....	490	Klockaregossar .....	105
Jura stolae .....	83, 88	Klockareinstruktioner .....	105
Järngrindar, 237; till Horns gravkor .....	*309	Klockarekläder .....	103, 106
Järnstaket .....	240	Klockareordning 1779 .....	107
<b>K</b> affeavgift för Johannes bygge .....	459ff	Klockareuppörd för de fattiga... 159, 160, 162	
Kakelugn .....	301	Klockareänkor, nådår, 107; pension .....	108
Kalk .....	25, 337, 338, 340, *346, *347, 420	Klockor.....	53, 281, 299, 300,
Kalkfot, medeltida .....	340	302, 304, 416—*419, 420, 431, 492, 520ff, 533	
Kalkkläden .....	354f, *360ff, 421	Klockställare, 123, 125; lön.....	117, 125
Kandelabrar .....	352, 420	Klämtning .....	123
Kantor, 106, 110, 133, 134, 135, 136, 139, 188; avlöning, 111, 114f, 135, 137; bostad, 111, 143; ostiatimgång, 138; tillsättning, 111; tjänstgöring, 114; åliggande .....	112	Koleranämnder .....	172
Kapitationsavgift .....	89	Kollegor, 133, 137; inkomster av termina- tionspengar o. d., 138; lön, 134, 135; till- sättning .....	140, 141
Kapital .....	255, 279, 313	Kollekter, 56, 60, 100, 107, 153, 192; extra, 59; för dödgravare, 119; för fattiga, 160, 162, 165, 171; för kantor, 114, 135; för kaplanerna, 98, 99; för kyrkosångarne, 110; för kyrkosången, 111; för kyrk- vaktare, 121; för lärarne, 134; för orga- nisten, 115; för skola, 137; för skolbe- tjante, 137; för skolhusbygge i Johannes, 148; för skollärare, 145; ordinarie, 59; till »Fruentimmers skyddsforenings» verksam- het .....	173
Kapell .....	12, 244, 275	Kollektbäcken .....	59, 122
Kaplaner, 89, 137, 267, 453; förhållande till pastorer, 90, 91; förhållningsorder, 90, 91; förmåner, 99; lön, 42, 92, 98, 99, 107; provpredikan, 458; tillsättning, 43, 47, 111; tjänstgöring, 99; val, 48, 92, 94, 95, 96, 97, 98; åliggande.....	90	Kollekthåvar .....	59
Kaplansbostad .....	98	Kollektmedel .....	59
Kaplansbank .....	327	Kolonner, 255, 261, 277, 279, 280, 298, 312, 321, 423	
Kaplansgård .....	249	Komminister, lön, 56, 100; åliggande, 89, 90, 92, 100	
Kaplanshus .....	106, 251, 301, 456, 465	Kommunallagar .....	68, 72
Karta över Jakobs församling 1733, *63; över Stockholm .....	280, 281	Kommunalskatter .....	64, 68, 86
Kassanyckel .....	49	Konferenser, kyrkliga .....	195
Kassanycklar, handhavande .....	47	Konfirmationsundervisning .....	145, 146
Katafalk .....	242, 414	Konserter .....	114, 194
Katekesförhör .....	90, 188	Konsistorienotarie; avlöning .....	56
Kateketer, 174; arvode .....	101	Konsistorium i Stockholm, beroende av Upp- sala domkapitel, 39; förhållande till Magi- straten .....	39
Kateketskolor .....	122, 154	Konsoler ... 255, 261, x280, 290, 294, 295, 328	
Kistor .....	*232, 415, 421	Konventiklar .....	188
Klink, holländsk .....	295	Kopparlikkistor .....	387
Klockare, 50, 52, 54, 114, 116, 119, 121, 122, 123, 449, 453, 454, 457; avsättning, 102; bakungspengar, 99; bostad, 143; inkom- ster, 108; kontributionsfrihet, 107; kvali- fikationer, 104; lön, 106, 107, 108; till- sättning, 40, 101, 102; val, 64, 102, 103; åliggande .....	104, 105, 106	Kor.....	253, 255, 276, 277, 290, 294, 295, *296, 299, 300, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 317, 320, 321, 327, 346, 350, 426, 432

Koralbok .....	112, 113	bostadsförmåner, 82; lön, 56, 81, 82, 83,	
Korbalk .....	186	84, 85, 100; ställning till Magistraten, 43;	
Korbänkar .....	317	åliggande om kyrkoekonomien .....	51
Korgång, 138; ordning, 138; korgångspen-		Kyrkoherdebänk, 327; -graven, 47, 85, 196,	
gar, .....	137	198; -gård, 56; -hus, 250, 251, 457; -val,	
Korkåpa .....	355, *356, *357	47, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 97, 112;	
Korläktare .....	186	-val, föreskrifter om .....	45
Kormöbler .....	317	Kyrkoinspektion .....	46
Korskrank .....	245,	Kyrkokassor, föreskrifter om .....	45
299, 308, 317, 320, 321, 327, 390, 404, 486		Kyrkokassör .....	44, 128
Korsvirkeskyrka .....	271, 272, 274, 277	Kyrkokista .....	159
Kragstenar .....	304	Kyrkollegium för Stockholm, förslag.....	40
Kristusbild .....	319	Kyrkokonserter .....	113, 195
Kristus, begravning, 317, 358, *364; döpes,		Kyrkokörer .....	188
336; framförande i templet, 320; födelse,		Kyrkolagen 1686, 49, 64, 95, 115, 188; före-	
317; förklaring, 320; Getsemane, 354;		skrifter för kaplaner .....	91
Herdarnas tillbedjan, 318, 357, *365; him-		Kyrkomedel, handhavande .....	50
melsfärd, 319; korsfästelse, 317, 319; med		Kyrkonotarier .....	52, 53, 128
korsfana, 336; Nattvardens instiftelse, 318;		Kyrkoordning, 93; 1571, 75, 138, 158; 1572,	
nedtagande från korset, 319; på korset,		38f; 1575, 16; för Stockholm .....	40, 43
oljemåln., 358; som världshärskaren, 322;		Kyrkoplikt .....	192
uppst., 319; välsignar barnen .....	336	Kyrkorevision .....	47
Kronan, rättsanspråk på kyrkoegendom ...	47	Kyrkorevisorer, tillsättn. ....	40
Kronolön.....	82, 100	Kyrkoråd, 41, 42, 48, 49, 102, 103, 116, 128;	
Kungsringning .....	184	befogenheter, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 63;	
Kupol .....	316	förhållande till Konsistorium, 52; förhål-	
Kyrkobetjänte, 52, 101—128, 453; avlöning,		lande till magistraten, 44; inflytande på	
40, 42, 47, 56, 116f, 127; extra, 105, 128;		sockenstämman, 72; protokoll, 44, 50, 52;	
förmåner, 99; lägre, 116; tillsättning,		protokollist, 52; sammansättning, 44, 45,	
47, 48, 64, 116		50, 52; sammanträden, 50, 52; stadganden	
Kyrkböcker, 457; förande .....	54, 104	om, 49; tillkomst, 43, 44, 46, 50, 51, 54;	
Kyrkoböner .....	186	tillsättning, 64; uppgifter, 65, 66, 67; val,	
Kyrkodisciplin .....	52	44, 51, 52, 72; åligganden ...	44, 45, 51, 52
Kyrkodrängar .....	472	Kyrkoräkenskaper, 39, 40, 41, 54; ansvar	
Kyrkofullmäktige.....	72	för, 51; förande, 55; kontroll över, 53;	
Kyrkoföreståndare, 41f, 48, 53, 78, 93; till-		revision .....	53
sättning, 48; åligganden .....	44	Kyrkoskatter.....	62
Kyrkogubbe, 186; lön .....	116, 117	Kyrkostämma, 72; protokoll .....	44
Kyrkogård, 11, 14, 23, 67, 181, 182, 189, 230,		Kyrkstöt.....	121
*236, *237f—240, 243, 245, 246, 247,		Kyrkosång .....	110, 111, 114, 115, 136, 188
265, 267, 270, 271, 273, 274, 275, 308,		Kyrkosångare .....	115
371f, 375f, 381, 384f, 426, 439ff, 441, 446;		Kyrkotionde .....	135
inhägnad, 239 f, 271, 308, 444, 446, 449,		Kyrkskola .....	129, 133, 152, 153
466, 478; mur (se -inhägnad); planering,		Kyrkskrivare, 44, 50, 52, 54, 106, 107, 112,	
479; plank (se inhägnad); port .....		128, 168; avlöning, 55, 61, 108; instruk-	
230, *239, 240, 320, 449, 478		tioner 1808, 128; åligganden .....	55
Kyrkoherdar, avlöningsplikt mot kaplaner,		Kyrktagning .....	192
99; befogenheter, 42, 43, 44, 46, 48, 50;			

Kyrkvaktare, 105, 116, 120, 121, 126, 453, 472; förmåner, 122; instruktion 1890, 123; lön, 117, 121, 122, 123; åligganden ..... 121ff	Läktare, 58, 186, 192, 255, 299, 300, 307, 308, 310, 312, 323, 326—328, 331, 332, 352, 423, 484, 486ff; De la Gardieska, 178, 185
Kyrkvaktarroek ..... 121	Läktartrappor ..... 300, 308
Kyrkvaktaränka, nådår ..... 122	Lärare, antal, 133; bostad, 153; lön, 131, 133, 145, 151, 152, 153, 154; pension..... 152
Kyrkvårdar, 25, 41, 42, 43, 46, 48, 55, 61, 102, 116, 128, 449; antal, 53; avlöning, 55; extra lön, 47, 55; förh. till kyrkorådet, 44, 53, 54, 55, 56, 64, 72; förh. till magistraten, 48, 53; förh. till sexmännen, 54; kontri- butionsfrihet, 54f, mottagningsstider, 56; tillsättning, 48, 53, 54f, 64; tjänstetid, 54; vintribut, 55, 71; åligganden, 44, 51, 54, 56, 58, 66, 139	Lärare, biträdande ..... 151
Källare ..... 301, 309	Lärarinnor, lön..... 153
Kämmärstuga på Norrmalm ..... 19	Läroverk, 129; lokaler, 153; överlåtelse på kommunen..... 153
Kök, se Lyktor.	Lönefond ..... 87
Ladugårdar, Kungl. .... 20	Lönekonvention för prästerskapet 1874, 70, 89, 100, 107
Lampetter ..... 290	Lönekonventionsförslag 1852 ..... 90
Lamphus (se Lyktor).	Lösdrivare ..... 159, 166
Landshjälpsdeputationen ..... 200	<b>Magistraten</b> , befogenheter vis à vis kyrkor- na, 39—55; förhållande till församlingar- na, 62, till konsistorium, 43, till skolorna, 130; förordning för kyrkoföreståndare, 46, 47; påbud om insaml. för böhmiska ex- sulanter 1644, 158; utövande av den kom- munala förvaltn. .... 157
Lanternin ..... 255	Malmfogdar, 19; -gårdar, 465; -skolor ..... 138
Lasarett..... 162, 168	Manufakturfonden ..... 200
Likbjudare ..... 106, 139	Maskaroner ..... 313, 315
Likbodar, 467; -bärning, 126; -gång, 83, 110, 138; -predikan, 91, 193, 452, honorar för, 83; -processioner, 134, 135, honorar för, 83, 84; -ringning, 118; -stol, 83, 91, 99; -sång, 136, 144, 152; -sångspengar, 137, 138; -vagn, 57, 244; -vagnshus, 240, 244; -vagns- hyra ..... 67	Ministerhotell ..... 178
Liturgi, 189; Johan III:s ..... 311	Minnesstenar, 385; -tavlor ..... 414, 490ff
Ljudöppningar ..... 253	Modell till Jakobs kyrka, *252, *292, *293, 309
Ljusarmar, 242, *333, 346f, 350; -kronor, 25, 104, 242, 309, *332, 346, 350, 420, 422, 434, 436; -redskap, 488f, 518, 533; -stakar, 25, 104, 242, 321, 340, 347f, 350, *352, *353, *354, *355, 377, 420; -stöpning, 104, 194; -änglar ..... 321, *322	Monstrans ..... 340
Luciasång ..... 136	Morgon- och aftonbön, 188; -ringning ..... 128
Lur ..... 419, *420	Morgongudstjänster ..... 191
Lusthus ..... 275	Musik, 108—114, 188; från Jakobs kyrk- torn .. 109, 184, 186
Lysning ..... 86	Musikaliska Akademien ..... 113
Lyktor ..... 419—*421	Musikanter, 188; lön ..... 109, 110
Lådor ..... 422	Mässhakar, 25, 102, 255, 356f, 421; -skjorta, 421
Lårar ..... 421	Möbler ..... 415, *416f, 490
	<b>Nattvakt</b> ..... 125
	Nattvardskarl, 271, 336—340, *346—*347, 422, 488, 514, 518, *520, *521, 528, 533
	Norra arbetshuset, reglemente..... 166
	»Nummergossar» ..... 105
	Nummertavlor ..... 242, 334, 421, 486, 514
	Nyblåsare ..... 125
	Nycklar ..... 328
	Nådårspastor, 78; -predikanter..... 96

- Oblatask, 338, 340, 420; -skrin ..... 338, \*349  
 Orangerie ..... 177  
 Ordinantia för Stockholms prästerskap..... 83  
 Organist, 107; kontributionsfrihet, 107; lön, 108, 109, 111, 112, 113, 115; pension, 112; tillsättning, 111, 113, 115; val, 115; åligganden ..... 112, 114  
 Orgel, 109, 111, 112, 113, 114, 120, 186, 194, 241, 262, 328, 488, 494f, 533; -fasad, 316, 333, 334, \*335, 496, \*501; -harmonium, 473; -läktare, 255, 308, 326, 331, 332, 333, 352; -reparation, 114; -verk, 53, 108, 185, 301, 317; 327, 332—334, \*335  
 Orgeltrampare, 116, 119, 120, 121, 122, 125, 128, 472; lön, 118, 120; extra, lön..... 120  
 Ostiatimgång, 137, 138; -pengar ..... 136, 139
- P**anel..... 255, 317  
 Pastor primarius instruktion 1666 ..... 130  
 Paskalier, se påskpengar.  
 Pastoralier..... 83, 87, 88, 99, 162  
 Pastorat, konsistoriella, 80, 97; regala ..... 75, 76, 77, 78, 79, 80  
 Pastorsadjunkt, 100; lön, 100, 101; val, 100, 101; åliggande..... 100, 101  
 Pastorsboställe, 88; -hus, 82, 230, \*247, 248, 423  
 Paten ..... 337, 340, 420  
 Patronat, Kungl, över Stockholmskyrkor, 22, 27  
 Pedagog ..... 131, 133, 134  
 Pelare, 261, 276, 279, 295, 311, 312, 313, 423, 432, 506  
 Pensionsfonder ..... 165, 173  
 Pestepidemier ..... 181  
 »Pestpräst» ..... 90  
 Piedestaler..... 422  
 Pietismen ..... 188  
 Pietister ..... 191  
 Pinjekotte, Augsburgs vapen ..... 336, 337  
 Plakat mot oljud i kyrkan ..... 191  
 Portaler, \*195, \*233, 253, 255, \*284, \*285, \*286, \*287, 295, 298, 299, 300, 301, 305, 308, 310, 313, 315, 327, 328, 387, 400, 401, 423, 426, 431, 433, 434, 480, 506, \*512, \*513  
 Portalskulpturer ..... 298, 299  
 Portar ..... 237  
 Porträtt ..... 358—369  
 Positiv, 112, 327, 333, 352; -läktare ..... 331  
 Præceptorer..... 135, 136, 145  
 Praktgavlar ..... 313, 315, 316
- Prebende ..... 81  
 Predikan..... 189, 190, 191, 192  
 Predikstol, 230, 245, 307, 308, 310, 311, 315, 316, 321—323, 326, \*328, \*329, \*330, \*331, 350, 352, 407, 421, 422, 433, 436, 447, 451, 484, 486, 494, 496, 512, \*519, 528; -trappa ..... 322  
 Privatundervisning ..... 131  
 Privilegium för Norra förstaden 1624, 19, 20, 43, 63; för prästerskapet 1647, 49; 1650, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 63, 64, 75, 76, 131; 1723, 51, 62, 78; för Sthlms stad 1636, 26, 47, 75; för Tyska församl., 42; ärkebiskopens och riksrådets 1436..... 49  
 Protokolljustering, 52; -utdrag ..... 52  
 Provpredikningar, 79, 457f; beslut om, 1700, 94  
 Provpredikanter ..... 66, 79, 80, 97  
 Provspelning..... 111  
 Prästavlöningsfonden ..... 89, 473  
 Prästerskap, 75—101; avlöning, 87, 88, 89; avlöning, K. förordning om, 1862, 88; 1872, 88; inkomster, 86; av begravingar, 105; åligganden ..... 49  
 Prästgård, 11, 61, 100, 248, 249, 265; -hus, 60, 66, 67, 251; -konferenser, 194; -konvention 1875, 108; -lönefrågan, 88; -löner, 36; -lönereglering, 100; -porträtt, 301; -val, 62, 63, 64, 65, 79; -val, rösträtt vid, 70, 71; -valsförordning 1739, 79; 1765, 64f, 80; 1843, 98; -valsreglemente ..... 79  
 Psalmbok 1695, 188, 316; Wallinska, 188; -sång ..... 188  
 Pyramid ..... 238, 245, 321  
 Påskamål, se påskpengar.  
 Påskpengar..... 82, 83, 86, 87, 88, 99, 107, 108  
 Påvlig bulla 1421 ..... 266
- R**asp- och spinnhuset ..... 159  
 Rationalismen ..... 191, 192  
 Rector cantus ..... 110  
 Reformationsjubelfester 1817 ..... 184  
 Reformerta, begraving..... 189  
 Reglemente, ang. röstetal, 64; för bänkrumsförsäljning, 58; för kaplansval 1730 ..... 97  
 Rektor, 133; bostad, 153; inkomster av termination o. d., 138; lön, 135; tillsyn över skolhus, 144; tillsättning ..... 141, 142  
 Religionsfrihet, kungörelse om, 1781..... 189

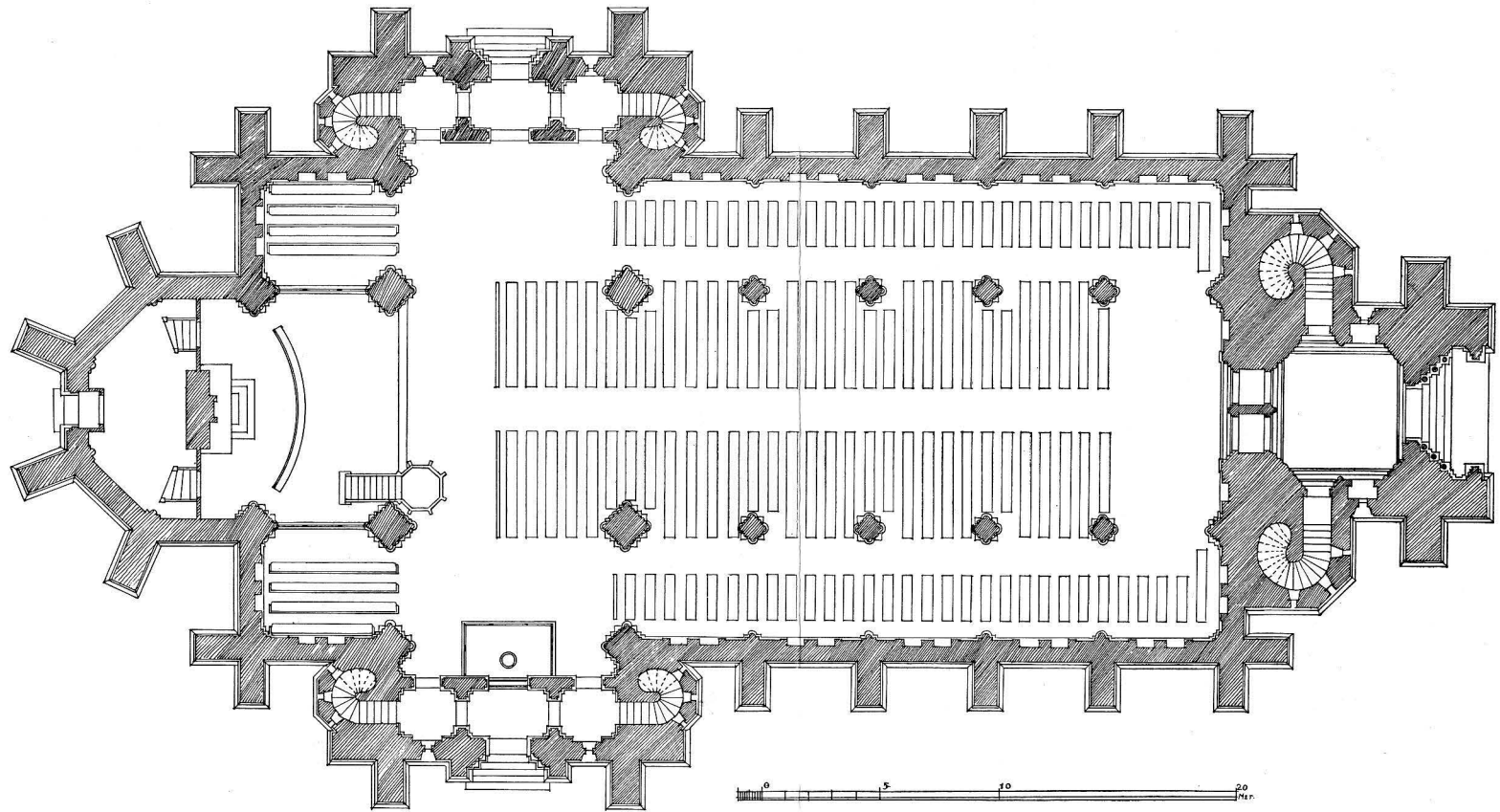
Religionsplakat.....	189	Själaringning, 57; föreskrifter om .....	84
Rengöring kring kyrkan.....	119, 122, 123f	Självstyrelse, kommunal .....	62
Revision, 66, 71, 72; av skolförvaltningen, 154; över kyrkorådets förvaltning, 71; över Stockholms kyrkor.....	39, 40	Sjöbodan, hyra .....	110
Revisorsval för fattigvården.....	69	Sjöjungfrur .....	315
Ringare, 53, 105, 116, 120, 123, 124, 127, 453; antal, 124; lön, 116, 117, 123ff; åligganden, 124, 125; ålderman .....	123	Skampall .....	192
Ringarordning 1712, 124; vid begravningar, 116		Skattefrihet för S. Jakobs präster .....	83
Ringning, olika slag .....	123, 184	Skevikssällskapet .....	466, 479
Rotmästare .....	158	Skola, 72, 464; donationer, 146; ekonomi, 134, 135, 138, 139, 142, 143; elevantal, 142, 145; förhållande till församlingen, 139, 142, till justitiekollegium, 130, till konsistorium, 130, 134, 136, 140, 141, till kyrkoherde, 130, 131, till kyrkorådet, 136, 140, 141, till magistraten, 130, 131, 132, 133, 134, 140, 141, 142, 143, till ärke- biskopen, 130; inkomster av liksång, 138, 139; kartor, 144; lärartillsättning, 139; terminsavgifter .....	145
Rådsbank .....	327	Skolavgifter för begravning .....	139
Räknelärare .....	133	Skolbetjänte, flyttningshjälp, 144; löner, 145; tillsättning .....	141
Räknetavla .....	131	Skolbyggnader .....	61, 71
Räkning över materialier .....	60	Skolbyggnadsavgifter .....	132
Räntekammarbok .....	12, 271, 279, 281	Skolbyggnadsfond .....	131
Röda boken .....	311	Skolbankar .....	131
Rökelse .....	193	Skolböcker .....	143, 144
Röstlängd .....	65	Skoldirektion.....	151
Rösträtt, bestämmelser om, 64, 65, 87; vid kaplansval, 97; vid prästval enl. förordn. 1765.....	64	Skoleskrå (skolordning) .....	130
Sakristia .....	230,	Skolexpenser.....	138
237, 255, 264, 272, 294, 299, 300, 301, 307 310, 346, 350, 358, 359, 415, 423, 482, 484		Skolfullmäktige .....	155
Sakören, för Jakobs kyrkobygge, 22; för kyrkobyggn-medel .....	23	Skolförordningar 1862 och 1863 .....	154
Salkyrka .....	277, 312, 423	Skolgossar, kyrkogång, 135, 136; kyrkosång, 136, 137, 138; liksång, 136, 138, 144; sång	144
Salustånd vid Jakobs kyrka.....	182	Skolgossebankar .....	186
Sammanringning .....	188	Skolgården .....	142
Sammanskott, frivilliga, för Jakobs kyrkas reparation .....	60	Skolhus, 67, 106, 131, 139, 142, 143, 144, 145, 152, 457, 465; försäljning .....	62, 69
Sebaldtska pensionsfonden .....	165	Skolkök .....	156
Serafimerordensgillet .....	168	Skollokaler .....	131, 132
Sexmannaed .....	41	Skollovskolonier .....	156, 173
Sexmän, 48, 52, 64, 92, 109, 116, 117; be- fogenheter, 41, 42; sammansättning, 50; ställning till magistraten, 42, 46; tillsätt- ning, 42, 64; val .....	41, 42, 50	Skolläktare.....	321, 328, 390, 406
Sigill, St. Jakobs gilles, *265; Norrmalms, 275		Skolmästare, 133; bostad, 131; inkomster av terminationspengar o. d., 138; lön, 56, 134, 135; predikoskyldighet, 90; tillsättning, 47; åligganden .....	137
Sigillstamp, S. Jakobs Gilles .....	12	Skolor, protestantiska.....	129
Silver .....	301	Skolordning 1571 och 1620, 131; 1649, 129f; 1693, 136, 140; 1649, 1693, 1724, 145; 1820, 153	
Silverkanna .....	340		
Silversked .....	338, *349		
Sjukstugor .....	157, 159		
»Sjungare» .....	106, 110, 112		

Skolpenningar .....	132, 133	»Ständerum» .....	327
Skolreform 1820 .....	152	Städselpengar för ringare .....	125
Skolråd, 154, 155; protokoll .....	44	Svartbok, Åbo domkyrkas .....	264
Skolstat, reglering .....	135	Sv. Akademien .....	192
Skolstyrelse .....	130, 131, 150, 151, 154	Sångare, 188; arvode .....	110
Skolväsende .....	42, 47, 53, 67, 110, 129—156	Sångkör .....	114, 115
Skrin .....	422	Sångstol .....	299, 317
Skrud .....	301	Sällskapet för främjande av kyrklig själa-	
Skyddsföreningar .....	156	vård, 473; för småbarnsskolor .....	153
Skåp .....	255, 301	Södra arbetshuset .....	165
Skärp .....	356, *363, 421	Söndagsskolan för hantverksgeäller, 146,	
Slagklockor till tornuret .....	415	148, 149; lokal, 149; lärarelön .....	149
Slutsten med Forsters namn .....	*281		
Slutstenar .....	295	Tacksägelse för slaget vid Lund 1676 .....	189
Småbarnsskola, byggn., 154; lokal .....	153	Tak .....	253, 308, 310, 481f, 483
Socket .....	253, 310	Takryttare .....	480, 483
Sockenbibliotek .....	150	Takstolar .....	294
Sockenbudstyg .....	338f, 340, *349, 420	Taktäckning .....	294
Socknegång .....	137, 138	Talgljus .....	194
Sockensjälvstyrelse .....	41	Tavlor .....	357f, 421, 484ff, 490
Sockenstämma, 40, 46, 48, 65, 68, 69, 70,		Taxa för gravöppningar, 57; för lägerstad,	
71, 172; befogenheter, 72; förhållande till		57; för begravning å Brunkebergskyrko-	
kyrkorådet, 72; förordn. om, 1847, 87; pro-		gården .....	57
tokoll .....	44	Teater .....	178
Sockenstämmonämnd .....	68, 71, 72, 172	Tegel .....	25,
Sommarkolonier .....	194	26, 272, 274, 279, 280, 281, 295, 313, 319, 423	
Soopska fattighuset .....	161, 176	Tegellada .....	280
Sorgfanor .....	309, 389, 412, 414	Terminationspengar 88, 110, 135, 137, 138, 153	
Sparbössor för skolgossarna .....	138	Textilier .....	352—357, 489f, 518
Sparre-vapen .....	*320, 353	Tiggeri .....	157, 158
Spinnhuset .....	166	Tiggeriplakatet 1698 .....	159
Sportler .....	87, 88, 107, 108	Tillsyn över fattigvården .....	160
Spögubbar .....	117	Timglas .....	422, 486
Stadsfullmäktige, befattning med folksko-		Timmerkonstruktion .....	272, 273
lornas byggnadsekonomi .....	155	Timsten .....	415
Stadskapellmästare .....	109	Tionde .....	81, 82, 83
Stadsnämnden .....	171, 172	Tiondeuppbördsmän .....	41
Stallbyggnader .....	176	Tjänstetillsättningar, föreskrifter om .....	45
Stambok för medelinsamling, 65; för om-		Tobaksplantager .....	465
bygge av pastorshuset .....	82	Torn .....	230, 253, 264, 267, 276, 277,
Stamboksmedel för de fattiga .....	160	*279, 280, 281, 290, 294, 300, *302, *303,	
Standar .....	422	304, 308, 311, 312, 316, 415, 423, 432, 434	
Statsmaktens förh. till församl. ....	63	Tornföreståndare, 116, 124; tjänst, lön .....	128
Stenläggning å gator .....	180	Torntupp .....	304, 422
Stola .....	356, *362	Tornur .....	127, 415, 520
Stolar, 327; väggfasta .....	326	Tornväktare, 61, 105, 116, 121, 125; anställ-	
Stora Daldansen .....	179	ning, 125, 126; antal, 126, 127; förmåner,	
Strävpelare .....	253, 305		

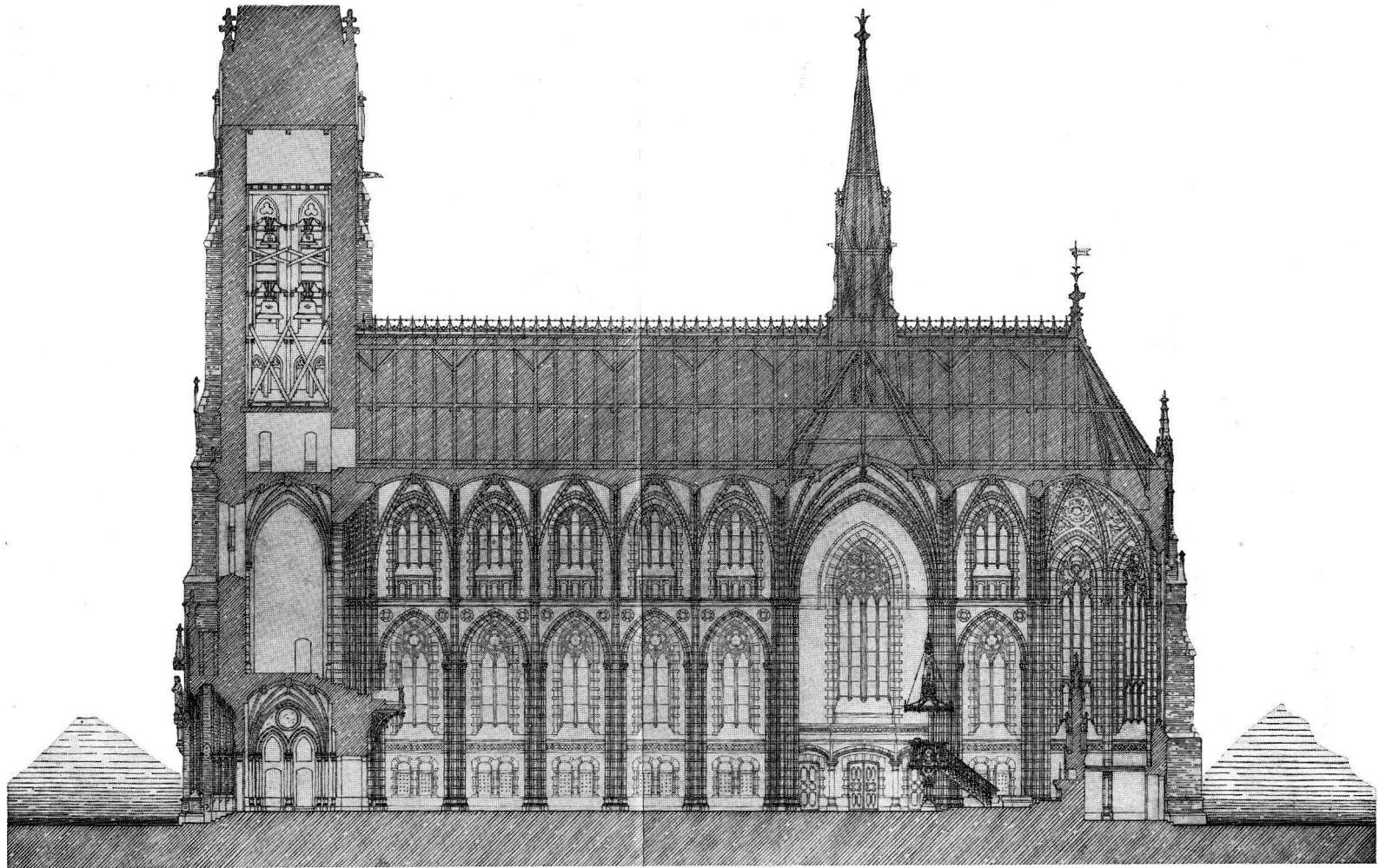


126; kläder, 126, 127; lön, 126, 127, 128; pension, 127; plikter..... 125, 127, 128	Vapenhus ..... 276, 308, 423, 480, 482
Tornväktareförordning 1800, 126; 1810..... 127	Vauxhall ..... 177
Tornväktarlur ..... 125	Veckopredikningar ..... 452
Tornväktarlåt ..... 126	Versicularier, arvode..... 112, 452
Trapphus ..... 253	Vigsel..... 192
Trappor ..... 255, 328, 483	Vindfång ..... 255
Tritoner ..... 315	Vinflaska av glas ..... 338, 339
Trivalskola, 129, 130, 131, 136, 145; kor- gångsrätt, 138; likgång ..... 138f	Vinkanna, av mästaren S. M., 315, 336f, *344, *345; av M. Böcke, 337, *348; Ulfklous..... 394
Tvårskepp ..... 276	Vinsil ..... 338, *349
Tyghus ..... 178	Violinister (se Fiolnister).
Tänkeböcker ..... 17, 19, 22, 23, 39, 41, 85, 117, 270, 440, 273, 281	Vokalister, lön..... 110
	Väderkvarnar ..... 177, 180
	Vädersolstavlan ..... *14, 269
	Välgörenhet, enskild ..... 173
	Värmeapparat ..... 120
	Värmekammare ..... 310
	Ångpannerum ..... 310
	Äldste ..... 92, 93
	Ämbetsbok, Stockholm ..... 266
	Änglar ..... 245, 301, 317, 319, 321
	Änkehuset..... 175
	Överflödsförordningar ang. kyrkl. proces- sioner..... 84
	Överstyrelsen för Stockholms stads folk- skolor..... 155
	Överståthållaren, befogenheter vis à vis församlingarna ..... 40
Understöd, kungl. till kyrkobygg. .... 22, 27	
Undervisningsämnen ..... 133, 148	
Uppbörd ..... 104, 105	
Uppsyningsman (klockare) ..... 106	
Uppvärmning ..... 309f	
Urtavlor ..... 300, 303, 304	
Urverk ..... 104, 123, 128, 300, 317, 479	
Utflyttning från staden till malmarna ..... 15	
Vaccinationsdepåer..... 172	
Val, bestämmelser om..... 64, 65, 70	
Valrätt..... 45, 48	
Valsätt ..... 70	
Valv ..... 253, 255, 261, 262, *263, 264, 277, 279, 290, 294, 295, 301, 303, 312, 313, 423, 431, 432, 434	
Valvmålningar ..... 506, *516	





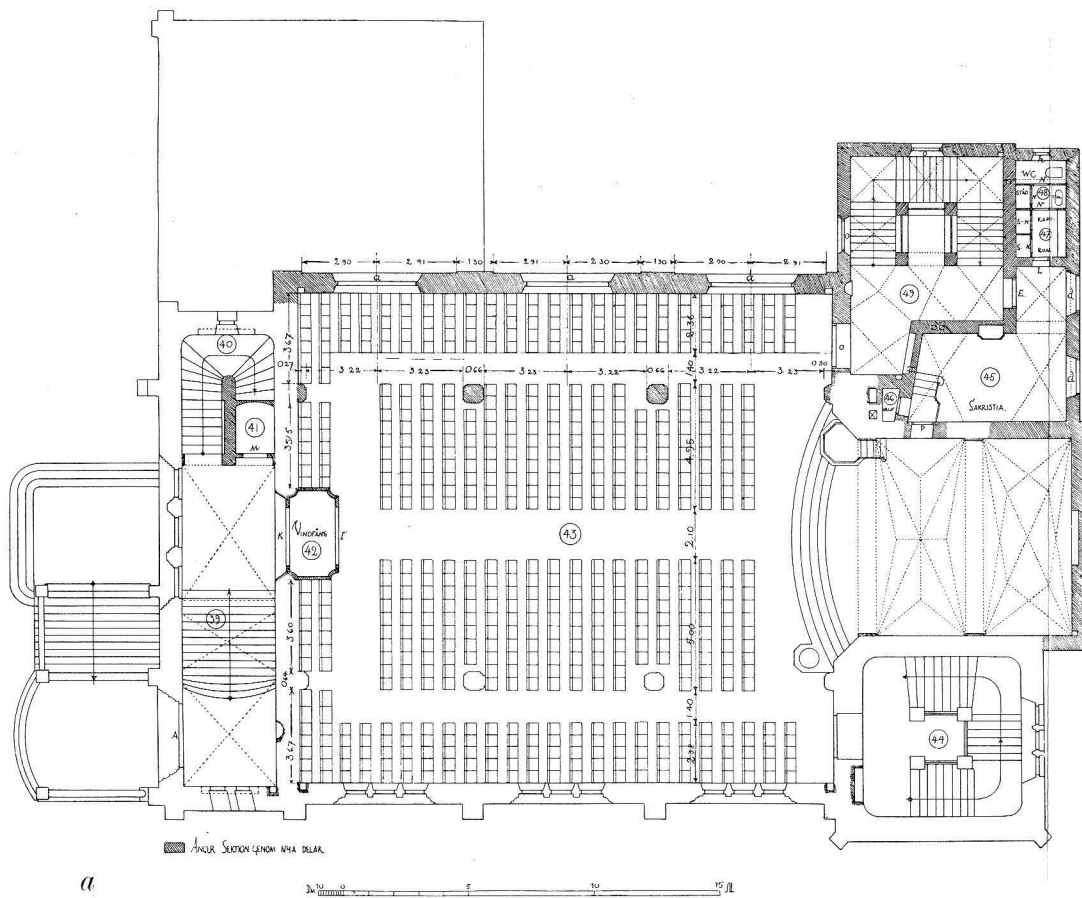
St Johannes kyrka. Plan. Skala 1:300. (E. Ullrich 1933).  
Grundriss der Johanneskirche. Plan of St. Johannes' church.



St Johannes kyrka. Längdsektion mot öster. Efter Carl Möllers originalritning. Skala 1:400.

Längsschnitt gegen Osten.  
Nach dem Originalentwurf C. Möllers.

Longitudinal section of St. Johannes' church.  
After the drawing by Carl Möller.



Plan (a) och längdsektion (b) mot öster av S:t Stefans kapell. Skala 1:300.

a Grundriss und b Längsschnitt gegen Osten der St. Stefans Kapelle.

a Plan and b Longitudinal section looking east of St. Stephan's chapel.

# SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL



STOCKHOLM

BAND IV

---

I distribution:

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag.

ESSELTE AB.  
STOCKHOLM 1934

# STOCKHOLMS KYRKOR

BAND IV

S. JAKOBS OCH S. JOHANNES KYRKOR

SAMT

S. STEFANS KAPELL



*STOCKHOLMS KYRKOR  
UTGIVAS MED BIDRAG  
AV SAMFUNDET S:T ERIK*

## INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.		Sid.
Förkortningar .....	VII	Johan III:s kvadratkyrka .....	275
S. JAKOBS KYRKA		Karl IX:s långkyrka .....	279
Församlingshistoria av ALICE		Nuvarande kyrka färdigbygges .....	290
QUENSEL		1700-talets tornbyggnad och reparationer	301
Källor och litteratur.....	7	1800- och 1900-talens restaureringar och	
Kap. I. Medeltiden.....	10	ombyggnader .....	307
» II. A. Den lutherska församlingens		Kyrkans konsthistoriska inställning.....	311
uppkomst .....	16	Inredningens och inventariernas beskriv-	
B. Församlingens avgränsning		ning och historia. ....	317
mot andra församlingar... ..	27	Altare, altarpopsatser och korskrank ...	317
» III. Församlingens styrelse, förvalt-		Predikstolar, bänkinredning och orgelverk	321
ning, organisation .....	38	Dopfundar och dopsilver .....	334
» IV. Ämbeten och tjänster		Nattvardssilver och annat .....	336
A. Prästerskap .....	75	Belysningsredskap.....	340
B. Kyrkobetjante .....	101	Textilier .....	352
» V. Skolväsen .....	129	Religiösa målningar; porträtt.....	357
» VI. Fattigvård .....	157	Gravmonument .....	369
» VII. Församlingen utanför och i sin		Begravningsvapen .....	394
kyrka .....	175	Sakristimöbler, tornklockor och annat... ..	414
Kyrkoherdar .....	196	Inventarier försålda 1844 .....	420
Zusammenfassung.....	217	Sammanfattning.....	423
Summary .....	220	Zusammenfassung.....	427
		Summary .....	429
Konsthistoria av EFRAIM LUNDMARK		Bilagor	
Källor och litteratur.....	229	1. Kontrakt med stenhuggaren Henrik	
Läge och omgivningar.....	234	Blom 1634 .....	431
Kyrkogården .....	237	2. Murmästaren Hans Försters anbud	
Begravningskapell och gravkor.....	241	omkr. 1634 .....	432
Pastors- och församlingshus .....	248	3. Kontrakt med murmästaren Hans För-	
Sankt Jakobs kyrkors arkitektur och		ster 1635 .....	432
byggnadshistoria .....	253	4. Räkningssammandrag 1644 angående	
Nuvarande kyrkas yttre och inre.....	253	Henrik Flemings gåva till Sankt Ja-	
Huvuddata i nuvarande kyrkas bygg-		kobs kyrka .....	433
nadshistoria.....	261	5. Stenhuggaren Henrik Bloms sluträk-	
Gilleskapellet och församlingskyrkan un-		ning 1644 (utdrag).....	434
der medeltiden .....	264	6. »Om Horns af Björneborg graf i Sit	
Johan III:s korskyrka .....	271	Jakobs kyrka» .....	434

## VI

	sid.		sid.
SANKT JOHANNES KYRKA OCH DESS FÖRE- GÅNGARE		Zusammenfassung .....	524
Församlingshistoria av ALICE		Summary .....	525
QUENSEL .....	439	S. STEFANS KAPELL av SAMUEL HEDLUND	
Konsthistoria av SAMUEL HEDLUND		Källor .....	527
Källor .....	476	Kapellet vid Tulegatan .....	528
Kyrkogård och klockstapel .....	476	Kapellet i Vanadislunden	
S:t Johannes kapell .....	480	Byggnadens beskrivning och historia ...	528
Kapellets utvidgning .....	482	Inredning och lösa inventarier .....	529
Kapellets inredning .....	484	Sammanfattning .....	535
Planer på ny kyrkobyggnad, Gustav III:s byggnadsprojekt .....	493	Zusammenfassung .....	535
Den nuvarande kyrkan .....	500	Summary .....	535
Inredning .....	508	Ortsregister .....	536
Sammanfattning .....	522	Personregister .....	542
		Sakregister .....	557

## FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

ACTA ECCL. = Acta Ecclesiastica.

AMIR. KOLL. PROT. = Amiralitetskollegiets protokoll.

B. ST. = Kungl. Byggnadsstyrelsen.

CIV. PROT. = Stockholms stads civila protokoll.

D. S. = Diplomatarium Suecanum.

ENSK. PROT. = Stockholms stads enskilda protokoll.

H. H. = Historiska handlingar. Till trycket befordrade af Kongl. samfundet för utgifvande af  
handskrifter rörande Skandinaviens historia. Sthlm 1861—1923.

H. S. H. = Handlingar rörande Skandinaviens historia. Utg. af Kongl. Samfundet för utgifvande  
af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Sthlm 1816—65.

INV. = Inventarieförteckning.

JUST. KOLL. PROT. = Justitiekollegiets protokoll.

K. A. = Kammararkivet.

KONS. PROT. = Stockholms Konsistorii protokoll.

K. RÅDS PROT. = Kyrkorådsprotokoll.

K. ST. PROT. = Kyrkostämmoprotokoll.

NAT. M. = Nationalmuseum.

POL. KOLL. PROT. = Politikollegiets protokoll.

P. Ä. = Pastorsämbetet.

R. A. = Riksarkivet.

R. R. = Riksregistratur.

RÅ. A. = Rådhusarkivet.

RÄK. = Räkenskaper.

S. D. = Svenskt diplomatarium.

SL. A. = Slottsarkivet.

SN. ST. PROT. = Sockenstämmoprotokoll.

ST. A. = Stadens arkiv.

U. L. A. = Uppsala Landsarkiv.

U. U. B. = Uppsala universitetsbibliotek.

Se f. ö. Källförteckningar s. 7 f, 229 f, 232 och 476.

I förening med måttuppgifter:

B. = Bredd.

H. = Höjd.

L. = Längd.

Diam. = Diameter.





